

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

TELETEKST EN VIEWDATA

1. De elektronische massacommunicatiemedia zijn in volle ontwikkeling. Vooral de beeldoverdracht is aan een verregaande uitbreiding en vernieuwing toe.

Op recente vakbeurzen in Amsterdam en Brussel, eerder dit jaar, werd de aandacht toegespitst op twee vindingen, die blijkbaar een succesvolle loopbaan te wachten staat : teletekst en viewdata. Daarbij bestaat de indruk dat ietwat lichtzinnig wordt voorbijgegaan aan de juridische en morele aspecten van deze evolutie.

Teletekst

2. Teletekst is een vorm van televisie, waarbij gecodeerde letterboodschappen door een zender met behulp van vrije televisielijnen via de ether naar een ontvanger worden gestuurd. De ontvanger kan deze boodschappen met behulp van een decoder naar eigen goeddunken al dan niet op zijn toestel brengen.

Teletekst maakt gebruik van de vrije lijnen van het televisiebeeld, dat uit 625 lijnen bestaat, maar dat voor de doorsturing en weergave van het normale televisiesignaal slechts een 600-tal lijnen nodig heeft. De vrije lijnen zijn op die manier ter beschikking voor de doorsturing, samen met het normaal televisiesignaal, van andere boodschappen, in de vorm van gecodeerde teksten of zelfs tekeningen. Aangezien het transmissiemiddel, nl. de vrije lijnen, nu al voorhanden is, valt het hele procédé tamelijk goedkoop uit, zowel voor de producent van de informatie als voor de ontvanger ervan.

Schematisch kan worden gesteld dat teletekst een systeem is dat gebruik maakt van de bestaande omroepmogelijkheden om op verzoek van de ontvanger-kijker aanvullende informatie te laten verschijnen op het scherm. Het nieuwe van teletekst bestaat erin dat de kijker zelf kan bepalen wanneer en voor hoe lang hij de door de zender meegestuurde informatie op zijn scherm krijgt.

3. Het procédé is van Britse oorsprong. Onder de naam Ceefax (verbastering van See Facts) of Oracle (Optional Reception of Announcements by Coded Line Electronics) is het in Groot-Brittannië al vier jaar operationeel. In Frankrijk stuurt Antenne-2 sinds kort als proef teletekstinformatie mee met de gewone uitzending. Het procédé heet er Antiope (Acquisition Numérique et Télévisualisation d'Images Organisées en Pages d'Ecriture). Het Franse systeem is gebaseerd op een andere technische norm dan de Britse.

Ook in Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland wordt geëxperimenteerd met het Ceefaxsysteem. Bij de brt worden proefnemingen met de Britse norm aangekondigd voor 1979.

Bij de Belgische constructeurs van elektronische apparaten bestaat er een intense belangstelling voor het procédé, al was het maar wegens de nieuwe marktmogelijkheden die op het stuk van individuele decoders met de eventuele invoering van teletekst worden geboden. De waarschijnlijke noodzaak om in België op de markt te komen met dubbele-norm-decoders (rtbf kiest wellicht het Antiopestelsel, brt Ceefax) maakt vanuit louter commercieel standpunt teletekst nog interessanter voor de constructeurs.

4. De gebruiksmogelijkheden van teletekst zijn velelei. Ze liggen in eerste instantie op het gebied van de dienstverlening ten behoeve van de kijker. In Nederland wordt vooral gedacht aan ondertiteling van Nederlandstalige programma's ten behoeve van de gehoorgestoorden. Het systeem maakt het ook mogelijk vreemdtalige programma's te ondertitelen, uitsluitend ten behoeve van de kijkers die onderschriften op hun scherm wensen. Verder staan nieuwsoverzichten en -flitsen, beursnoteringen, weerbericht en weerkaart, sportuitslagen, schouwburgprogramma's, nuttige

adressen en telefoonnummers, politiemeldingen en zelfs visuele spelletjes op de lijst.

Viewdata

5. In het viewdatastelsel wordt via het telefoonnet een verbinding tot stand gebracht tussen individuele televisieontvangtoestellen en een computer-gegevensbank. Sinds jaren wordt in talrijke privé- en overheidsorganisaties gebruik gemaakt van een soortgelijk systeem om gegevens, die in een computer zijn opgeslagen, via telefoonlijnen op afgelegen beeldschermen te laten verschijnen. Het viewdatastelsel brengt op een analoge wijze opgeslagen informatie in het bereik van de burgers. Bij de informatieoverdracht wordt in tegenstelling tot het teletekstprocédé geen gebruik gemaakt van de ethergolven, maar van de elektrische lijnen van het telefoonnet. Wie informatie wil ontvangen, belt de viewdatacomputer op met de gewone telefoon, die verbonden is met het televisietoestel. Als de computer is bereikt, kan door middel van een kiespaneeltje de computer ondervraagd worden volgens het trechtersysteem totdat de gewenste informatie op het scherm is verschenen.

6. Het viewdataprocédé is een ontwikkeling van de Britse ptt (United Kingdom Post Office). Sinds een drietal jaar worden in Groot-Brittannië alsnog op zeer beperkte schaal lokale experimenten gedaan met het procédé. De centrale computer wordt daarbij met informatie gevoed door tientallen instellingen, privé en publiek, zoals het instituut voor de statistiek, de open universiteit, het persagentschap Reuter, gemeentebesturen, het Centraal Informatie Bureau, kranten, enz. De bedoeling zit voor in 1980 van wal te steken met een vaste viewdatadienst.

Ook op het continent bestaat er belangstelling voor het viewdatastelsel. Met name de Duitse Bundespost en de Franse ptt volgen de evolutie van nabij. In Nederland, en sinds kort in België (hoewel discreet achter de schermen), groeit de belangstelling bij de ptt-instansies.

7. Via het telefoonnet kan iedere telefoonbezitter toegang krijgen tot de gegevensbank. De omvang en de inhoud van de opgeslagen informatie zijn in beginsel onbeperkt. De Britse ptt denkt in een eerste fase aan nieuws, weerbericht, omroep- en theaterprogramma's, sportuitslagen, werkaanbiedingen, beursberichten, officiële mededelingen, enz. Zulks leidt onvermijdelijk tot overlappings met de teletekstinformatie. Daarom wil men verder gaan en allerlei gespecialiseerde informatie, zelfs hele wetenschappelijke werken, in het viewdatasysteem invoeren.

Viewdata en teletekst

Bij viewdata en teletekst wordt de informatie in gecodeerde vorm uitgestuurd en bij ontvangst weer gede-

codeerd en op het scherm gezet. In beide gevallen is een aangepast televisietoestel vereist (decoder).

Het verschil tussen beide systemen ligt in het gebruikte overdrachtsmiddel: de ether bij teletekst, het telefoonnet bij viewdata.

Teletekst is essentieel een eenrichtingscommunicatiesysteem. De ontvanger kan niet corresponderen met de zender. Hij kan alleen bijkomende informatie kiezen uit een totaalaanbod, dat door de zender als een geheel is uitgestuurd, tot algemeen gebruik.

Dit totaalaanbod is om technische redenen beperkt (laag aantal vrije televisielijnen). Teletekst richt zich derhalve tot het grote publiek.

Viewdata is een tweerichtingscommunicatiesysteem. De informatie wordt uitsluitend op verzoek doorgestuurd door de zender naar de ontvanger via een rechtstreeks individuele verbinding. De ontvanger kan de zender (de gegevensbank) ondervragen. Het totaal informatieaanbod is in beginsel onbegrensd, zodat het viewdatastelsel specialisatie in de informatie mogelijk maakt.

Teletekst is omroep en een omroepstaak

9. In alle landen waar het teletekstprocédé in gebruik is genomen of waar experimenten op het getouw staan, is een discussie op gang gekomen over de strijd-vraag of teletekst (en/of viewdata) tot het domein van de omroep dan wel van de uitgeverwereld behoort.

In Nederland kwam het nos-bestuur tot de bevinding dat teletekst omroep is, op grond van de constatering dat teletekst beantwoordt aan de definitie die de Nederlandse omroepwet van 1 maart 1967 geeft van het begrip «omroep», nl. «al hetgeen betrekking heeft op de voorbereiding, samenstelling en uitvoering van voor het publiek bestemde radio- en televisieprogramma's, die bedoeld zijn om te worden uitgezonden» (art. 1). Uitzending is «openbaarmaking door middel van een omroepzender» (art. 2). Volgens het nos-bestuur is een teletekstuitzending een openbaarmaking door middel van een omroepzender, is ze bestemd voor het publiek en is ze derhalve omroep.

In Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland wordt teletekst van overheidswege als omroep aangemerkt. In de brd gaat er van de uitgeverkringen nochtans een krachtige stroming uit om de omroepwet van 31 oktober 1968 te wijzigen¹.

In de bakermat van teletekst, Groot-Brittannië, is de overheid de uitgevers voor geweest. In 1974 al heeft de regering de knoop doorgehakt en zowel de bbc als de

¹ Rundfunk ist die für die Allgemeinheit bestimmte Veranstaltung und Verbreitung von Darbietungen aller Art in Wort, in Ton und in Bild unter Benützung elektrischer Schwingungen ohne Verbindungsleitung oder längs oder mittels eines Leiters (art. 1 van het Staatsverdrag über die Regelung des Rundfunkgebührenwesens).

Op grond van dit artikel kan overigens viewdata eveneens bij omroep worden ingedeeld.

Independent Broadcasting Authority een vergunning afgeleverd voor teletekstexperimenten.

10. In België is begin 1978 uit contacten tussen de Vereniging van Dagbladuitgevers en de regering gebleken dat

a) de schrijvende pers viewdata niet tot de opdracht rekent van de omroep (zie verder nr. 14) ;

b) ze teletekst daarentegen wel als een omroepstaak beschouwt, maar opmerkingen heeft met betrekking tot het volume en de inhoud van de teletekstinformatie ; met name nieuwsoverzichten en -flitsen en sportuitslagen zijn ze een doorn in het oog.

De brt gaat ervan uit dat teletekst niet alleen omroep, maar ook een exclusieve omroepopdracht is. Ze baseert zich op de omroepwet van 18 mei 1960, die de instituten van de Belgische Radio en Televisie belast met de openbare radio- en televisiedienst, en op het internationaal verdrag betreffende de verre-berichtengeving en bijgevoegde akten (Montreux, 12 november 1965, bekrachtigingswet 15 juni 1971, B.S., 18 augustus 1971), dat de radio-omroepdienst definieert als «dienst voor radioverbindingen die uitzendingen doet welke bestemd zijn om rechtstreeks door het publiek in het algemeen te worden ontvangen ; deze dienst kan bestaan uit klank-, televisie- of andere soorten van uitzendingen.»

Bovendien komt de brt als instelling belast met de openbare radio- en televisiedienst het recht toe het programma van de uitzendingen, met inbegrip dus van de teletekstinformatie, vast te stellen en de uitvoeringsmodaliteiten ervan te bepalen (art. 1, § 2, van de omroepwet). Teletekst behoort bijgevolg integraal, zo naar volume als naar inhoud, tot de uitsluitende bevoegdheid van de omroep, die krachtens de wet is opgedragen aan de Belgische Radio en Televisie.

Juridisch hebben de dagbladuitgevers geen grond om zoniet teletekst voor zich op te eisen dan toch gebruiksbeperkingen op te leggen aan de omroepinstituten.

Intussen ontgaat het niemand dat de discussie de juridische grenzen overschrijdt en past in de ruimere problematiek van de mediaverhoudingen, ook in het economische vlak. Vanzelfsprekend kunnen de omroepinstituten niet onverschillig blijven voor de vraag of de uitgeverswereld schade zou kunnen lijden door de concurrentie van teletekstuitzendingen. Dit is echter een zaak van beleid, waarin ook de overheid verantwoordelijkheid dient te dragen.

Is viewdata omroep ?

11. De omstandigheid dat bij het viewdatastelsel voor de doorsturing van de informatieboodschappen geen gebruik wordt gemaakt van de ethergolven, maar van het telefoonnet (wat een individualisering van de boodschappen mogelijk maakt), brengt velen er toe te

stellen dat viewdata niet tot het domein van de omroep behoort. Het gaat immers slechts om een verfijning (nl. toevoeging van het element beeld) van reeds bestaande gesproken telefoonboodschappen (weerbericht, klok, muziek) of getikte telexboodschappen. Ook de brt schijnt viewdata niet tot haar opdracht te rekenen, ofschoon ze op dit stuk nog geen officiële uitspraak heeft gedaan.

Over viewdata bestaat vrijwel geen literatuur, a fortiori over de verhouding omroepviewdata evenmin. Toch is er aan het fenomeen, zij het op bescheiden wijze, aandacht besteed in Nederland. De minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk heeft op 7 september 1977 in de Tweede Kamer viewdata omroep genoemd. De uitgeverswereld daarentegen wil viewdata aan de omroep onttrekken². De schrijvende pers denkt in deze context in concurrentietermen en wenst daarom zelf de viewdatamogelijkheden aan te wenden.

Ze beschouwt het viewdatasysteem voor een belangrijk deel als vervanger van het dagblad op een dubbele grond :

a) anders dan bij de omroepprogramma's, die zich ongedifferentieerd richten op de grote massa, richt de grafische telecommunicatie via viewdata zich tot een specifiek publiek, dat zelf het gebodene selecteert ;

b) bij viewdata kan van de abonnee een speciale betaling worden gevraagd³.

Het kan niet worden ontkend dat viewdata past in de omroepdefinitie : het gaat om een boodschappenaanbod («software») aan het algemene publiek langs elektronische weg («hardware»)⁴. Het antwoord op de vraag of viewdata omroep is, luidt dan ook bevestigend. Daarmee is echter de kous niet af :

a) Meer nog dan bij teletekst blijft de kwestie van het intermediaal beleid gesteld : een politiek-economische keuze.

b) Meteen moet ook worden gepeild naar de morele en juridische verantwoordelijkheid voor de aangeboden informatie, een aspect dat in de hitte van de discussie rond vorig punt volkomen verloren dreigt te gaan.

12. Innig verbonden met de vraag naar de *verantwoordelijkheid* voor het informatieaanbod is vanzelfsprekend de vraag naar de *verantwoordelijke*.

De vraag naar de verantwoordelijke en de verantwoordelijkheid voor de software is niet ijdel, vooral wat de viewdata-informatie betreft.

² Persbericht van de Nederlandse Dagblad Pers van 16 november 1977 : «De dagbladuitgevers in Nederland zijn zeer verontrust over de opvatting van het demissionaire kabinet, dat alle elektronische systemen voor tekstoverdracht op het televisiescherm als omroep moeten worden beschouwd. Daardoor zou op den duur volgens de ndp ernstige schade aan informatieve functie van de dagbladen worden toegebracht.»

³ Brief van de ndp aan de minister van ctm van 21 december 1977.

⁴ Zie definitie nr. 10.

Bij teletekst, waarvoor in binnen- en buitenland de respectieve omroepinstituten wettelijk de verantwoordelijkheid dragen en waarbij daarenboven het informatieaanbod om technische redenen beperkt moet blijven tot louter dienstverlening, is de vraag meteen beantwoord: de verantwoordelijkheid is bepaald door de omroepwet en de verantwoordelijke is het uitzend-instituut.

Bij viewdata heerst volslagen onduidelijkheid. Nochtans is het niet zonder belang welke informatie in de gegevensbanken wordt opgeslagen, wie daarover beslist, welke regelen daarbij gelden, wie de naleving daarvan controleert, hoe de gebruiker wordt beschermd, of de privacy van de gebruiker wordt beschermd, of de vrijheid van de burger niet wordt aangetast, of de grondwettelijke vrijheid van drukpers ook kan gelden voor het computergegevensverkeer; al vragen waarmee met name de Nederlandse ptt opgescheept zit, maar waarop ze, als leverancier van de hardware, geen antwoord wenst te verschaffen⁵. Een gemakkelijksheidshouding, die verontrusting wekt⁶.

Het recht op vrije meningsuiting

13. Zoals A. Mast het aantoonde, vallen radio en televisie principieel onder artikel 14 van de Grondwet⁷.

De vrijheid van meningsuiting is gewaarborgd, welke kanalen, wegen of middelen ook daarvoor worden gebruikt. Teletekst en viewdata zijn ongetwijfeld evenzeer communicatiemiddelen, waarlangs meningen (kunnen) worden geuit. Geen enkele preventieve maatregel kan bijgevolg de vrijheid van doorsturing van meningen over deze communicatiemiddelen beletten of beperken. Krachtens de Europese Conventie van de Rechten van de Mens (4 november 1950) hebben de Staten evenwel het recht radio-omroep, bioscoop- of televisieondernemingen te onderwerpen aan een systeem van vergunningen; daarenboven kan de uitoefening van het recht op vrije meningsuiting wettelijk begrensd worden ter bescherming van de democratische staat, de maatschappij en het individu.

Er kan derhalve worden gesteld dat teletekst en viewdata, als passend in de omroepdefinitie, krachtens de internationale rechtsregelen aan een *stelsel van vergunningen* kunnen worden onderworpen. In verband

daarmee heeft de Belgische regering de brt-rtbf, die belast zijn met de openbare omroepdienst, gemachtigd teletekstexperimenten op touw te zetten. Een dergelijke vergunning op het stuk van viewdata is eveneens gewenst, niet alleen om een technische wildgroei te voorkomen, maar ook met het oog op wat in de Europese Conventie de bescherming van de democratische staat, de maatschappij en het individu wordt genoemd.

Eenzijdige beïnvloeding en manipulatie zijn bij informatieverstrekking via de computer, hoe onverwacht die bewering allicht op het eerste gezicht ook lijkt, nog imminenter gevaren dan via de meer klassieke massacommunicatiemedia. De mens is, mede door de ontwikkeling van radio en televisie, van een actief scheppend en produktief wezen verworden tot een passieve, luie verbruiker, ook en vooral op geestelijk gebied. De voortdurende verruiming van de technische communicatiemiddelen hebben daarenboven de informatiestroom weliswaar ontzettend verbreed, maar niet verdiept.

De Leidse hoogleraar Van Peursen spreekt in dit verband van een spanning tussen informatie en visie⁸. Diepgang en leergierigheid ontbreken, oppervlakkigheid en geestelijke luiheid hebben de bovenhand gehaald.

In dit klimaat van «le moindre effort» en van kritiekloosheid is het van het grootste belang te weten in welke verpakking welke informatie wordt aangeboden. Men hoeft slechts te verwijzen naar de toestanden in de schrijvende pers, waar de kwaliteitsbladen de kleine broertjes zijn van de zogenoemde populaire bladen met grote oplagen, om van de sensatiepers te zwijgen.

14. De krantenuitgevers, ook in België, tonen nogal wat belangstelling voor de mogelijkheden van het viewdatasysteem. Ze rekenen immers op het vooruitzicht dat het stelsel kan worden gekoppeld aan een gedrukte informatievoorziening via het telefoonnet, een soort huiskrant.

Daarbij enkele bedenkingen.

a) In deze tijd van concentraties in de perswereld en van vernauwing van de opiniewaai in het krantenaanbod, in die mate zelfs dat de overheid aanzienlijke bedragen moet toesteken om een verdere aftakeling te voorkomen, wordt gepleit voor het toevertrouwen van de viewdatainformatievoorziening aan de uitgeverswereld. Op die manier wordt geijverd voor de overenting, zonder meer, van het verstoorde opinieevenwicht in de pers op de nieuwe communicatiemedia.

b) De vraag is of dit evenwicht kan worden hersteld. Aangezien de hardware, in handen van de ptt, op pure commerciële basis wordt verhuurd aan aspirant-informatieverstrekters, speelt de wet van de sterkste:

⁵ C. WIT, hoofd-directeur Telecommunicatie der ptt, *Viewdata in Nederland*, lezing gehouden op het symposium ptt-nos op 5 september 1978 in Amsterdam.

⁶ Met hetzelfde argument (de ptt draagt geen verantwoordelijkheid voor de inhoud, maar is enkel leverancier van de technische middelen) biedt de Belgische ptt en rtl-televisiesignaal via straalverbindingen aan de kabelmaatschappijen aan, ofschoon de wetgeving en reglementen de reclame verbiedt zowel voor de Belgische omroep als voor het kabelnet. Men mag daarbij niet uit het oog verliezen dat de viewdatasystemen grensoverschrijdend zijn: via het internationaal telefoonverkeer is het mogelijk ook gegevensbanken in het buitenland op te bellen.

⁷ A. MAST, *Overzicht van het grondwettelijk recht*, Gent, 1974, nr. 376.

⁸ Prof. dr. mr. C.A. VAN PEURSEN *De spanning tussen informatie en visie*, lezing gehouden op het symposium ptt-nos over viewdata en teletekst in Nederland op 5 september 1978 in Amsterdam.

wie het kan betalen, mag zijn gegevensbank aansluiten op het telefoonnet. Deze werkwijze veronderstelt dat de onderneming én over een gegevensbank beschikt én over het personeel om het informatiebestand actueel te houden én over het kapitaal om het aansluitingsgeld te betalen én tenslotte over de wil om aan het viewdataproject deel te nemen.

Ongetwijfeld zullen bepaalde ondernemingen verstek laten gaan, omdat ze economisch niet sterk genoeg zijn. Moet of kan de overheid, door ook in dit geval uit de schatkist te putten, de verstoring van het opinieevenwicht verzachten, nog vóór het project goed en wel van start gaat? Of moet of kan ze zich bij voorbaat neerleggen bij de oligarchisering van de viewdata-informatieverstreking? Of nog: moet of kan de overheid temperend en regelend optreden door bijvoorbeeld strenge vergunningsnormen vast te stellen?

Hoe dan ook, het lijkt voor de hand te liggen dat voor wie persvrijheid begrijpt als recht *én plicht* alle meningen aan bod te laten komen, een onvoorwaardelijke commercialisering van de viewdata-informatieverstreking niet kan: regelen en normen zijn er nodig, als het kan vrijwillige, desnoods opgelegde.

Ofschoon viewdata wordt gerekend tot de omroep, beschouwt geen enkel radio- en televisieinstituut het systeem als een omroepaak. De brt schijnt zich zelfs volkomen te desinteressereren. Toch zou, althans wat de loutere informatieverstreking betreft, met name in België het openbaar radio- en televisieinstituut een aantal bedenkingen, geformuleerd onder nummer 15, kunnen opvangen. Het wettelijk statuut verplicht het instituut immers tot objectiviteit in zijn informatieboodschappen, wat evenwicht, onpartijdigheid en veelzijdigheid in de nieuwsverstreking impliceert; de *plicht* alle meningen aan bod te laten komen, afgezien van wat daarvan in de werkelijkheid terecht komt, ligt in de omroepwet verankerd en de nakoming ervan is gesanctioneerd.

15. De viewdatamogelijkheden zijn echter ruimer dan de zuivere informatieverstreking. Ook andere boodschappen, gaande van strikte wetenschap over reclame tot propaganda, kunnen hun weg vinden in het viewdatastelsel. Vooral de persuasieve technieken kunnen ten volle worden aangewend, niet zozeer openlijk dan wel op een meer verborgen, onschuldig lijkende, maar des te gevaarlijker wijze. Enerzijds ontbreekt elk toezicht op de juistheid, betrouwbaarheid, volledigheid, belangloosheid van het als «informatie» aangeboden gegevenspakket, anderzijds is elke waarborg afwezig met betrekking tot de indijking van de persuasieve voorlichting. Het is duidelijk dat een als wetenschappelijk verantwoord aangediende informatie in werkelijkheid wel eens een handig gecamoufleerde reclamestunt kan blijken te zijn. Of zoals de Nederlandse ptt het verantwoordt: een recept voor gebakken tomaat kan nogal wat verschillen naar-

gelang het afkomstig is van de tuinbouwveiling, de leverancier van bak- en braadvetten, het zuivelbureau, de hartstichting of de verbruikersverenigingen.

Het is niet voldoende dat de bron van de informatie telkens wordt aangegeven. Een dergelijke vermelding kan weliswaar een signaalfunctie vervullen en wijst de burgerrechtelijk en strafrechtelijk verantwoordelijke aan, maar biedt geen afdoende waarborg voor de betrouwbaarheid en de belangloosheid van de aangeboden informatie; ze laat de ontvanger-abonnee onbeschermd tegen vervalsing, manipulatie en beïnvloeding. Het zou naïef zijn in dit verband uitsluitend de particuliere sector ervan te verdenken van de persuasieve technieken gebruik te zullen maken. Het is niet zo ondenkbaar dat onder het mom van lokale overheidsinformatie een portie verborgen propaganda wordt meegegeven.

Juridisch statuut

Een specifiek mediumrecht is niet voorhanden. Wel behelzen internationale teksten, de Belgische Grondwet en de Belgische wetten een aantal bepalingen die het juridisch kader afbakenen waarbinnen de media zich bewegen kunnen.

De meeste van die bepalingen zijn ontstaan in een periode dat de huidige massacommunicatievormen niet bestonden en zijn derhalve, zeker in hun praktische voorschriften, afgestemd op de drukpers. Naar hun toepassingsveld moet onderscheid worden gemaakt tussen

- de bepalingen die gelden voor alle communicatiemediën (zowel drukpers als de andere mediën);
- de bepalingen die uitsluitend voor de drukpers gelden;
- de bepalingen die uitsluitend voor de omroep gelden.

a) Bij de *bepalingen* die gelden voor alle *communicatiemediën* gaat het in de eerste plaats om internationale teksten, die van relatief recente datum zijn, zoals de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (1949) en de Europese Conventie van de Rechten van de Mens (1950). Die teksten bevestigen de volgende beginselen:

- recht op vrijheid van mening;
- recht op vrijheid van meningsuiting;
- actief en passief recht van informatie;
- wettelijke begrenzing van de onbeperkte uitoefening van deze rechten tot bescherming van de democratische staat, de maatschappij en het individu.

Verder zijn de verantwoordelijken voor de communicatiemediën, zoals elke burger, onderworpen aan de wetgeving. Dat geldt meer in het bijzonder voor de bepalingen van het strafrecht en het burgerlijk recht. Strafbare of schadelijke handelingen, gesteld door de verantwoordelijke van het medium door middel van het medium, kunnen aanleiding geven tot penale of civiele procedures. De artikelen 66 (aanzetting), 383-

384 (schending van de goede zeden), 443-452 (laster, eerroof, belediging en kwaadwillige ruchtbaarheid) van het Strafwetboek zijn toepasselijk op alle communicatiemediaverantwoordelijken.

Op te merken valt in dit verband dat er noch in radio en televisie noch bij de nieuwste communicatieontwikkelingen, als teletekst en viewdata, sprake kan zijn van een persmisdrijf in de zin van de wet (Grondwet art. 98, decreten 19 juli 1831 en 20 juli 1831), omdat de desbetreffende bepalingen uitdrukkelijk en exclusief van toepassing zijn op de «drukkers». Zelfs in de optiek van de krantenuitgevers, die de viewdata-informatievoorziening als hun opdracht beschouwen, blijft viewdata juridisch omroep en geen drukpers.

Ook het auteursrecht vindt zijn volle toepassing op de communicatiemedia, inclusief radio, televisie, teletekst en viewdata, met inbegrip van de uitzonderingen in het belang van de informatie.

b) De vraag of het grondwettelijk recht op de *drukkersvrijheid* en het censuurverbod van toepassing kan zijn op de nieuwste communicatiemedia, meer bepaald de viewdata-informatieverstreking, moet naar de letter van artikel 18 van de Grondwet ontkennend worden beantwoord. Zoals reeds is opgemerkt passen teletekst noch viewdata noch radio en televisie in de begripsomschrijving van drukpers. Toch lijkt het ons verdedigbaar te stellen dat het beginsel van de persvrijheid naar analogie en bij uitbreiding toepasselijk is op alle massacommunicatievormen.

c) Kunnen de specifieke *bepalingen voor de omroep* toegepast worden op teletekst en viewdata? Aangezien *teletekst* kan worden beschouwd als een aanvullende vorm van televisie en overigens beantwoordt aan de omroepdefinitie, valt dit procédé volledig in de sfeer van de omroepwet van 18 mei 1960. Dit houdt onder meer in dat de informatieverstreking ongecensureerd, maar objectief hoort te gebeuren (art. 28) en dat de boodschappen niet strijdig mogen zijn met de wetten, het algemeen belang, de openbare orde, de goede zeden, en evenmin beledigend mogen zijn (art. 28, § 2). Ook het reclameverbod (art. 28, § 3) en zelfs de verplichting regeringsmededelingen uit te zenden (art. 28, § 4) zijn geldig.

Viewdata daarentegen is wel omroep, maar wordt door de omroepinstituten niet als hun opdracht gezien. De omroepwet, althans in haar huidige vorm, kan dan ook niet van toepassing zijn op deze massacommunicatievorm, ofschoon ze, zoals gezegd, een aantal bepalingen bevat die garanties zouden kunnen bieden tegen het gevaar van eenzijdigheid en manipulatie van de computerinformatieverstreking.

Een aangepaste wettelijke regeling is geboden. Hierbij kan de wetgever op verscheidene wijzen te werk gaan. Ofwel laat hij de operationalisering van viewdata over aan het particulier initiatief, op voorwaarde strenge voorwaarden op te leggen voor de computer-input (mag reclame, zo ja in welke vorm, welke informatie en in welke vorm, bepaling van de

aansprakelijkheid, toezicht op juistheid en evenwicht). Ofwel geeft hij viewdata in handen van een overheidsdienst, die hetzij het bestaande omroepinstituut kan zijn (mits de omroepwet wordt aangepast) hetzij een op te richten geëigende dienst met aangepaste wettelijke voorschriften.

Conclusie : bezinnen alvorens te beginnen

De opgang van de nieuwste technische vindingen is niet te stuiten; deze vaststelling moge een aansporing zijn om zich dringend te bezinnen over de enorme mogelijkheden tot kennis- en informatieoverdracht, maar ook tot beïnvloeding en conditionering, die deze ontwikkelingen scheppen.

Bij teletekst is het probleem gereduceerd tot een zuivere omroepaangelegenheid, die haar oplossing kan vinden in de bestaande omroepwetgeving.

Viewdata roept een complex en gecompliceerd vraagstuk in het leven, met juridische, morele en politieke aspecten. Ons dunkt dat de overheid niet onverschillig kan blijven, sterker: dat de overheid het initiatief moet nemen om de ontwikkelingen in goede banen te leiden. Naar ons gevoelen moet van overheidswege onverwijld een permanente mediacommissie worden ingesteld, bij voorkeur bestaande uit onafhankelijke deskundigen, zoals communicatiespecialisten, juristen en sociologen. Haar taak zou erin bestaan de recente evolutie in de massa-communicatietechnieken op de voet te volgen, de weerslag ervan in de intermediale verhoudingen te onderzoeken, de juridische en morele consequenties op te vangen en voorstellen te formuleren ten behoeve van het beleid, rekening houdend met de standpunten die in de rechtstreeks betrokken milieus leven⁹.

Een onmiddellijke opdracht voor de commissie zou een advies voor de overheid beogen op het stuk van de voorwaarden waarin het viewdatastelsel kan worden ingevoerd. In afwachting is het aangewezen eventuele experimenten, laat staan de exploitatie, op te schorten. Een grondige bezinning vooraf voorkomt veel tandengeknars achteraf.

Jan CEULEERS
Docent VUB

LITERATUUR

— HAEFNER K., MANNKOPF P. en TEICHMANN H.-J., «Möglichkeiten der zukünftigen Nutzung des Heimfernsehers», in *Media Perspektiven*, 12/77, p. 686 e.v.

⁹ In de Bondsrepubliek Duitsland heeft de Bondsregering in februari 1974 een soortgelijke commissie opgericht, de zgn. Kommission für den Ausbau des technischen Kommunikationssystems (ktk). Haar opdracht bestond erin voorstellen te doen voor een economisch verantwoord en sociaal gewenste organisatie van het telecommunicatiesysteem in de brd. In januari 1976 was de commissie met haar rapport klaar.

— LAVER, M., *Computers, Communications and Society*, Oxford University Press, 1975.

— *Telekommunikationsbericht*, eindrapport van de KtK (Kommission für den Ausbau des Technischen Kommunikationssystems), Bonn, januari 1976.

— *Teletekst*, rapport van de nos-Kabelcommissie, Hilversum, januari 1977.

— *Het karakter van teletekst*, aanvullende nota van de nos-Ka-

belcommissie, Hilversum, augustus 1977.

— *Meer over teletekst*, rapport van de nos-Kabelcommissie, Hilversum, september 1977.

— *Viewdata*, nota van de nos-Kabelcommissie, Hilversum, januari 1978.

— *Viewdata en teletekst in Nederland*, lezingen van de sprekers op het symposium georganiseerd door ptt en nos op 5 september 1978 in Amsterdam.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 17 FEBRUARI 1978

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Sury

Eerste advocaat-generaal : de h. Dumon

Advocaten : mrs. Bayart en Bützler

Onrechtmatige daad—Schade en schadeloosstelling—Fout van verscheidene personen—Ieder van hen jegens het slachtoffer tot volledig herstel van de schade gehouden—Regresvordering van dader die schade herstelde—Omvang van het regresrecht.

Wanneer de schade werd veroorzaakt door de respectieve fouten van verscheidene personen, is een ieder van hen jegens het slachtoffer tot volledig herstel van de schade gehouden.

De dader die aldus het slachtoffer schadeloos heeft gesteld, is wel gerechtigd, bij wijze van regresvordering, van de andere daders hun aandeel van de schadeloosstelling te vorderen.

De aansprakelijke dader die de schade heeft vergoed kan door de andere aansprakelijke daders niet wettelijk worden gevrijwaard, en deze laatsten kunnen niet wettelijk worden veroordeeld tot terugbetaling van alle bedragen in hoofdsom, interesten en kosten die de eerste dader aan het slachtoffer zou hebben betaald.

V.Z.W. G. en N.V. A. t/
De W - B. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 12 april 1976 door het Hof van Beroep te Gent gewezen ;

Over het *middel* afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1251, meer bepaald 3°, 1382, 1383 en 1384 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat, na te hebben geconstateerd dat het ongeval, waarvan de derde en vierde verweerders het slachtoffer werden, te wijten was enerzijds aan de onvoorzichtigheid van de minderjarige zoon van de eerste en tweede verweerders en anderzijds aan een onvoorzichtigheid van het schoolpersoneel van eerste eiseres, het arrest deze eiseres veroordeelt tot volledige vrijwaring van de eerste twee verweerders, en tot terugbetaling van alle bedragen die deze verweerders zullen hebben betaald ingevolge de veroordelingen tegen hen, in hun hoedanigheid van ouders en wettelijke beheerders over de goederen van hun voormelde minderjarige zoon, uitgesproken of nog uit te spreken ten bate van de laatste drie verweerders,

terwijl, eerste onderdeel, gelet op de door het arrest aangehouden gedeelde aansprakelijkheid, en overeenkomstig de bepalingen van de artikelen 1251, meer bepaald 3°, 1382, 1383 en 1384 van het Burgerlijk Wetboek, de eerste twee verweerders de sommen die zij in voormelde hoedanigheid wegens het litigieus ongeval aan de laatste drie verweerders zullen hebben uitbetaald, van eerste eiseres slechts mogen terugvorderen voor zover, in de verdeling van de aansprakelijkheid tussen de zoon van de eerste twee verweerders en het personeel van eerste eiseres, dit personeel als aansprakelijk dient te worden beschouwd,

tweede onderdeel, er geen logisch verband te leggen is tussen enerzijds de motivering van het arrest, waardoor de aansprakelijkheid voor het ongeval voor een deel op de zoon van de eerste twee verweerders en voor een ander deel op het personeel van eerste eiseres wordt gelegd, en anderzijds het dispositief van het arrest waardoor eerste eiseres wordt veroordeeld om de eerste twee verweerders in hun voormelde hoedanigheid volledig te vrijwaren, welk gebrek aan logisch verband gelijkstaat met een gebrek aan de door artikel 97 van de Grondwet vereiste motivering ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat de door het onderdeel aangevoerde grief geen schending kan opleveren van artikel 97 van de Grondwet, de enige wetsbepaling waarvan de schending wordt ingeroepen ;

Dat het onderdeel niet ontvankelijk is ;

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat, rechtdoende op de eis van de laatste drie verweerders tegen de verweerders onder 1 en 2 in hun hoedanigheid van ouders en wettelijke beheerders over de goederen van hun minderjarige zoon Patrick, het arrest oordeelt dat het verkeersongeval werd veroorzaakt door de fout van dit kind, wegens overtreding van artikel 48, 3.4°, van het algemeen verkeersreglement, en voormelde verweerders in gezegde hoedanigheid tot betaling van schadevergoeding veroordeelt aan de verweerders onder 3, 4 en 5 ; dat het arrest meteen vaststelt dat het kind de leeftijd van het oordeel des onderscheids had bereikt en persoonlijk voor de gevolgen van het ongeval aansprakelijk was ;

Overwegende dat op de vordering tot vrijwaring van de verweerders onder 1 en 2 in voormelde hoedanigheid tegen eerste eiseres, het arrest oordeelt dat deze laatste op grond van artikel 1382 en volgende van het Burgerlijk Wetboek, eveneens aansprakelijk is wegens een gemis van bewaking van het kind door het schoolpersoneel en dat zonder deze fout het ongeval niet zou zijn gebeurd ;

Overwegende dat het arrest verder eerste eiseres «van nu af veroordeelt tot betaling» aan de partij De W. (waarbij bedoeld worden de verweerders onder 1 en 2 in hun voormelde hoedanigheid) «van alle bedragen, in hoofdsom, interesten en kosten die deze partij ingevolge de tegen haar in de gedingen Landsbond der Christelijke Mutualiteiten tegen De W. en De M.-W. tegen De W. uitgesproken en nog uit te spreken veroordelingen, zal hebben betaald» ;

Overwegende dat uit de vaststellingen van het arrest blijkt dat zowel de fout van voormelde zoon van de verweerders De W.-B. als de fout van eerste eiseres de oorzaak van de schade zijn ;

Overwegende dat wanneer, zoals ten deze, de schade werd veroorzaakt door de respectieve fouten van verscheidene personen, een ieder van hen jegens het slachtoffer tot volledig herstel van de schade is gehouden ;

Overwegende dat de dader, die aldus het slachtoffer schadeloos heeft gesteld, wel gerechtigd is, bij wijze van regresvordering, van de andere daders hun aandeel van de schadeloosstelling te vorderen ;

Overwegende dat de aansprakelijke dader die de schade heeft vergoed niet wettelijk door de andere aansprakelijke daders kan worden gevrijwaard, en deze laatsten niet wettelijk kunnen worden veroordeeld, zoals het arrest ten deze doet, «tot terugbetaling van alle bedragen in hoofdsom, interesten en kosten» die de eerste dader aan het slachtoffer zou hebben betaald ;

Overwegende dat daaruit volgt dat, door te beslissen, zoals hoger vermeld, op de eis «in vrijwaring» van de eerste twee verweerders in hun voormelde hoedanigheid, het arrest de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek schendt ;

Dat het onderdeel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest doch alleen 1°) in zoverre het eerste eiseres veroordeelt tot vrijwaring van de verweerders onder 1 en 2 in hun hoedanigheid van ouders en wettelijke beheerders over de goederen van hun minderjarige zoon Patrick en eerste eiseres dienvolgens veroordeelt tot terugbetaling aan voormelde verweerders van alle bedragen, in hoofdsom, interesten en kosten welke deze verweerders, ingevolge de tegen hen in de gedingen met vijfde verweester en derde en vierde verweerders uitgesproken of nog uit te spreken veroordelingen, zullen hebben betaald ; 2°) in zoverre het over de kosten ten opzichte van de eiseressen uitspraak doet ;

Beveelt dat melding van onderhavig arrest zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan en zegt dat de feitenrechter erover zal beslissen ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van Beroep te Antwerpen.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 24 FEBRUARI 1978

Voorzitter : de h. Gerniers

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. Bayart en De Bruyn

Arbeidsongeval—Begrip—Ongeval door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst—Schielijke gebeurtenis en letsel—Oorzakelijk verband—Tegenbewijs—Deskundigenrapport.

Voor de toepassing van de Arbeidsongevallenwet 1971 is een arbeidsongeval een schielijke gebeurtenis die een lichamelijk letsel teweegbrengt en waarvan de oorzaak of een der oorzaken buiten het organisme van de getroffene ligt. Bovendien moet het ongeval de werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomen.

In casu heeft het arrest waartegen cassatieberoep aanvaard dat de verzekeraar, dank zij een deskundigenverslag, bewezen heeft dat niet het geringste oorzakelijk verband bestond tussen het werk van de getroffene en zijn overlijden.

G. t/ Gemeenschappelijke
verzekeringskas G.

Gelet op het bestreden arrest, op 7 december 1976 door het Arbeidshof te Antwerpen gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 7 en 9 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971,

doordat, na geconstateerd te hebben dat, volgens de gerechtelijk deskundige, het slachtoffer behept was met een ernstige hartziekte en de aderverkalking met fibrose niet veroorzaakt werd door de aard van het werk, en dat de gerechtelijk deskundige ertoe had besloten dat deze aandoening van die aard was dat iedere emotie, de spijsvertering en om het even welke inspanning, dus ook het werk verricht door het slachtoffer, de dood als gevolg kon hebben, doch tevens had gepreciseerd dat het overlijden niet specifiek door de aard van het werk verricht op 29 oktober 1974, onder andere het leggen van tegels, werd veroorzaakt, het arrest het middel verwerpt waardoor eiseres in haar akte van hoger beroep liet gelden dat het niet bewezen was dat de arbeid van het slachtoffer in geen enkele mate medeoorzaak was geweest van het overlijden van het slachtoffer,

terwijl, opdat men te doen heeft met een arbeidsongeval in de zin van artikel 7, eerste lid, van voormelde wet, het volstaat dat het ongeval zich heeft voorgedaan tijdens het werk en dat het verrichten van het werk een medeoorzaak geweest is van het ongeval, doch niet vereist is dat het ongeval specifiek door de aard van het werk zou veroorzaakt geweest zijn ;

en terwijl, nu niet betwist werd en door het arrest niet wordt ontkend dat de fatale ongesteldheid van het slachtoffer zich had voorgedaan tijdens het werk, en dat ten deze zich een schielijke gebeurtenis had voorgedaan, hieruit volgt dat luidens de bepalingen van de artikelen 7, tweede lid, en 9 van voormelde wet, verweester het bewijs had moeten leveren van de afwezigheid van oorzakelijk verband tussen het werk en het ongeval ;

Overwegende dat, voor de toepassing van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, een arbeidsongeval vooreerst een schielijke gebeurtenis moet zijn die een lichamelijk letsel teweegbrengt en waarvan de oorzaak of een van de oorzaken buiten het organisme van de getroffene ligt ; dat tevens het ongeval een werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst moet overkomen ;

Overwegende dat het arrest op grond van het deskundigenverslag, aanneemt enerzijds dat de ernstige hartziekte en de aderverkalking met fibrose op gelijk welk ogenblik de dood konden veroorzaken bij de geringste emotie, eenvoudige spijsvertering of de lichtste inspanning, en anderzijds dat de aard van het werk dat de getroffene presteerde op het ogenblik van het overlijden, dit overlijden niet heeft veroorzaakt ;

Overwegende dat het arrest aldus oordeelt dat verweerster het bewijs heeft geleverd, dank zij het deskundigenverslag, dat geen het minste oorzakelijke verband bestaat tussen het werk van de getroffene en zijn overlijden ;

Dat het middel feitelijke grondslag mist ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening.

NOOT—M.b.t. het begrip «arbeidsongeval» in de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 heeft het Hof van Cassatie gewoon teruggegrepen naar de definitie die het, na vele perikelen, geformuleerd had in het raam van de vroegere wetgeving (Cass., 8 maart 1968, *Pas.*, 1968, I, 856, met noot).

Deze definitie werd meermaals gekritiseerd en de wetgever zelf sprak bij de voorbereiding van de nieuwe wet van 1971 zijn voorkeur uit voor de definitie voorgesteld door professor DUCHATELET, zonder evenwel die voorkeur in de wet zelf uit te drukken (zie daarover : J.R. RAUWS, «De behoefte aan een definitie van het wettelijk begrip arbeidsongeval anno 1971», *R.W.*, 1976-77, 2007).

Volgens het Hof is een arbeidsongeval dus nog steeds : de schielijke gebeurtenis, waarvan de oorzaak of een der oorzaken buiten het organisme van de getroffene ligt, die een lichamelijk letsel veroorzaakt en die bovendien tijdens en wegens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst voorvalt. Dit blijft o.i. een te stroeve omschrijving van een arbeidsongeval die in een aantal gevallen moeilijk hanteerbaar is en geen juiste formulering uitmaakt voor de door de wetgever gewenste «breedst mogelijke interpretatie met het oog op de ruimst mogelijke bescherming van de fysieke integriteit van de werknemer» (*Parl. Doc., Senaat*, 1969-70, nr. 328, p. 10).

De rode draad die door de huidige arbeidsongevallenregeling loopt is : de vergoeding voor en het herstel van de gezondheidsschade die het gevolg is van het risico waaraan de werknemer door de uitoefening van zijn beroep blootstaat. Wel moet daarbij nog een onderscheid gemaakt worden met de gezondheidsschade die voortspuit uit een «beroepsziekte». Omdat dit laatste begrip adequater formuleerbaar is dan de omschrijving van een «ongeval», zou een meer werkbare definitie van de notie arbeidsongeval misschien beter vanuit dit begrip geformuleerd worden. Aldus zou ook de dode hoek die er nog tussen de sectoren arbeidsongevallen en beroepsziekten bestaat kunnen worden weggewerkt.

J.R.R.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 20 APRIL 1978

Eerste voorzitter : de h. Wauters

Raadsheer-rapporteur : de h. Closon

Advocaat-generaal : de h. Velu

Advocaten : mrs. De Bruyn en Van Ryn

1. Verzekering—Verzwijging—Onwetendheid van de verzekerde—Begrip—2. Wilsgebreken—Dwaling—Onverschoonbare dwaling.

1. *De nietigheid van de verzekering, als bepaald bij art. 9 Verzekeringswet, is de sanctie op het feit van de verzekerde*

die niet al wat in zijn macht was, gedaan heeft om de verzekerder in te lichten.

Wanneer evenwel de verzekerde niet op de hoogte is van een bepaalde omstandigheid die de waardering van het risico kan verhogen of wanneer hij redelijkerwijze de onjuistheid of de valsheid van zijn verklaringen niet kan kennen, kan de nietigheid van het verzekeringscontract niet worden uitgesproken.

2. *Dwaling is geen oorzaak van nietigheid van het contract als ze onverschoonbaar is.*

N.V. L. t/ N.V. U.

Gelet op het bestreden arrest, op 1 februari 1977 door het Hof van Beroep te Luik gewezen ;

Overwegende dat verweersters vordering strekte tot uitvoering van het kredietverzekeringscontract betreffende de financiering van een verkoop op afbetaling van materiaal ;

Dat uit de vaststellingen van het arrest volgt dat die verkoop fictief was, dat de koper aan de verkoper nooit het voorschot waarvan sprake in het financieringscontract heeft betaald en dat het materiaal niet werd geleverd ;

Dat er werd geoordeeld dat het om een frauduleus geveinsde verkoop ging waardoor de medecontractanten, thans gefailleerden, enkel beoogden zich de koopsom, verminderd met het bedrag van het voorschot, door een kredietinstelling (ten deze verweerster) te doen overhandigen ;

Over het *eerste middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 1, 6, 9, 18, 19, 27, 3°, van de wet van 11 juni 1874 houdende de titels X en XI, boek I van het Wetboek van Koophandel, 1107, 1108, 1109, 1110, 1117, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest de nietigheid wegens valse verklaring van de verzekerde niet aanneemt van de kredietverzekeringpolis die verweerster op 6 oktober 1964 bij eiseres heeft gesloten en die als door verweerster verklaard voorwerp had de dekking van de risico's van een gedeeltelijke financieringsoperatie van een verkoop op afbetaling van de door de naamloze vennootschap O. aan de naamloze vennootschap M. verkochte werktuigen, en vervolgens verweersters rechtsovereenkomst aanneemt tot het verkrijgen van de waarborg van genoemde verzekering en de tegenvordering van eiseres verwerpt, hoewel het vaststelt dat de bewuste verkoop fictief was zoals ook de levering van het zagezegd verkochte materiaal en het voorschot waarvan werd aangegeven dat het door de aankoper aan de verkoper werd betaald, dat het in werkelijkheid een frauduleus geveinsde verrichting betrof die enkel de overhandiging van de koopsom door een kredietinstelling (verweerster) beoogde, en dat de verzekeraar (eiseres), indien hij de ware toedracht had gekend, «zelfs onder andere voorwaarden niet zou hebben gecontracteerd en de verzekering zou hebben geweigerd» ; en doordat het arrest niettegenstaande die vaststaande feiten, bovenvermelde beslissing neemt op grond, enerzijds, dat eiseres haar verzekerde geen enkele verzwijging kan verwijten, dat trouwens nooit getwijfeld werd aan de goede trouw van laatstgenoemde, dat er, betreffende het bestaan van een valse verklaring, moet worden nagegaan of de verzekeringsnemer — op het ogenblik dat hij het contract heeft gesloten — spontaan een volledige en juiste opsomming heeft gegeven van alle omstandigheden die hij kende of normalerwijze hoorde te kennen en die de beoordeling van het risico door de verzekeraar konden beïnvloeden, dat verweerster op 5 oktober 1964

de volgende brief aan eiseres heeft gestuurd : «U werd benaderd door de naamloze vennootschap O. aangaande bovenvermelde kredietverzekering. Hierbijgevoegd sturen wij U een afschrift van die financiering en van de bijhorende stukken en wij verzoeken U ... om ons een verzekeringspolis te onzen voordele inzake die verrichting te overhandigen», dat eiseres slechts een valse verklaring zou kunnen aanvoeren indien haar verzekerde op de hoogte was geweest van het fictieve karakter van de verkoop waaraan de financiering was gehecht of indien haar onwetendheid omtrent dit karakter enkel te wijten was aan een ongewone gedraging bij het onderzoek van een dergelijke zaak, hetgeen ten deze niet het geval is, nu verweerster slechts de financiering van de beweerde verkoop heeft aanvaard na voorlegging van documenten die blijkbaar met de werkelijkheid overeenstemden en mits bepaalde waarborgen werden verstrekt, met name het feit dat de financiering afhankelijk wordt gesteld van de aanvaarding het risico te dekken door een maatschappij wier werkzaamheden een bijzondere kennis vergen van de solvabiliteit en de eerlijke handelspraktijken van personen of vennootschappen die krediet aanvragen, en op grond van de overbodige motieven, anderzijds, dat verweerster in een brief van 2 oktober 1964 aan de naamloze vennootschap O. instemde met de herdiscontering van de financiering tegen wisselborgtochten en vervolgde : «wel te verstaan, zal die financiering door uw tussenkomst en op uw kosten worden gedekt door een kredietverzekering die wij zullen aangenomen hebben» ; dat de vennootschap O. op 5 oktober 1964 aan verweerster schreef dat : «wij U bij deze mededelen dat de financiering ... rechtstreeks zal worden gedekt door de L. en dat om die dekking te genieten, U die instelling moet aanschrijven om U te dekken» ; dat de beheerders van O. aldus aan eiseres de nodige documenten en verantwoordingen hebben moeten toesturen om de instemming van de verzekering te krijgen ; dat die beheerders — die inderdaad valse verklaringen hebben afgelegd — geen lasthebbers van verweerster waren en haar niet vertegenwoordigden, dat ze openlijk en voor eigen rekening optraden en dat de eerste rechters bijgevolg terecht hebben geoordeeld dat eiseres ten deze artikel 9 van de wet op de verzekering niet kon aanvoeren,

terwijl, eerste onderdeel, elke valse verklaring door de verzekerde gedaan, zelfs zonder kwade trouw, wanneer zij de waardering van het risico vermindert of het voorwerp ervan wijzigt, derwijze dat de verzekeraar, had hij ervan kennis gedragen, niet op dezelfde voorwaarden zou hebben gecontracteerd, de verzekering nietig maakt ; hoewel de valse verklaring van de verzekerde de verzekering niet vernietigt wanneer zij betrekking heeft op een feit of een omstandigheid waarvan de verzekerde niet op de hoogte was of normalerwijze moest zijn, zulks evenwel niet het geval kan zijn wanneer de wezenlijke bestanddelen van het aangegeven risico verschillen van het werkelijke risico derwijze dat de verzekeraar, indien hij de ware toedracht had gekend, zoals het arrest zegt, niet alleen niet zou hebben gecontracteerd doch zelfs «de verzekering zou hebben geweigerd» ; in een dergelijk geval, aangezien het akkoord van de partijen omtrent het te verzekeren risico ontbreekt, de verzekeringspolis geen uitwerking kan hebben ; terwijl de verzekerde bovendien, nu hij wettelijk verplicht is de verzekeraar een nauwkeurige kennis te geven van het risico dat hij wil laten verzekeren zonder dat het door de verzekeraar moet worden nagegaan, de materiële feiten of omstandigheden, die de waardering van het risico kunnen verzwaren en die door de verzekerde nagegaan kun-

nen worden (zoals, ten deze, het feit of de koper het overeengekomen en betaald verklaarde voorschot werkelijk betaald heeft en het feit van de levering aan en de inbezitstelling van de koper van de werktuigen waarvan gezegd werd dat zij hem verkocht en geleverd werden), wanneer de verzekerde dienaangaande een valse verklaring heeft gedaan, wettelijk niet kunnen worden beschouwd als feiten waarvan hij niet moest weten dat ze vals waren en terwijl dus het arrest, dat in de feitelijke omstandigheden die het vaststelt en op grond van de redenen die het aanhaalt, de door eiseres aangehaalde nietigheid van de verzekering verwerpt, aldus de wezenlijke kenmerken van het verzekeringscontract, zijn aleatoir karakter en de eigen regels van dit contract miskent, die de verzekerde verplichten aan de verzekeraar een nauwkeurige kennis te geven van de bestanddelen van het risico dat hij wil dekken, zonder dat de verzekeraar die zelf moet onderzoeken (schending van de artikelen 1, 6, 9, 18, 19 en 27, 3°, van de wet van 11 juni 1874 houdende de titels X en XI, van boek I van het Wetboek van Koophandel) en ook de algemene regel luidens welke de geldigheid van iedere overeenkomst aan vier substantiële voorwaarden is onderworpen en, meer bepaald, aan het akkoord van de partijen over een bepaald voorwerp als inhoud van de verbintenis (schending van de artikelen 1107, 1108, 1109, 1110 en 1117 van het Burgerlijk Wetboek) ;

tweede onderdeel, het arrest door voormelde overbodige motivering, miskent dat de verzekeringsnemer, verplicht is een nauwkeurige kennis te geven van het verzekerde risico, dat de verzekeraar op die verklaring mag steunen zonder zelf de juistheid ervan te moeten onderzoeken en dat verweerster, die de dekking van het risico heeft gevraagd en de verzekeringspolis ondertekend heeft als verzekerde en begunstigde van de verzekering, jegens eiseres persoonlijk aansprakelijk is voor de valse verklaring van het risico dat in de polis als voorwerp van de verzekering wordt omschreven (schending van de artikelen 1, 6, 9 en 27, 3°, van de wet van 11 juni 1874 houdende de titels X en XI van het boek I van het Wetboek van Koophandel), en terwijl het arrest, nu het in de genoemde overbodige motivering overweegt dat de bewuste valse verklaring door de beheerders van de naamloze vennootschap O. en niet door verweerster zouden zijn gedaan, de duidelijke en precieze bewoordingen miskent van de brief van 5 oktober 1964 van verweerster aan eiseres, waarin verweerster de verzekering van de door haar toegestane financiering vroeg en tot staving van haar aanvraag «een afschrift van die financiering en van de bijhorende stukken» voorlegt, en ook de precieze bewoordingen van de verzekeringspolis nr. 225/41 die op 6 oktober 1964 ondertekend werd door de U. (in wiens plaats de huidige verweerster is getreden) en waarin het verzekerde risico wordt beschreven (schending van de bewijskracht van die geschriften en van de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek) :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat, krachtens artikel 9 van de wet van 11 juni 1874 op de verzekeringen, de verzekeringsnemer aan de verzekeraar een juiste kennis moet geven van de bestanddelen van het risico dat hij wil laten dekken ; dat het niet-aangeven van een omstandigheid waarvan de verzekeraar rechtmatig onwetend is en die de waardering van het risico kan verzwaren, een verzwijging, in de zin van deze wetsbepaling, oplevert die de verzekering nietig maakt, zelfs wanneer de verzekeringsnemer te goeder trouw, doch ten onrechte, meende dat

hij niet gehouden was deze omstandigheid te vermelden of wanneer deze omstandigheid hem onbekend was maar hij ze had moeten kennen ;

Dat de nietigheid van de verzekering, als bepaald bij artikel 9 van genoemde wet, het feit van de verzekerde sanctioneert die niet al wat in zijn macht was gedaan heeft om de verzekeraar in te lichten ; dat evenwel, wanneer de verzekerde niet op de hoogte is van een bepaalde omstandigheid die de waardering van het risico kan verhogen of wanneer hij redelijkerwijze de onjuistheid of de valsheid van zijn verklaringen niet kan kennen, de nietigheid van het verzekeringscontract niet kan worden uitgesproken ;

Overwegende dat, na te hebben gezegd dat verweerster niets verborgen had waarvan zij op de hoogte was en dat haar goede trouw overigens nooit in twijfel werd getrokken, het arrest op grond van de intrinsieke en extrinsieke gegevens van het contract onderzoekt of verweerster een valse verklaring heeft gedaan ;

Dat het dienaangaande wijst op de omstandigheden waarin, gelet op de briefwisseling tussen de partijen, de kredietverzekering werd aangegaan ; dat uit die brieven volgt dat de kredietverzekering in de eerste plaats op initiatief van verweerster door de verkoper van het materiaal bij de eisende vennootschap werd aangevraagd : dat verweerster, naar luid van een brief van 2 oktober 1964, de verkoper liet weten dat zij instemde met de herdiscontering van de financiering tegen wisselborgtochten en vervolgde : «wel te verstaan, zal die financiering door uw tussenkomst en op uw kosten worden gedekt door een kredietverzekering die wij zullen aangenomen hebben» ;

Dat verweerster op 5 oktober 1964 eiseres eraan herinnerde dat de verkoper met deze laatste contact had opgenomen voor de verzekering van de financiering en haar, benevens het afschrift van de financiering, verschillende bijhorende stukken stuurde ; dat eiseres tenslotte 's anderendaags de polis heeft opgesteld waardoor zij zich verbond «om de verzekerde te vergoeden voor de verliezen welke hij mogelijk zou kunnen lijden ten gevolge van de insolventie ... van de aangeduide cliënt of cliënten» ;

Dat het arrest erop wijst dat eiseres geen valse verklaring van haar verzekerde kan aanvoeren aangezien laatstgenoemde geen weet had van het fictieve karakter van de verkoop waarop de financiering betrekking had ; dat de verkoper van het materiaal niet verweersters lasthebber was en dat verweersters onwetendheid omtrent dit fictief karakter niet te wijten is aan een ongebruikelijke gedraging bij het onderzoek in een dergelijke zaak ;

Dat het arrest aldus elke verzwijging of valse verklaring vanwege verweerster uitsluit ; dat verweerster, nu zij alle bestanddelen van het risico die zij normalerwijze moest kennen aan de verzekeraar heeft medegedeeld, geen fout heeft begaan en noch de wezenlijke kenmerken van het verzekeringscontract, noch zijn aleatoir karakter heeft miskend, nu dit contract precies tot doel had verweerster te dekken bij insolventie van haar schuldenaar ;

Dat het arrest bijgevolg wettelijk beslist dat de nietigheid van het verzekeringscontract niet tegen verweerster kan worden opgeworpen ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat, door te beslissen dat verweerster geen verzwijging of valse verklaring heeft gedaan en door te zeggen, enerzijds, dat de beheerders van de vennootschap die het materiaal heeft verkocht geen lasthebbers van verweerster

zijn, en anderzijds, dat de kredietverzekering door de verkoper van het materiaal bij eiseres werd aangevraagd, zoals blijkt uit de brief van 2 oktober 1964, het arrest de in het middel aangehaalde artikelen van de wet van 11 juni 1874 niet schendt en evenmin noch de documenten die het vermeldt noch de verzekeringspolis uitlegt op een wijze die met hun bewoordingen onverenigbaar is ;

Dat geen onderdeel van het middel kan worden aangenomen ;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1107, 1108, 1109, 1110, 1117, 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 1, 6, 9, 18, 19 en 27, 3°, van de wet van 11 juni 1874 houdende de titels X en XI van boek I van het Wetboek van Koophandel en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest de nietigheid wegens een substantiële dwaling omtrent het voorwerp van de verzekering niet aanneemt, welke eiseres subsidiair heeft aangevoerd met toepassing van de artikelen 1108 en volgende van het Burgerlijk Wetboek, en vervolgens verweersters rechtsvordering aanneemt waarin het voordeel van de op 6 oktober 1964 bij eiseres gesloten kredietverzekeringspolis werd gevorderd, en bijgevolg de tegenvordering aan eiseres verwerpt, en doordat het aldus beslist, hoewel het zegt dat eiseres zeker «niet zou hebben gecontracteerd indien zij de ware toedracht had gekend», op grond dat de door eiseres aangevoerde dwaling «veroorzaakt werd door de bedrieglijke handelingen van de beheerders van de vennootschappen O. en M., die derden waren ten aanzien van de partijen die de kredietverzekering hebben gesloten», dat nooit werd betoogd dat verweerster «medeplichtig was geweest aan de bedrieglijke handelingen» van die derden, dat de rechtszekerheid vereist dat enkel de verschoonbare dwaling in aanmerking komt, nu de onverschoonbare dwaling een fout is waarvan de risico's worden gedragen door de persoon die ze begaat, dat eiseres en verweerster beiden het slachtoffer werden van een aan bedrog te wijten dwaling en dat, in die omstandigheden, de risico's van de dwaling moeten worden gedragen door de eerste «die zeer gespecialiseerd is in het onderzoek van de verschillende mogelijke oorzaken van insolventie (met inbegrip van bedrog) en die dank zij haar beroepskennis een maximaal aantal controles kan verrichten en inlichtingen kan krijgen omtrent de solvabiliteit en de eerlijke handelspraktijken van de kredietgegarandeerden»,

terwijl, nu het heeft vastgesteld dat de toestemming van eiseres was aangetast door de gemeenschappelijke dwaling van de partijen in de polis van de kredietverzekering van 6 oktober 1964 ten gevolge van het bedrog van hen die het krediet hebben verkregen en dat de dwaling omtrent het door de verzekering gedekte risico substantieel was voor eiseres die, niet zou hebben gecontracteerd indien zij de ware toedracht had gekend, het arrest de verzekeringspolis nietig moest verklaren en wettelijk aan die polis geen uitwerking ten voordele van verweerster kon toekennen, onder voorwendsel van rechtszekerheid of van een beweerd fout van eiseres, «die zeer gespecialiseerd is in het onderzoek van de risico's van een financiering (met inbegrip van bedrog) en die dank zij haar beroepskennis een maximaal aantal controles kan verrichten», terwijl integendeel in het wettelijk stelsel van de verzekering, de verzekerde aan de verzekeraar een nauwkeurige kennis moet geven van de bestanddelen van het risico dat hij wil dekken en de verzekeraar die niet zelf moet onderzoeken, de verzekerde ten aanzien van de verzekeraar aansprakelijk is voor zijn verklaring, de verzekeraar bijge-

volg ontlast is van elke verplichting tot onderzoek van het door de verzekerde aangegeven risico en hem dus ook geen enkele fout wegens een zogezegd onvoldoend onderzoek van het door de verzekerde aangegeven risico kan worden ten laste gelegd ; daaruit volgt dat de bestreden beslissing al de voormelde wettelijke bepalingen schendt :

Overwegende dat dwaling geen oorzaak van nietigheid van het contract is wanneer zij onverschoonbaar is ;

Overwegende dat om te beslissen dat de vordering tot nietigverklaring van het verzekeringscontract wegens dwaling omtrent het voorwerp niet gegrond is, het arrest zegt dat «de rechtszekerheid vereist dat enkel de verschoonbare dwaling wordt beschermd aangezien de onverschoonbare dwaling een fout is waarvan de dader de risico's draagt» ;

Dat het eveneens erop wijst dat «appellante (thans eiseres) en geïntimeerde (thans verweerster) beiden het slachtoffer werden van een aan bedrog te wijten dwaling ; dat de risico's van de dwaling moeten worden gedragen door appellante die zeer gespecialiseerd is in het onderzoek van de verschillende mogelijke oorzaken van insolventie (met inbegrip van bedrog) en die dank zij haar beroepskennis een maximaal aantal controles kan verrichten en inlichtingen kan krijgen omtrent de solvabiliteit en de eerlijke handelspraktijken van de kredietgegarandeerden» ;

Dat het arrest aldus impliciet doch zeker in feite vaststelt dat de dwaling van eiseres onverschoonbaar is, en beslist dat zij die dwaling bijgevolg niet kan aanvoeren als een wilsgebrek dat tot nietigheid van het contract leidt ;

Dat daarenboven uit het antwoord op het eerste middel volgt dat verweerster geen fout heeft begaan in de zin van artikel 9 van de wet van 11 juni 1874 ;

Dat het arrest dus wettelijk verantwoord is en dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiseres in de kosten.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 23 OKTOBER 1978

Voorzitter : de h. Gerniers

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. De Gryse en Houtekier

Arbeidsovereenkomst—Begrip—Overeenkomst tot het verrichten van arbeid—Uitvoering met medewerking van zelf in dienst genomen en betaald personeel—Exploitatie van een eigen onderneming—Geen arbeidsovereenkomst.

Wanneer degene die zich tot het verrichten van arbeid verbindt, de overeenkomst uitvoert met de medewerking van door hem in dienst genomen en betaald personeel en wanneer de uitvoering van de overeenkomst door deze medewerking leidt tot de exploitatie van een eigen onderneming, is de overeenkomst tot het verrichten van arbeid geen arbeidsovereenkomst.

N.V. E. t/ D.

Gelet op het bestreden arrest, op 4 november 1977 door het Arbeidshof te Brussel gewezen ;

Over het *middel* afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1135, 1319, 1320, 1322, 1710, 1711, 1779, 1780, 1787, 1984 van het Burgerlijk Wetboek, 1 van de wet van 10 maart 1900 op de arbeidsovereenkomst, 1, 2, 5 van de bij koninklijk besluit van 20 juli 1955 gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract, zoals gewijzigd door de artikelen 29 en 30 van de wet van 21 november 1969 en door artikel 62 van de wet van 5 december 1968, en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest tussen partijen een band van ondergeschiktheid aanneemt en verweerster als bediende beschouwt op grond : dat «de termen van de overeenkomst van 17 oktober 1973 duidelijk wijzen op een zeer sterke ondergeschiktheid van» verweerster ten opzichte van eiseres «en haar bovendien alle mogelijkheid ontnemen om persoonlijk de vruchten te plukken van haar handels- en ondernemingsgeest» en dat «deze gezagsverhouding of ondergeschiktheid meer bepaald blijkt uit de volgende artikelen van de kwestieuze overeenkomst :

Artikel 1 : de goederen worden verkocht onder de firma, kenteken of benaming van de maatschappij ;

Artikel 2 : verweerster kan geen enkel verhaal doen tegen de soorten, hoeveelheden van goederen die haar bezorgd worden noch tegen de datum en de tijdstippen van de leveringen ;

Artikel 3 : alleen het merk Shoe Post mag worden aangebracht ; men spreekt hier van 'indienststreden' ;

Artikel 4 : verweerster verwerft op geen enkel ogenblik de eigendom van de goederen, zelfs niet na het opmaken van een factuur ;

Artikel 7 : alleen de producten en de goederen van eiseres mogen verkocht worden, en dit tegen de prijzen door eiseres vastgesteld, zonder verhoging of vermindering ;

Artikel 8 : er mag uitsluitend contant verkocht worden ;

Artikel 10 : het opmaken van de inventaris van de goederen door eiseres, op ieder ogenblik en zonder voorbericht ;

Artikel 11 : de commissielonen van verweerster ;

Artikel 13 : een uitvoerig omschreven streng niet-concurrentiebeding» ;

en *doordat* het arrest, in antwoord op het door eiseres in conclusie ingeroepen artikel 6 van de tussen partijen gesloten overeenkomst, zich beperkt tot de overweging dat «het bepaalde in artikel 6 van de voormelde overeenkomst tussen partijen niet met de werkelijkheid overeenstemt» en «dat de overeenkomst op het punt, behandeld in artikel 6, te weten dat verweerster haar activiteit zou uitoefenen op een onafhankelijke wijze, simulerend is»,

(...)

terwijl, tweede onderdeel, eiseres in conclusie voor het arbeidshof op omstandige wijze liet gelden dat de wijze van uitvoering van de overeenkomst duidelijk wees op de afwezigheid van enige band van ondergeschiktheid en zij in het bijzonder stelde dat verweerster «in werkelijkheid steeds in eigen naam» handelde, dat zij «haar opdracht op een onafhankelijke manier uitoefende en zelf alle lasten van de exploitatie droeg», dat zij zelf in eigen naam bedienden aanwierf, zonder dat enige contractuele relatie ontstond met eiseres, dat verweerster jaarlijks 228.402 frank uitgaf als «personeelskosten en patronale bijdragen» voor de bedienden die zij aldus in eigen naam aanwierf, dat de verplicht-

tingen van eiseres beperkt bleven tot het bevoorraden van verweerster en het ter beschikking stellen van een winkel, dat er in werkelijkheid geen enkele contractuele relatie tot stand kwam tussen de cliënteel en eiseres, dat zij «bovendien vergoed werd door commissies op de verkoop, dat haar (verweerster), in verband met de sluiting van de winkel, geen enkele richtlijn werd gegeven, dat zij, behoudens enkele kleine beperkingen, volledig vrij was om de goederen te verkopen, wanneer, hoe, met welke kwantiteit en met behulp van hoeveel en welk personeel ze zulks wenste», dat zij derhalve een zelfstandig commissionair was, die haar verkoopactiviteit op een vrije, onafhankelijke wijze uitvoerde; het arrest deze conclusie, waarin de wijze van uitvoering van de overeenkomst omstandig was ingeroepen als bewijs van de afwezigheid van band van ondergeschiktheid, niet naar eis van recht beantwoordt door zich te beperken tot de loutere «termen» van de overeenkomst waaruit, volgens het arrest, een «zeer sterke ondergeschiktheid» zou blijken; meer bepaald wat artikel 6 van de overeenkomst betreft, waarin het «onafhankelijk» karakter van de rechtspositie van verweerster duidelijk werd omschreven, het arrest zich niet kon beperken tot de bewering dat de overeenkomst op dit punt «simulerend» was zonder te antwoorden op de conclusie waarin eiseres met concrete bewijzen, onder meer aanduiding van het bedrag der personeelskosten en patronale bijdragen, aanduidde dat hetgeen in artikel 6 overeengekomen was, onder meer met betrekking tot het door verweerster zelf vrij aanwerven en betalen van personeel wel degelijk overeenstemde met de werkelijkheid en er dus geen sprake was van «simulatie»; het arrest aldus, wegens gebrek aan antwoord op de conclusie van eiseres, enerzijds, niet regelmatig gemotiveerd is (schending van artikel 97 van de Grondwet) en anderzijds, in zoverre het arrest het feit dat verweerster de overeenkomst uitvoerde met de medewerking van door haar in dienst genomen en betaald personeel, hetgeen leidde tot de exploitatie van een eigen onderneming, als irrelevant beschouwt of als verenigbaar met een band van ondergeschiktheid, niet wettelijk gerechtvaardigd is doch schending inhoudt van de in het eerste onderdeel ingeroepen wetsbepalingen,
(...)

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat, wanneer degene die zich tot het verrichten van arbeid verbindt, de overeenkomst uitvoert met de medewerking van door hem in dienst genomen en betaald personeel en wanneer de uitvoering van de overeenkomst door deze medewerking leidt tot de exploitatie van een eigen onderneming, de overeenkomst tot het verrichten van arbeid geen arbeidsovereenkomst is;

Overwegende dat eiseres in haar conclusie in hoger beroep niet alleen liet gelden dat artikel 6 van het contract onder meer bepaalde dat verweerster «zal bedienden aanwerven voor zover zij dit zal nodig achten. Zij zal hen moeten opzeggen, de uitbetaling van hun wedde verzekeren en waken op de toepassing van de wetten betreffende de bescherming van de arbeid, de maatschappelijke zekerheid», en haar verplichtingen regelen «inzake fiscaliteit, dit alles zonder tussenkomst van de maatschappij die er totaal vreemd aan blijft»; dat eiseres tevens in die conclusie aanvoerde dat verweerster inderdaad «zelf in eigen naam bedienden aanwierf, zonder dat enige contractuele relatie ontstond met» eiseres; dat verder in de conclusie vermeld wordt dat «de

personeelskosten en de patronale bijdragen gezamenlijk 228.402 frank» bedroegen in 1975;

Overwegende dat het arbeidshof zijn beslissing niet wettig rechtvaardigt, nu het verweerster als een bediende beschouwt zonder het feit van de werkelijke aanwerving en betaling van personeel en de gevolgen daarvan te onderzoeken;

Dat het onderdeel gegrond is;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest.

Verwijst de zaak naar het Arbeidshof te Antwerpen

RAAD VAN STATE

6e KAMER — 23 MAART 1978

Voorzitter: de h. Remion

Staatsraden: de hh. Tapie en Gregoire (rapporteur)

Eerste auditeur: de h. Dumont

Advocaten: mrs. Gehlen loco Putzeys en Vastersavendts

Bestuurlijk toezicht—Gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen—Optreden van regeringscommissaris—Geen rechtsgrond.

Uit art. 15 van de wet van 15 juli 1970 volgt dat de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen publiekrechtelijke instellingen met rechtspersoonlijkheid zijn, autonoom zijn in het nastreven van het doel waarvoor zij opgericht zijn, en optreden zonder medewerking en controle vanwege de regering, die haar toezicht op de g.o.m.'s slechts kan uitoefenen via het goedkeuren van hun statuten en het machtigen tot het aangaan van leningen.

Art. 5 van het K.B. van 17 september 1973 heeft, in zoverre het de Koning machtigt tot het vernietigen van beslissingen van de organen van de g.o.m., geen rechtsgrond.

G.O.M. Brussel Belgische Staat

Arrest nr. 18.855

Gezien het op 26 mei 1976 ingediende verzoekschrift, waarbij de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor Brussel de nietigverklaring vordert van «het koninklijk besluit van 22 maart 1976 houdende vernietiging van de beslissingen van de raad van beheer van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor het arrondissement Brussel-Hoofdstad (G.O.M.B.) 15 januari 1976, strekkende tot de verwerving van onroerende goederen gelegen te Evere (Carlistraat), te Vorst (Glasblazerijlaan), te Sint-Jans-Molenbeek (Van Souststraat) en te Brussel (Haren-Dobbelenberg); (...)

Overwegende dat de volgende feiten aan het geding ten grondslag liggen:

1. Op 15 januari 1976 besluit de raad van beheer van de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappij voor Brussel onder meer:

— zijn goedkeuring te hechten aan de procedure die ingezet is voor het aankopen van een perceel grond aan de Carlistraat te Evere,

— het gebruik dat de g.o.m.b. voor economische doeleinden van dat perceel wil maken, van algemeen nut te verklaren,

— het openbaar nut van een aan de Glasblazerijlaan te Vorst gelegen perceel grond te erkennen, dit voor industrieel gebruik te bestemmen en de onteigening ervan te vorderen voor het geval dat geen overdracht in der minne mocht kunnen worden verkregen ;

De raad van beheer van de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappij voor Brussel neemt dezelfde beslissingen voor een aan de Van Souststraat te Sint-Jans-Molenbeek en voor een te Haren gelegen perceel ;

2. Op 23 januari 1976 schrijft A. Dewael, in zijn hoedanigheid van regeringscommissaris bij de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappij voor Brussel, aan de Staatssecretaris voor Streekeconomie — Brusselse Aangelegenheden — een brief waarbij hij «in toepassing van artikel 5 van het koninklijk besluit van 17 september 1973 houdende organisatie van de controle op de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappij» beroep instelt «bij de regering tegen de voormelde beslissingen met verzoek de gestelde problemen aanhangig te maken bij de Ministerraad».

3. Op 22 maart 1976 wordt het bestreden koninklijk besluit vastgesteld, dat als volgt gemotiveerd is :

«(...) Overwegende dat de gewraakte beslissingen de g.o.m.b. noodzaken tot leningen over te gaan ; dat de g.o.m.b. nooit de daartoe vereiste machtiging heeft aangevraagd, en dit niet kan na het treffen van uitvoerbare beslissingen zonder het vrij beoordelingsvermogen van de minister van Financiën in het gedrang te brengen ;

«Gelet op de wet van 15 juli 1970 houdende organisatie van de planning en economische deconcentratie, inzonderheid op artikel 15 ;

«Gelet op de statuten van de g.o.m.b., goedgekeurd bij koninklijk besluit van 16 juli 1974 ;

«Gelet op het koninklijk besluit van 17 september 1973, houdende organisatie van de controle op de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen, inzonderheid op artikel 5 ;

«Gelet op het koninklijk besluit van 19 februari 1976, houdende verlenging van de beslissingstermijn ; (...)» ;

Overwegende ambtshalve, dat het bestreden koninklijk besluit in zijn aanhef verwijst naar «het koninklijk besluit van 17 september 1973 houdende organisatie van de controle op de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen, inzonderheid op artikel 5», dat bepaalt :

«Artikel 5.

«De regeringscommissaris kan beroep instellen bij de regering tegen elke beslissing van de organen van de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappij, die in strijd zou zijn met de wetten, de decreten of de algemene besluiten en reglementen, met inbegrip van het plan en de algemene beslissingen ter uitvoering daarvan getroffen door middel van een koninklijk besluit dat, in dit geval, in Ministerraad wordt overlegd.

«Het beroep, dat met redenen moet omkleed zijn, wordt ingesteld binnen de tien vrije dagen die volgen op de ontvangst door de regeringscommissaris, van het afschrift van de beslissing. Het wordt binnen dezelfde termijn betekend aan de raad van beheer (...)

«Zo binnen de dertig dagen na het beroep de Koning, bij een in Ministerraad overlegd besluit, de vernietiging van de beslissing niet heeft uitgesproken, wordt deze laatste definitief.

«De Koning kan evenwel deze termijn met maximum dertig dagen verlengen.

«De koninklijke besluiten tot vernietiging of verlenging bedoeld bij onderhavig artikel worden binnen de vijftien dagen aan de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappij betekend» ;

dat de Koning de bestreden handeling op die bepaling gegrond heeft ;

Overwegende dat het aangehaalde koninklijk besluit van 17 september 1973 artikel 16 van de wet van 15 juli 1970 als rechtsgrond aanvoert ; dat die bepaling luidt :

«Bij in Ministerraad overlegd besluit, bepaalt de Koning de datum van inwerkingtreding van deze wet en neemt alle aanvullende maatregelen om de toepassing van de bepalingen ervan te verzekeren» ;

Overwegende dat het ontwerp dat de wet van 15 juli 1970 geworden is, niet voor advies aan de Raad van State, afdeling wetgeving, voorgelegd is ;

Overwegende dat, indien artikel 16 zo verstaan zou moeten worden dat het de Koning machtigt tot het vaststellen van uitvoeringsmaatregelen die verder reiken dan de taak welke artikel 67 van de Grondwet hem opdraagt, vermoed zou moeten worden dat de wet van 15 juli 1970 hem bijzondere machten heeft verleend ; dat geen enkel gegeven uit de parlementaire voorbereiding dat vermoeden kracht geeft ; dat overigens uit de parlementaire voorbereiding van de wet van 30 december 1970 betreffende de economische expansie, in welker ontwerp 's Konings uitvoeringsmacht was geformuleerd in dezelfde bewoordingen als in artikel 16 van de wet van 15 juli 1970 (artikel 49 van het ontwerp), blijkt dat de regering in het door 's Raads afdeling wetgeving opgeworpen grondwettigheidsbezwaar is getreden en die tekst ingetrokken heeft (Senaat, zitting 1969-1970, memorie van toelichting, blz. 29) ;

Overwegende dat het koninklijk besluit van 17 september 1973 evenmin rechtsgrond kan vinden in artikel 15 van de wet van 15 juli 1970 ; dat uit deze laatste bepaling volgt dat de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen publiekrechtelijke instellingen met rechtspersoonlijkheid zijn, autonoom zijn in het nastreven van het doel waarvoor zij opgericht zijn, en optreden zonder medewerking en controle vanwege de regering, die haar toezicht op de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen slechts kan uitoefenen via het goedkeuren van hun statuten en het machtigen tot het aangaan van leningen ;

Overwegende derhalve dat artikel 5 van het aangehaalde koninklijk besluit van 17 september 1973, in zover het de Koning machtigt tot het vernietigen van beslissingen van de organen der gewestelijke ontwikkelingsmaatschappij, geen rechtsgrond heeft ; dat de Koning dus niet bevoegd was om de bewuste beslissingen te vernietigen ; dat het aan de onbevoegdheid van de steller van het besluit ontleende middel ambtshalve moet worden opgeworpen ; dat het voldoende is om de vernietiging van het bestreden besluit mee te brengen ; dat de overige middelen van het beroep niet onderzocht behoeven te worden,

Besluit :

Het koninklijk besluit van 22 maart 1976 houdende vernietiging van de beslissingen van de raad van beheer van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij voor Brussel wordt vernietigd.

NOOT—Het bestuurlijk toezicht op de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen

1. Bovenstaand arrest van de 6e kamer van de Raad van State, stelt vast dat het algemeen bestuurlijk toezicht — (beroep met schorsende werking door de regeringscommissaris ; vernietiging door de Koning) — dat op de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen wordt uitgeoefend op grond van artikel 5 van het K.B. van 17 september 1973, geen rechtsgrond heeft. Tot deze conclusie was ook reeds de 7e kamer gekomen in een advies van 18 november 1976 over een vraag gesteld door de minister van Vlaamse Aangelegenheden, bij brief van 28 juli 1976, bij toepassing van art. 9, gec. wetten Raad van State.

Het arrest biedt de gelegenheid even stil te staan bij het uitzonderlijk karakter van het bestuurlijk toezicht — in de Belgische rechtsleer nog vaak ten onrechte «administratieve voogdij» — vertaling van «tutelle administrative» — genoemd.

2. *Wezenskenmerken van het bestuurlijk toezicht*¹ — Het bestuurlijk toezicht is de bevoegdheid waarover de toeziende overheid beschikt om te verhinderen dat gedecentraliseerde lichamen hun zelfstandigheid misbruiken om handelingen te verrichten die met de wet of met het algemeen belang in strijd zijn.

Het bestuurlijk toezicht heeft in wezen een negatief karakter : de toeziende overheid kan beletten dat rechtshandelingen van gedecentraliseerde lichamen rechtskracht verkrijgen, maar kan zich niet in de plaats stellen van het gedecentraliseerde bestuur.

De negatieve aard van het bestuurlijk toezicht impliceert dat het niet in strijd is met de begrippen «autonomie», «zelfstandigheid», «decentralisatie». De gedecentraliseerde dienst, die aan het toezicht onderworpen is, behoudt immers als monopolie het eigenlijke beslissingsrecht. Aldus verschilt het bestuurlijk toezicht van de hiërarchische macht.

De omvang van het bestuurlijk toezicht hangt uitsluitend af van de wet of de decreten. De volledige autonomie is de regel, het bestuurlijk toezicht de uitzondering. Bij ontstentenis van een formele tekst van wetgevende aard, is het gedecentraliseerd lichaam, dat door of krachtens een wet (of een decreet) zelfstandige bevoegdheid heeft verkregen, aan geen enkele maatregel van bestuurlijk toezicht onderworpen².

3. *Het bestuurlijk toezicht op de dienstgewijze of functioneel gedecentraliseerde diensten is niet op uniforme wijze geregeld* : onderscheid moet worden gemaakt tussen de instellingen die binnen de toepassingsfeer van de wet van 16 maart 1954 vallen, en de instellingen waarop een statuut *sui generis* van toepassing is.

4. De wet van 16 maart 1954 is slechts van toepassing op de gedecentraliseerde instellingen, welke nominatim in artikel 1 opgesomd worden. De wetgever heeft opzettelijk afgezien van elke algemene definitie of van het aanduiden van enig juridisch criterium ter onderkenning van de functioneel gedecentraliseerde instellingen. Deze wet vestigt dus noch een algemeen statuut — ettelijke instellingen ontsnappen aan het toezicht —, noch een volledig statuut.

In deze wet worden de binnen de geldingsfeer vallende instellingen ingedeeld in drie categorieën, die onderworpen zijn aan verschillende controlemodaliteiten, welke decreterende gaan.

T.a.v. alle categorieën van instellingen, bevat de wet specifieke bepalingen betreffende o.m.

- het opstellen en goedkeuren van de begrotingen en rekeningen ;
- het boekhoudkundig toezicht ;
- de leningen ;

¹ Zie R. MASPETIOL en P. LAROQUE, *La tutelle administrative*, Parijs, 1930 ; J. DEMBOUR, *Les actes de la tutelle administrative en droit belge*, Brussel, 1955.

² J. DEMBOUR : «Que les pouvoirs de tutelle ne puissent être accordés aux représentants de l'Etat que par la loi, par un décret ou en vertu d'une loi ou d'un décret, s'explique. Le législateur et les conseils culturels visés à l'article 59bis de la Constitution ont seuls le droit de recourir eux-mêmes ou de permettre à des autorités administratives de recourir aux procédés de la décentralisation. A eux seuls, par conséquent, appartient aussi le droit de fixer les limites apportées à la liberté des organes autonomes ou d'autoriser l'Exécutif à déterminer ces limites» (*Droit administratif*, 3ème éd., Luik, p. 135).

— het kader en het statuut van het personeel.

Het ministerieel toezicht *sensu stricto* is geregeld als volgt :

— De organismen van categorie A zijn onderworpen aan het hiërarchisch gezag van de minister van wie ze afhangen ; aan deze minister wordt de beheersbevoegdheid verleend.

— Op de organismen van de categorieën B en C wordt het toezicht uitgeoefend door middel van een of meerdere regeringscommissarissen, met een dubbele bevoegdheid : recht van beroep met schorsende werking ; recht van deelneming aan de beraadslagingen van de beheers- en controleorganen.

5. Voor de gedecentraliseerde instellingen, die niet binnen de toepassingsfeer van de wet van 16 maart 1954 vallen, moet telkens opnieuw de desbetreffende organieke wet worden nagegaan, om te weten in welke mate het bestuurlijk toezicht wordt uitgeoefend.

6. *Het bestuurlijk toezicht op de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen* — Wat de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen betreft, bevat de basiswet van 15 juli 1970 houdende organisatie van de planning en economische decentralisatie slechts twee bepalingen i.v.m. het bestuurlijk toezicht : a. de statuten van de g.o.m.'s moeten bij koninklijk besluit worden goedgekeurd (art. 15, § 1, laatste lid) ; b. het aangaan van leningen is onderworpen aan de (uiteraard voorafgaande) machtiging van de minister van Financiën (art. 15, § 4).

Door het K.B. van 17 september 1973 houdende organisatie van de controle op de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen wordt het toezicht op de g.o.m.'s evenwel verder uitgewerkt. De controle geschiedt door een regeringscommissaris, wiens statuut en benoeming door de Koning worden bepaald. De regeringscommissaris die controle op de g.o.m.'s uitoefent, beschikt over dezelfde bevoegdheden als hij die de functioneel gedecentraliseerde instellingen controleert (artt. 2, 3 en 4, K.B. van 17 september 1973).

Overeenkomstig artikel 5 van dit koninklijk besluit kan de regeringscommissaris beroep instellen bij de regering tegen elke beslissing van de organen van de G.O.M. die in strijd zou zijn met de wetten, de decreten of de algemene besluiten of reglementen. Bij in Ministerraad overlegd koninklijk besluit kan de vernietiging van de aangevochten beslissing volgen, binnen dertig dagen na het beroep bij de Koning.

7. De belangrijkste verschilpunten tussen het stelsel van de wet van 16 maart 1954 en het K.B. van 17 september 1973 zijn :

a. De wet van 1954 organiseert zowel de wettigheids- als de opportuniteitscontrole, terwijl volgens het K.B. van 17 september 1973 alleen de *wettigheid* van de beslissing wordt onderzocht.

b. De regeringscommissaris in de instellingen van openbaar nut in de zin van de wet van 1954 stelt beroep in bij de toezichthoudende minister, terwijl voor de g.o.m.'s de regeringscommissaris zich moet wenden tot de *regering*.

c. Ook de *termijnen* tot het instellen van, en het beslissen over, het beroep verschillen. De regeringscommissaris van de g.o.m.'s beschikt over een langere termijn tot het instellen van beroep en dit vooral wegens de collegiale aard van het toezicht (in Ministerraad overlegd koninklijk besluit).

8. Volledigheidshalve mag men de bepalingen over de vaststelling van de bevoegdheden van de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen m.b.t. het op gang brengen van industriële projecten niet uit het oog verliezen (Wallonië : K.B. van 8 december 1975 ; Brussel-Hoofdstad : K.B. van 19 december 1975 ; Vlaanderen : K.B. van 24 december 1975).

De afwijking t.a.v. het K.B. van 17 september 1973 ligt op een drievoudig vlak :

a. Niet alleen de wettigheid, maar ook het algemeen economisch belang wordt onderzocht.

b. De regeringscommissaris dient zijn beroep in én bij de voorzitter van het ministerieel comité voor gewestelijke aangelegenheden, én bij het lid van dit comité dat de streekeconomie in zijn bevoegdheid heeft.

c. De termijn om over het beroep te beslissen wordt op zestig dagen gebracht.

9. Vindt de regeling van artikel 5 van het K.B. van 17 september 1973 voldoende rechtsgrond in de wet van 15 juli 1970 ?

Het antwoord van de Raad van State is, terecht, negatief. Zoals reeds werd gezegd, is het regeringstoezicht t.a.v. de G.O.M.'s krachtens artikel 15 van de wet van 15 juli 1970 beperkt : het kan slechts worden uitgeoefend door middel van de goedkeuring van de statuten

en door middel van de machtiging wat betreft de uitgifte van de leningen door de g.o.m.'s

De Koning kan zijn bevoegdheid ter zake niet uitbreiden of aanvullen (vgl. W.J. GANSHOF VANDER MEERSCH, «La fonction législative en régime démocratique», U.L.B., 1948-1949, inzonderheid p. 26 ; *id.*, «La loi et le règlement en droit belge», Fac. intern. ens. droit comparé, Straatsburg, 1962 ; constante rechtspraak van het Hof van Cassatie en de Raad van State).

Zowel uit het hier besproken arrest van 23 maart 1978 als uit het reeds vermelde advies van de Raad van State van 18 november 1976 blijkt dat niet alleen niet art. 15, maar evenmin art. 16 van de wet van 15 juli 1970 enige rechtsgrond biedt : «De verordeningsbevoegdheid die de Koning put uit de aangehaalde bepaling van artikel 16, eerste lid, kan, volgens de op zichzelf duidelijke bewoordingen van de bepaling, slechts aanleiding geven tot het nemen van aanvullende regelingen om de toepassing van de bepalingen van de kaderwet mogelijk te maken. Zodanige opdracht laat niet toe het regerings-toezicht op de g.o.m.'s, zoals het geregeld is in de kaderwet, uit te breiden» (advies, p. 7).

Het advies voegt hieraan nog volledigheidshalve toe dat ook het K.B. nr. 5 van 18 april 1967 betreffende de controle op de toekenning en op de aanwending van de toelagen geen rechtsgrond biedt voor het organiseren van een administratief regeringstoezicht : «... zelfs mocht het koninklijk besluit van 18 april 1967 ter zake van toepassing zijn, dan nog kan het besluit geen rechtsgrond vormen voor een regeringstoezicht als geregeld in het koninklijk besluit van 17 september 1973, omdat het koninklijk besluit van 18 april 1967 zich beperkt tot een controlerecht op de aanwending van gelden die onder vorm van toelagen zijn toegekend» (p. 9).

10. *Conclusie.* — De gevolgen zijn duidelijk en verreikend : het K.B. 17 september 1973 moet buiten toepassing blijven ; het optreden van de regeringscommissaris bij de g.o.m. heeft geen wettige basis ; elke vorm van toezicht — behoudens goedkeuring van de statuten en machtiging van leningen — is onwettig.

Zoals in deze noot reeds voldoende werd aangetoond, is het bestuurlijk toezicht een uitzonderingsbevoegdheid, die slechts bestaat in zover zij een basis vindt in een wettekst.

In meer volkse bewoordingen kan men stellen : wat de wetgever met een hand geeft — autonome beslissingsmacht —, mag de uitvoerende macht met de andere hand — via een prangend bestuurlijk toezicht — niet terugnemen.

Het is de grote bewoordingen van dit arrest deze stelregel kort en krachtig te herhalen en toe te passen op de g.o.m.'s : een wettelijke basis bestaat hier slechts m.b.t. de goedkeuring van de statuten en de machtiging van leningen. Vanuit politiek standpunt kan men wellicht van oordeel zijn dat een ruimer regeringstoezicht wenselijk is. Hierover moet en mag alleen de wetgever beslissen, en niet de regering, die anders als toeziende overheid dan rechter en partij zou worden in deze bevoegdheidskwestie.

L.P. SUETENS

ARBEIDSHOF TE GENT

1e KAMER — 7 SEPTEMBER 1978

Voorzitter : de heer De Sutter

Raadsheren in sociale zaken : de hh. Brouw en Paeme

Advocaten : mrs. Standaert loco De Rouck en Piret

Arbeidsongevallen—Weg naar en van het werk—Normaal traject—Niet noodzakelijk de kortste weg—Oprit voor privéwoning.

De «normale» weg naar het werk is niet noodzakelijk de kortste weg, doch wel die welke de werknemer «gewoonlijk» neemt om zich naar het werk te begeven.

Wanneer een vijftienjarige werknemer zich gewoonlijk per fiets begeeft naar de woning van zijn oom om zich vandaar te laten voeren met de wagen, aldus een gevaarlijke, bochtige en

druk bereden steenweg vermijdend, moet de gevolgde weg als «normaal» traject worden beschouwd.

De oprit vóór de woning van de oom behoort ook tot dit traject, nu redelijkerwijze niet moet worden aanvaard dat getroffen zijn fiets op de straatweg achterliet, om daar in de wagen te stappen.

N.V. A. t/ S.

(...)

Overwegende dat de eerste rechter gezegd heeft voor recht dat het aan S. op 20 oktober 1973 overkomen ongeval, een ongeval is op de weg naar het werk ;

Dat alvorens verder ten gronde uitspraak te doen nopens de vergoedingen, de heropening van de debatten bevolen werd ten einde de partijen toe te laten te besluiten en te pleiten over de grond van de zaak ;

Overwegende dat appellante tegen dit vonnis hoger beroep instelt op grond dat : de versie van het slachtoffer twijfelachtig en volledig tegenstrijdig zou zijn met deze van zijn oom ; de dienstnota van de verzekeringsmaatschappij even bewijskrachtig is als de «nota» van het Fonds voor Arbeidsongevallen, daar beide onderzoeken eenzijdig werden verricht ; de afgelegde weg niet zou kunnen worden beschouwd als het normale traject, daar uit een plan van de streek blijkt dat het niet de veiligste en de kortste weg was en de oprit vóór de woning van de oom moeilijk kan worden beschouwd als deel uitmakend van de «normale arbeidsweg» ;

Overwegende dat voor de toepassing van de Arbeidsongevallenwet als arbeidsongeval wordt beschouwd het ongeval dat zich voordoet op de weg naar en van het werk (artikel 8, § 1) ;

Overwegende dat de rechthebbende principieel het bewijs van dit arbeidsongeval moet leveren ;

Dat dit bewijs kan worden aangebracht door alle middelen, getuigenissen en vermoedens inbegrepen ;

Dat het wettelijk vermoeden ingesteld door artikel 9, zoals ingeroepen door geïntimeerde, de getroffen niet ontslaat van het bewijs dat zowel het letsel als de plotselinge gebeurtenis veroorzaakt werden «op de weg naar het werk» ;

Overwegende dat uit het getuigenis van De S. atelierchef bij de I.M.S. te E., werkgever van het slachtoffer, blijkt dat eerstgenoemde op 20 augustus 1973 te 8u30 's morgens kennis heeft gekregen door De S., oom van het slachtoffer, dat die laatste op de weg naar het werk gevallen was met zijn fiets (cf. verhoor onderzoek Fonds voor Arbeidsongevallen) ;

Dat op dezelfde dag de arbeidsongevallenaangifte werd opgemaakt en verstuurd naar de appellante, arbeids- en ongevallenverzekeraar ;

Dat uit deze aangifte blijkt dat getroffen op 20 augustus 1973 werd overgebracht naar het Onze-Lieve-Vrouw-ziekenhuis te Aalst, alwaar hij werd opgenomen wegens een fractuur Li-elleboog ;

Overwegende verder dat de schriftelijke verklaringen van De G., R. en T. aantonen dat het slachtoffer, die een jeugdige leerling was, sinds enkele weken aan het werk, zich gewoonlijk per fiets naar de woning van zijn oom begaf, om zich van daar uit met de auto van een van de getuigen of met die van zijn oom, naar het werk te E. te laten voeren ;

Dat ten slotte het getuigenis van de oom zelf, ongeacht het lichte verschil in zijn verklaring en die van het slachtoffer, de materialiteit van de val voor de woning van de oom op 20 augustus 1973, rond 8 uur 's morgens, bevestigt ;

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUSSEL

Dat immers, of de oom aan het venster zat toen de val plaats had dan wel nadien buitengekomen is en de val met verwondingen dan vastgesteld heeft, niets wijzigen kan aan de werkelijkheid van het gebeurde zelf ;

Dat appellante in dit verband het onderzoek ingesteld door het Fonds voor Arbeidsongevallen en dit verricht door haar eigen inspecteur ten onrechte op gelijke voet stelt ;

Dat het Fonds voor Arbeidsongevallen geen partij in zake is in tegenstelling met appellante ;

Dat het onderzoek van het Fonds voor Arbeidsongevallen geschiedde ter uitvoering van de wettelijke verplichting, in geval van twijfel, overeenkomstig artikel 63, § 1, lid 2, van de Arbeidsongevallenwet ;

Overwegende derhalve dat de datum en de inhoud van de aangifte, de bovengenoemde drie schriftelijke verklaringen, het verhoor van de oom en dat van de atelierchef van de werkgever samengenomen gewichtige, bepaalde en overeenstemmende vermoedens opleveren, voldoende om in rechte het bewijs te leveren dat getroffene op 20 augustus 1973, rond 8 uur, vóór de woning van zijn oom, toen eerstgenoemde zich naar het werk wou begeven, gevallen is ten gevolge waarvan hij een breuk aan de Li-elleboog opliep ;

Overwegende dat appellante in tweede orde opwerpt dat getroffene zich niet op het normale traject van de weg naar het werk bevond daar hij klaarblijkelijk niet de veiligste en de kortste weg zou hebben genomen ;

Overwegende dat de «normale»weg naar het werk niet noodzakelijk de kortste weg is, doch wel die is welke de werknemer «gewoonlijk» neemt om zich naar het werk te begeven ;

Dat zoals reeds gezegd, uit de schriftelijke verklaringen van drie medearbeiders blijkt dat getroffene, als vijftienjarige arbeider, gewoonlijk zich per fiets begaf naar de woning van zijn oom om zich vandaar te laten voeren met de wagen ;

Dat hij aldus vermeed de gevaarlijke, bochtige en druk bereden steenweg Geraardsbergen-Aalst per fiets te moeten afleggen ;

Overwegende dat de omweg ook niet als belangrijk kan worden aangemerkt in de zin van de wet en zeker niet als een training voor wielrijders kan worden beschouwd, daar getroffene dan wel heel het traject per fiets, heen en terug, zou hebben afgelegd ;

Dat de weg naar het werk, door deze omweg, die gewettigd en niet belangrijk was, dan ook niet opgehouden had zijn normaal karakter te hebben ;

Overwegende ten slotte dat appellante aanvoert dat indien getroffene aan de woning van zijn oom moest zijn om van daaruit gevoerd te worden, de «oprit» moeilijk beschouwd kan worden als behorend tot de normale weg ;

Overwegende echter dat redelijkerwijze moet worden aanvaard dat getroffene niet verplicht kon worden zijn fiets op straat te laten staan, om daar in de wagen van een van de medearbeiders te stappen ;

Dat het traject van of naar de verblijfplaats, zoals wettelijk geregeld (artikel 8, § 1, laatste lid) ook begint en eindigt zodra de drempel van het verblijf overschreden wordt ;

Dat ook in casu er geen aanneembare reden is om aan te nemen dat door het oprijden van de oprit het normaal traject wettelijk ophield ;

(...)

14e KAMER — 17 MEI 1978

Voorzitter : de h. Van Malderen

Rechters : mevr. Viérin en mevr. Vaes

Advocaten : mrs. Steghers en Persoons

Echtscheiding—1. Provisionele uitkering na echtscheiding—Bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg—Berekening van bedrag—2. Onderhoudsgeld krachtens voorlopige maatregelen—Terugbetaling van onverschuldigde bedragen—Bevoegdheid van de vrederechter—Openbare orde.

1. Het toekennen van een provisionele uitkering na echtscheiding, terwijl een der vorderingen nog hangende is, behoort niet tot de bevoegdheid van de vrederechter, omdat over een der eisen nog geen definitieve beslissing is gevallen (art. 591, 7° Ger. W.).

Daar de bevoegdheid ratione materiae van openbare orde is, kan de verweerder niet geldig met de kennismaking van een zaak door een onbevoegde rechtbank instemmen.

Bij de berekening van het bedrag van de provisionele uitkering na echtscheiding, wanneer over een van de vorderingen nog geen uitspraak is gedaan, wordt rekening gehouden a) met de directe noodtoestand van de eiser en b) de mogelijkheid om de eventuele terugbetaling te realiseren.

2. De vrederechter is bevoegd om te verklaren dat het onderhoudsgeld, dat bij wijze van voorlopige maatregel toegekend werd in een echtscheidingsprocedure, opgehouden heeft verschuldigd te zijn bij het effectief worden van de echtscheiding en om de terugvordering van naderhand ge-presteerde uitkeringen te bevelen.

Indien het recht op ontvangstmachtiging, toegekend bij voorlopige maatregel, ophoudt te bestaan door het definitief worden van de echtscheiding, maar ze verder wordt uitgevoerd ten gevolge van de nalatigheid van de onderhoudsplichtige, kan deze naderhand de terugvordering van de niet verschuldigde bedragen niet eisen.

De D. t/ B.

Overwegende dat de eerste rechter (Vred. St.-Kwintens-Lennik, 26 juli 1976), uitspraak doende over het verzoekschrift van 26 april 1976 van geïntimeerde, oorspronkelijke eiseres, en over het verzoekschrift van 17 mei 1976, van appellant, oorspronkelijke verweerder, nadat hij beide verzoekschriften samengevoegd had wegens verknochtheid, huidig appellant veroordeeld heeft provisioneel als voorschot op de goederen die huidige geïntimeerde bij de vereffening van de huwgemeenschap, die tussen partijen bestaan heeft, zal kunnen opnemen, te betalen 7.000 fr. per maand en dit vanaf de neerlegging van het verzoekschrift van geïntimeerde ;

Overwegende dat appellant hoger beroep heeft aangetekend tegen het vonnis a quo ten einde dit vonnis te doen vernietigen en volgenderwijze te wijzigen : 1) wat betreft de vordering ingeleid door geïntimeerde, oorspronkelijke eiseres : de vordering tot het verkrijgen van een definitief onderhoudsgeld op basis van art. 301 B.W. niet onvankelijk te horen bevinden ; en voor zover die vordering geïnterpreteerd dient te worden als zijnde een vraag tot het verkrijgen van een provisioneel onderhoudsgeld te horen zeggen voor recht dat de eerste rechter onbevoegd was ratione materiae ; in elk

geval, in beide hypothesen de vordering ongegrond te horen bevinden ; 2) wat betreft de vordering ingeleid door appellant, oorspronkelijke verweerder : te horen zeggen voor recht dat het onderhoudsgeld bepaald bij bevelschrift in kort geding van 11 december 1974, dat een maandelijks delegatie voorzag van 5.000 fr. ten gevolge van de overschrijving van de echtscheiding op 29 december 1975 sedert die datum zonder voorwerp is geworden ; bijgevolg geïntimeerde te horen veroordelen tot de terugbetaling van de som van 15.000 fr., vermeerderd met de wettelijke en de gerechtelijke interesten ;

Overwegende dat twee vorderingen ingeleid werden voor de eerste rechter ;

dat geïntimeerde een onderhoudsgeld van 7.000 fr. per maand vroeg, na de echtscheiding waartoe zij toegelaten werd bij vonnis van 8 oktober 1975 van deze kamer van de rechtbank ;

dat geïntimeerde haar vordering echter heeft uitgebreid en er het karakter aan heeft gegeven van een provisionele vordering tot onderhoudsgeld, verhaalbaar op de goederen van de gemeenschap ;

dat appellant een rekest neerlegde voor dezelfde eerste rechter ten einde te horen zeggen dat het onderhoudsgeld bepaald bij bevelschrift in kort geding van 11 december 1974 vanaf de datum van de overschrijving van de echtscheiding, nl. 29 december 1975, zonder voorwerp was geworden ;

I. Wat de vraag van geïntimeerde tot het verkrijgen van een provisioneel onderhoudsgeld betreft

1) Over de bevoegdheid

Overwegende dat bij bovenvermeld vonnis van deze kamer van 8 oktober 1975, waarbij de echtscheiding toegestaan werd ten voordele van huidige geïntimeerde en ten nadele van huidige appellant deze laatste, eiser op tegeneis, gemachtigd werd om in het kader van de tegeneis door hem ingeleid, zeven feiten te bewijzen door alle middelen, getuigenverhoor inbegrepen ;

Overwegende dat de echtscheiding overgeschreven werd op 29 december 1975 ;

Overwegende dat appellant aanvoert dat het rechtstreeks getuigenverhoor op de tegeneis gehouden werd op 23 januari 1976 en dat het tegengetuigenverhoor plaatsvond op 24 mei 1976 ; dat de zaak vastgesteld is om ten gronde behandeld te worden voor deze kamer op 30 mei 1978 ; dat dit niet betwist wordt door geïntimeerde ;

Overwegende dat, in afwachting dat op de tegeneis uitspraak is gedaan, aan degene die op hoofdeis echtscheiding verkregen heeft een voorlopige uitkering op grond van art. 301 B.W. kan worden toegestaan ; dat indien de rechtbank de tegeneis van de uitkeringsplichtige later gegrond verklaart de gepresteerde bedragen bij de vereffening van de gemeenschap aangerekend worden op al de goederen van de uitkeringsgerechtigde (Rb. Brussel, 14e Kamer, 29 september 1976, R.W., 1976-77, 1820) ;

Overwegende dat het provisioneel onderhoudsgeld, dat kan worden gevorderd na de echtscheiding als een van de vorderingen nog hangend is, totaal verschillend is van het definitief onderhoudsgeld op basis van art. 301 B.W. ;

Overwegende dat het een *facultatief* karakter heeft daar de rechter niet verplicht is de provisionele uitkering toe te kennen ; dat het een *voorlopig* karakter heeft aangezien de uitgekeerde bedragen kunnen teruggevorderd worden indien later blijkt dat de uitkeringsgerechtigde eveneens schuld treft ; dat

het een *andere berekeningsbasis* heeft aangezien niet zozeer rekening gehouden wordt met de criteria van art. 301 B.W. maar eerder met de directe noden van de uitkeringsgerechtigde ;

Overwegende dat er eveneens rekening dient te worden gehouden met de mogelijkheden om de terugvordering te realiseren ;

Overwegende dat voor wat het provisioneel onderhoudsgeld betreft de rechtbank van eerste aanleg bevoegd is en zelfs de voorzitter van de rechtbank rechtsprekend in kort geding ;

Overwegende dat de vrederechter, in casu de eerste rechter, niet bevoegd is daar, ofschoon deze bevoegd is om kennis te nemen van alle geschillen betreffende uitkeringen tot onderhoud, evenwel uitgesloten zijn die geschillen welke in verband staan met een rechtsvordering tot echtscheiding of tot scheiding van tafel en bed waarover geen uitspraak is gedaan bij een in kracht van gewijsde gegaan vonnis of arrest (cf. art. 591, 7°, Ger.W. ; cf. Fettweis, *Précis de droit judiciaire*, II, *La compétence*, p. 153, nr. 255 ; Arrond. Brussel, 13 maart 1972, J.T., 1974, 721) ;

Overwegende dat, aangezien vaststaat dat het verzoekschrift van geïntimeerde voor de eerste rechter, in casu de vrederechter van het kanton St.-Kwintens-Lennik, het verkrijgen van een provisioneel onderhoudsgeld tot voorwerp heeft, het ten onrechte is dat deze laatste zich bevoegd verklaarde nadat hij zelf vastgesteld had in de overwegingen van zijn vonnis dat de tegeneis in de echtscheiding nog geen definitief vonnis had gekregen ;

Overwegende dat het derhalve terecht is dat appellant vraagt dat voor recht wordt gezegd dat de vrederechter, in casu de eerste rechter, onbevoegd was *ratione materiae* ;

Overwegende dat het ten onrechte is dat geïntimeerde aanvoert dat appellant, door zelf een verzoekschrift te richten tot de vrederechter, de bevoegdheid van deze laatste erkend heeft wat betreft haar vordering ;

Overwegende dat voor de vordering ingeleid door appellant de vrederechter wel bevoegd was overeenkomstig art. 591, 7°, Ger. W. ; (fr. infra sub II) ;

Overwegende bovendien dat appellant de bevoegdheid van de vrederechter voor de vordering ingeleid door geïntimeerde trouwens niet zou kunnen erkennen aangezien de bevoegdheid *ratione materiae* een absolute bevoegdheid is die bijgevolg van openbare orde is ;

Overwegende derhalve dat het bestreden vonnis, voor zover de eerste rechter zich *ratione materiae* bevoegd verklaarde aangaande het door geïntimeerde gevraagd provisioneel onderhoudsgeld, vernietigd dient te worden (Cass., 4 december 1975, R.W., 1975-76, 2074) ;

Overwegende dat de rechtbank van eerste aanleg bevoegd is om kennis te nemen van de vraag van geïntimeerde tot het verkrijgen van een provisioneel onderhoudsgeld en ten gronde dient te beslissen met toepassing van art. 1070 Ger. W. ;

2) Ten gronde

Overwegende dat als basis van berekening van het provisioneel onderhoudsgeld vooral rekening wordt gehouden met de mogelijkheden om de terugvordering te realiseren (cf. noot van J. Pauwels bij het vonnis van de 14e kamer van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel van 29 december 1976, R.W., 1976-77, 1820, en De Gavre, T.P.R., 1975, p. 229 ;

«C'est à bon droit que, pour apprécier le montant de cette pension provisionnelle, le juge tiendra spécialement compte des facteurs suivants :

— étendue des besoins immédiats de l'époux qui se porte créancier ;

— possibilités offertes par la liquidation du régime matrimonial ;

— possibilités de récupération des pensions qui deviendraient répétables...» ;

Overwegende dat appellant aanvoert dat de mogelijkheden van terugvordering van de uitgekeerde provisionele onderhoudsgelden niet bestaan daar er tussen partijen geen onroerende goederen te verdelen zijn ; dat er enkele meubelen waren in het bezit van geïntimeerde die ze heeft doen verdwijnen ;

dat dit niet betwist wordt door geïntimeerde ;

Overwegende dat op het ogenblik van de vordering van geïntimeerde nl. 26 april 1976 appellant een nettoloon verdiende van 25.047 fr. per maand waarvan hij een maandelijks onderhoudsgeld van 3.000 fr. dient te betalen voor het gemeenschappelijk kind ; dat geïntimeerde toen een nettoloon genoot van 13.230 fr. per maand plus 3.000 fr. onderhoudsgeld voor het kind en de kinderbijslagen ;

Overwegende dat geïntimeerde voor die periode haar onmiddellijke en daadwerkelijke noodtoestand niet bewijst door bv. een attest voor te leggen dat ze een lening heeft moeten aanvragen of dat ze gesteund wordt door het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn van de gemeente ;

Overwegende dat geïntimeerde in haar aanvullende conclusie aanvoert dat zij haar opzegging heeft ontvangen, ingaande op 1 maart 1978 en lopend tot 31 mei 1978, en dat ze op dat ogenblik werkloos zal zijn ;

Overwegende dat ze echter een stuk voorlegt waaruit blijkt dat ze een nieuwe betrekking gevonden heeft met prestaties van 8.30 uur tot 13 uur met een brutoloon van 16.575 fr. van 20 maart 1978 tot 19 juni 1978 (proefperiode) en van 17.250 fr. vanaf haar definitieve aanwerving, d.w.z. 20 juni 1978 ;

Overwegende dat in het vonnis a quo, waarvan geïntimeerde de bevestiging vraagt, de eerste rechter haar provisioneel een bedrag van 7.000 fr. toekende «als voorschot op de goederen die eiseres bij de vereffening zal kunnen opnemen» ;

Overwegende dat appellant aanvoert dat er noch onroerende noch roerende goederen te verdelen zijn en dat er bijgevolg geen mogelijkheid is om zo nodig de terugvordering te kunnen realiseren ;

Overwegende dat geïntimeerde dit niet betwist en anderzijds het bewijs niet geleverd heeft van haar onmiddellijke noden ;

Overwegende dat er bijgevolg geen aanleiding bestaat een provisioneel onderhoudsgeld toe te kennen aan geïntimeerde en haar vordering afgewezen dient te worden wegens ongegrondheid ;

II. Wat de vordering van appellant betreft

Overwegende dat vaststaat dat na de overschrijving van een vonnis dat de echtscheiding toestaat, het bevelschrift dat een onderhoudsgeld toekent, geen uitwerking meer heeft ;

Overwegende dat inderdaad, als eenmaal de echtelijke band verbroken is, de huwelijksplicht van hulp en bijstand bedoeld bij art. 121 B.W. verdwijnt ; dat het principe ervan

vastgelegd werd door het Hof van Cassatie in zijn arrest van 8 januari 1968 (*Pas.*, 1968, I, 580) ;

Overwegende dat de vordering van appellant tot voorwerp heeft te doen zeggen voor recht dat het bevelschrift van 11 december 1974, dat een onderhoudsgeld bepaalde en in een maandelijks delegatie voorzag van 5.000 fr., ten gevolge van de overschrijving van de echtscheiding op 29 december 1975 vanaf die datum zonder uitwerking is geworden en bijgevolg geïntimeerde te doen veroordelen tot de terugbetaling van de som van 15.000 fr., geïnd vanaf 29 december 1975 tot einde maart 1976, vermeerderd met de wettelijke en gerechtelijke interesten ;

1) Over de bevoegdheid

Overwegende dat het duidelijk is dat wat dit deel van de vordering betreft waarbij appellant de afschaffing vroeg van een onderhoudsgeld, uitsluitend de vrederechter bevoegd is overeenkomstig art. 591, 7°, Ger. W., aangezien deze afschaffing niet beïnvloed kan worden door de uitspraak over de tegeneis in echtscheiding en bijgevolg geen verband meer houdt met een rechtsvordering tot echtscheiding of tot scheiding van tafel en bed, waarover geen einduitspraak is geveld bij een in kracht van gewijsde gegaan vonnis of arrest (cf. *supra*) ;

2) Ten gronde

Overwegende dat de eerste rechter niet geantwoord heeft op de argumenten van appellant ;

Overwegende dat geïntimeerde aanvoert dat appellant vrijwillig tot einde maart 1976 het onderhoudsgeld voor haar betaald heeft ;

Overwegende dat uit de voorgelegde stukken blijkt dat het slechts bij brief van 5 maart 1976 is dat appellant aan de gemeenteontvanger van Ukkel heeft laten weten dat het bevel van 11 december 1974, dat in een maandelijks delegatie voorzag, bij wijze van onderhoudsgeld, ten voordele van geïntimeerde, zonder voorwerp was geworden ;

Overwegende dat appellant onmiddellijk het vonnis van echtscheiding had moeten laten betekenen aan de gemeentontvanger zoals deze erom verzocht bij zijn brief van 9 maart 1976 ;

Overwegende dat het hier gaat om een nalatigheid vanwege appellant waarvan hij zelf de gevolgen moet dragen ; dat er bijgevolg geen aanleiding is geïntimeerde te veroordelen tot de terugbetaling van het bedrag van 15.000 fr. ; dat appellants vordering afgewezen dient te worden wegens ongegrondheid ;

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (3e Kamer), 8 mei 1978

Deskundigenonderzoek—Oproeping van de partijen om aanwezig te zijn bij alle verrichtingen van de deskundige—Kennisgeving van de bevindingen van de deskundige aan de partijen—Geen nietigheid uitdrukkelijk bij de wet voorgeschreven—Rechten van verdediging.

«Overwegende dat het verzuim van de oproepingen en mededelingen waarvan sprake is in de in het middel vermelde bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek (artt. 972, inzonderheid lid 2 en 3, 973, inzonderheid laatste lid, 978, 986, 987, inzonderheid lid 1, Ger. W.) en

die tot doel hebben het contradictoir karakter van het deskundigenonderzoek te verzekeren niet de nietigheid van dat deskundigenonderzoek tot gevolg heeft, daar een dergelijke nietigheid niet uitdrukkelijk bij de wet is voorgeschreven ;

«Overwegende dat het aan de rechter staat te beoordelen of, volgens de omstandigheden van het geval, dat verzuim sommige partijen heeft belet hun recht van verdediging uit te oefenen en, in voorkomend geval, te beslissen hoe dat moet worden verholpen ;

«Overwegende dat, volgens de vaststellingen van het arrest, ter zake van een geneeskundige expertise, eiseres, na, ofschoon zij was opgeroepen, te hebben nagelaten de eerste verrichtingen van dat deskundigenonderzoek bij te wonen, aan de deskundige heeft medegedeeld dat zij haar adviserend geneesheer opdracht gaf hem het medisch dossier te doen geworden en hem heeft verzocht om, samen met deze adviserende geneesheer, een nieuwe expertisevergadering vast te stellen ; dat de deskundige vervolgens, zonder zich nog rechtstreeks tot eiseres te wenden, zich ertoe heeft beperkt de adviserend geneesheer te verwittigen van zijn latere verrichtingen en hem de beschikkingen van zijn verslag mee te delen, waaromtrent die adviserend geneesheer hem opmerkingen heeft doen geworden ;

«Dat het arrest, door op deze vaststellingen te steunen om eruit te besluiten 'dat het deskundigenonderzoek op tegenspraak werd verricht en dat er geen termen aanwezig zijn om het verslag buiten beschouwing te laten wegens schending van de rechten van de verdediging', de in het middel bedoelde conclusie van eiseres beantwoordt ;

«Overwegende dat uit het geheel van het arrest blijkt dat de rechter aldus niet heeft willen beslissen dat de bij het Gerechtelijk Wetboek voorgeschreven formaliteiten ter verzekering van het contradictoir karakter van het deskundigenonderzoek in acht werden genomen, doch, op grond van een soevereine beoordeling, dat eiseres in feite, in de loop van het deskundigenonderzoek, in staat is geweest zich te verdedigen ;

«Dat het middel niet kan worden aangenomen.»

(Voorzitter : de h. Naulaerts—Raadsheer-rapporteur : de h. Vingtotte—Advocaten : mrs. Fally en Kirkpatrick—In de zaak : L.B.I. t/ M. en C.)

NOOT—Zie JACQUES VAN COMPERNOLLE, «Le Code judiciaire et la théorie des nullités», R. Crit. J.B., 1977, 626-627, nr. 26 ; vgl. Arbrb. Brussel, 10 januari 1975, R.G.A.R., 1975, 9464 ; Hof Bergen, 6 januari 1976, Pas., 1976, II, 188 ; Arbh. Luik, 15 november 1976, R. Crit. J.B., 1977, 602 ; Arbh. Luik, 14 september 1977, J. Liège, 1977-78, 66. Wanneer blijkt dat het contradictoir karakter van het deskundigenonderzoek niet in acht genomen werd, kan de nietigheid van het deskundig verslag geenszins uitgesproken worden. De rechter is echter niet verplicht het advies van de deskundige te volgen, aangezien het strijdig is met zijn overtuiging inzake de rechten van verdediging. Hij kan de deskundige ter zitting horen ; hij kan een aanvullend onderzoek door dezelfde deskundige of een nieuw onderzoek door een andere deskundige bevelen (art. 987 Ger. W.)

J.L.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 12 mei 1978

Architect—Cassatieberoep tegen beslissingen van de raden van beroep van de Orde van Architecten—Procedure als in burgerlijke zaken — Ondertekening van het verzoekschrift door een advocaat bij het Hof van Cassatie.

«Over de grond van niet-ontvankelijkheid van de voorziening door het Openbaar Ministerie ambtshalve opgeworpen en afgeleid uit het niet naleven van de regelen van de rechtspleging die in zake Orde van Architecten voor de voorziening in cassatie in acht dienen te worden genomen ;

«Overwegende dat, luidens artikel 33 van de wet van 26 juni 1963 tot instelling van een Orde van Architecten, zoals gewijzigd door artikel 67, § 3, van de wet van 15 juli 1970 tot wijziging van de wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek en van andere wetbepalingen, voor de rechtspleging tot voorziening in

cassatie tegen beslissingen van de raden van beroep dezelfde regelen gelden als in burgerlijke zaken, met dien verstande dat de termijn om zich in cassatie te voorzien een maand bedraagt te rekenen vanaf de kennisgeving van de beslissing ;

«Overwegende dat de voorziening niet werd ingesteld door een verzoekschrift dat overeenkomstig de artikelen 1079 en 1080 van het Gerechtelijk Wetboek door een advocaat bij het Hof van Cassatie werd ondertekend ;

«Overwegende dat de omstandigheid dat de bestreden beslissing in de maand juli aan eiser werd betekend en de termijn van een maand om zich in cassatie te voorzien dientengevolge in volle verlofperiode viel, geen geval van overmacht is dat eiser in de onmogelijkheid heeft gesteld een advocaat bij het Hof van Cassatie te raadplegen ;

«Dat de grond van niet-ontvankelijkheid moet worden ingewilligd.»

(Voorzitter-rapporteur : de h. De Vreese—Advocaat-generaal : de h. Krings—Advocaat : mrs. Ansiaux—In de zaak : B. t/ Orde der Architecten)

Raad van State (7e Kamer), 21 juni 1978

Ruimtelijke ordening en stedenbouw—Beroep bij de Koning niet bij aangetekende brief ingesteld—Niet ontvankelijk—Nietigheid van het koninklijk besluit dat het beroep ontvankelijk verklaart.

«Overwegende dat het beroep strekt tot vernietiging van het koninklijk besluit van 14 november 1974 houdende inwilliging van het beroep ingesteld door de gemachtigde ambtenaar tegen het besluit van 21 december 1973 van de bestendige deputatie van de provincieraad van Oost-Vlaanderen, houdende inwilliging van het beroep ingesteld door verzoeker tegen het besluit van 1 oktober 1973 van het college van burgemeester en schepenen van de gemeente Maldegem waarbij dit college ingevolge het ongunstig advies van de gemachtigde ambtenaar, verzoeker de vergunning weigerde om op zijn perceel, gelegen te M., aan de kant van het perceel toebehorend aan Jerome C., een scheidsmuur op te trekken ; dat het bestreden besluit ter kennis van verzoeker werd gebracht op 29 november 1974 ;

«Overwegende dat in de eerste plaats en ambtshalve dient te worden onderzocht of de gemachtigde ambtenaar het beroep tegen het voornoemde besluit van de bestendige deputatie heeft ingesteld op de wijze bepaald door de ruimtelijke ordenings- en stedenbouwwet ; dat volgens artikel 55, § 2, vierde lid, van deze wet de beslissing van de Koning ter kennis van de partijen wordt gebracht 'binnen zestig dagen na afgifte bij de post van de aangetekende zending die het beroep bevat' ; dat de gemachtigde ambtenaar zijn beroep bij de Koning niet heeft ingesteld bij ter post aangetekende brief ;

«Overwegende dat aldus het beroep niet op de wijze voorgeschreven bij de wet werd ingesteld ; dat deze wijze ter bescherming van de rechten van de andere, bij het beroep betrokken partijen is opgelegd en derhalve als een substantieel vormvereiste moet worden aangemerkt ; dat hieruit volgt dat het ingestelde beroep niet ontvankelijk was en dat de Koning derhalve ten onrechte het beroep ontvankelijk heeft verklaard.»

(Voorzitter : de h. Adriaens—Staatsraden : de hh. Depondt en Debaedts—Eerste auditeur : de h. Tacq—Advocaat : mr. Goverts—In de zaak : Van D. t/ Belgische Staat (staatssecretaris voor Streekeconomie)—Arrest nr. 19.081).

Hof Gent (1e Kamer), 7 december 1978

Lijkschouwing—Ongevallenverzekering—Overlijden bij verkeersongeval—Ongeval en overlijden volgens de bewering van de verzekeraar veroorzaakt door een hartkwaal.

De echtgenoot van geïntimeerde was bij appellant tegen de gevolgen van een lichamelijk ongeval verzekerd. Bij overlijden zou aan geïntimeerde een bedrag van een miljoen frank worden uitgekeerd. De verzekerde reed met een lichte vrachtwagen tegen een stilstaande auto, overleed kort nadien en werd in die toestand naar het ziekenhuis overgebracht. De dokter bevestigde dat er geen traumatische letsels aanwezig waren die de dood verklaarden. Vermoedend dat het ongeval en het overlijden veroorzaakt werden door een hartkwaal van de verzekerde, in welk geval de verzekering contractueel uitgesloten was, heeft appellante de weduwe in kort geding gedagvaard. De eis, die ertoe strekte de dokter te doen aanwijzen om een lijkschouwing te verrichten, werd door de eerste rechter (Rb. Kortrijk, 27 oktober 1978) afgewezen op grond dat 1) geïntimeerde zich tegen de opgraving en de lijkschouwing verzette, en haar moreel belang bij dit verzet het patrimoniaal belang van appellante primeert, en 2) de beweerde hartkwaal niet bewezen is. Appellante laat vooral gelden dat geïntimeerde zich niet langer tegen de lijkschouwing verzet.

«1) Bij niet-vertrouwelijk schrijven van 7 november 1978 bevestigt de raadsman van geïntimeerde het akkoord van deze laatste met de door appellante gevorderde lijkschouwing van wijlen de echtgenoot van geïntimeerde. Aldus vervalt de eerste beweegreden van de beroepen beslissing tot afwijzing van de vordering.

«2) Anderzijds wordt de lijkschouwing alsmede de voorafgaande opgraving gevorderd om de juiste doodsoorzaak aldus te laten nagaan en vaststellen.

«3) Ten slotte dient te worden opgemerkt, dat artikel 13 van de verzekeringsovereenkomst tussen appellante en de verzekerde eerstgenoemde het recht geeft, bij dodelijk ongeval van de verzekerde een 'post mortem'-onderzoek op haar kosten te doen uitvoeren.»

Op die gronden beveelt het hof de lijkschouwing van de verzekerde door een hoogleraar en machtigt deze daarom meteen om het lijk op het kerkhof te laten opgraven.

(Voorzitter : de h. De Groote — Raadsheren : de hh. De Smet en Dinneweth—Advocaten : mrs. Van Bruaene en De Clerck—In de zaak : N.V. D. t/ V.).

Corr. Oudenaarde, 1 april 1977

Strafvordering—Hoger beroep door het openbaar ministerie—Te laat betekend—Door fout van gerechtsdeurwaarder—Overmacht.

Tegen een vonnis van 25 februari 1977 van de Politierechtbank te Geraardsbergen, dat de beklaagde vrijsprak, werd hoger beroep ingesteld door het openbaar ministerie en door de burgerlijke partijen.

«Overwegende dat de hogere beroepen regelmatig zijn in de vorm en tijdig ;

«Overwegende dat het hoger beroep van het openbaar ministerie te laat werd betekend door de fout van de gerechtsdeurwaarder aan wie de betekening werd toevertrouwd ;

«dat dit in hoofde van het openbaar ministerie een geval van overmacht uitmaakt, zodat het hoger beroep als ontvankelijk dient te worden beschouwd.»

(Voorzitter : de h. Langerock—Rechters : de hh. Crommar (rapporteur) en De Smedt—Openbaar ministerie : de h. Sebrechts—Advocaten : mrs. De Troyer-Idegem en de Brouwer—In de zaak : V.)

NOOT—Over de beroepsfout van de gerechtsdeurwaarder

1. Daar de wetgever geen bepaling van het begrip overmacht heeft gegeven, laat het Hof van Cassatie de beoordeling van de omstandigheden die de vrije wil uitschakelen over aan de onaantastbare beslissing van de feitenrechter (Cass., 18 juni 1962, R.W., 1962-63, 2161 ; Cass., 26 september 1975, R.W., 1975-76, 1844 ; W.J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, «Propos sur le texte de la loi et les principes généraux du droit», Arr. Cass., 1970, 4).

Slechts wanneer een beroep wordt gedaan op overmacht om de onregelmatigheid van de procedure in cassatie te rechtvaardigen, zal

het Hof zelf de feiten moeten onderzoeken. In dergelijke omstandigheden heeft het Hof, na onderzoek van de feiten, ooit aanvaard dat de nalatigheid van de gerechtsdeurwaarder een geval van overmacht voor de eiser tot cassatie uitmaakte (Cass., 2 april 1850, Pas., 1850, I, 317).

2. Naarmate sociale overwegingen aan belang winnen en de rechter zich meer bekommert om het «humane gezicht» van de rechtspleging, groeit de overtuiging dat de fout, vergissing of onachtzaamheid van de gerechtsdeurwaarder moet worden beschouwd als een geval van overmacht voor de rechtsonderhorige die een beroep heeft moeten doen op zijn tussenkomst.

Essentieel blijft evenwel dat de belanghebbende zelf geen enkele schuld heeft aan de foutieve of onregelmatige handelwijze van de ministeriële ambtenaar (Pand. B., tw. «Cas fortuit», 101 ; A. VANDEPLAS, «Over verzet in strafzaken», R.W., 1972-73, 1810, nr. 23).

3. Formeel kan er een onderscheid worden gemaakt tussen de fouten van de griffiers, gevangenisdirecteurs, politiecommissarissen, burgemeesters, schepenen of gedelegeerde ambtenaren die uit hoofde van hun ambt of krachtens artikel 38 Ger. W. optreden en de gerechtsdeurwaarders die door de partijen aangesteld worden (E. GARSONNET en Ch. CÉZARBRU, *Traité théorique et pratique de procédure civile*, 3e ed., II, p. 85, n° 50).

De rechtspraak houdt echter geen rekening met deze theoretische beschouwingen. In de praktijk beseft de rechtsonderhorige trouwens meestal niet dat hij de vrije keus heeft wanneer hij een gerechtsdeurwaarder belast met de betekening, de dagvaarding of het verzet.

4. Zo werd de onachtzaamheid van de deurwaarder die niet gemerkt heeft dat er twee akten van verzet betekend moesten worden, beschouwd als een geval van overmacht (Hof Brussel, 1 februari 1958, R.W., 1957-58, 1965). Ook de ziekte van de gerechtsdeurwaarder die hem belet heeft de betekening tijdig te verrichten werd hiervoor in aanmerking genomen (Rb. Antwerpen, 2 oktober 1961, J.T., 1961, 206 ; Rb. Brussel, 14e kamer, 14 juni 1969, in zake Schr. t/ P.P.).

Het Hof van Beroep te Luik aanvaardde de verhuizing van de deurwaarder die door een vergissing van de post het tijdig toesturen van de stukken verhinderde als een geval van overmacht (Hof Luik, 1 september 1971, Jur. Liège, 1971-72, 25).

5. Talloze beslissingen aanvaarden het bestaan van overmacht wanneer de gerechtsdeurwaarder een beroepsfout heeft gemaakt die de normale rechtsgang heeft verstoord (Rb. Brussel, 4 februari 1972, Pas., 1973, III, 14 ; Hof Brussel, 29 maart 1972, R.W., 1972-73, 1825 ; Rb. Brussel, 12e kamer, 17 april 1972, in zake Schr. t/Sch. ; Corr. Brussel, vakantiekamer, 19 juli 1973, in zake Delandsheer ; Corr. Hasselt, 5 februari 1975, Limburgs rechtsleven, 1975, 86, met noot).

Uit deze rechtspraak blijkt de groeiende tendens om de fout van de gerechtsdeurwaarder ten bate van de verdachte te aanvaarden, maar bij mijn weten is dit het eerste geval waar de overmacht ook in het voordeel van het openbaar ministerie speelt. Het merkwaardige in de onderhavige beslissing is wel dat een zelfzekere rechtbank de overmacht in hoofde van het openbaar ministerie als een evidentie heeft aanvaard. Geldt ook hier Plautus' bewering : «Sapientia sat est» ?

A. Vandeplas

EUROPEES RECHT

Overzicht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Zaak 23/78 — Meeth/Glacet — prejudiciële zaak — 9 november 1978. Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (artikel 17, eerste alinea).

De firma Meeth te Piesport aan de Moezel (Bondsrepubliek Duitsland), verweerster in het hoofdgeding, is met de firma Glacet te Vienne/ Estrem (Frankrijk), verzoekster in het hoofdgeding, overeengekomen isolatieglas te leveren.

Tussen partijen was overeengekomen dat het contract zou worden geregeerd door het Duitse recht, dat de plaats van tenuitvoerlegging

Piesport was en dat «vorderingen van de firma Meeth tegen de firma Glacetal zullen worden ingesteld voor een Franse rechter en vorderingen van de firma Glacetal tegen de firma Meeth voor een Duitse rechter».

Daar Meeth bepaalde leveranties van Glacetal niet had betaald, vorderde laatstgenoemde betaling voor de rechtbank te Trier. Meeth vorderde harerzijds vergoeding van de schade die zij stelt te hebben geleden door laattijdige of gebrekkige nakoming van de contractuele verplichtingen door de Franse firma.

De rechter in eerste aanleg weigerde compensatie van deze vordering met de gevorderde koopprijs, daar deze rechter van mening was dat Meeth onvoldoende bewijs voor haar vordering tot schadevergoeding had bijgebracht.

De appelrechter overwoog met betrekking tot de compensatie van de koopprijs met de tegenvordering van Meeth dat de rechterlijke competentieclausule in het contract niet toestond deze vordering voor de Duitse rechter geldend te maken.

Tegen deze uitspraak werd cassatie ingesteld bij het Bundesgerichtshof dat daarin aanleiding vond het Hof van Justitie twee prejudiciële vragen voor te leggen.

Het vraagt in de eerste plaats of «artikel 17, eerste alinea, van het Executieverdrag een overeenkomst toelaat, op grond waarvan elk van de beide in verschillende Staten wonende partijen bij een koopcontract alleen voor de rechter van haar eigen Staat kan worden gedaagd.»

Art. 17, eerste alinea, bepaalt dat «indien bij een schriftelijke overeenkomst ..., partijen ..., een gerecht of de gerechten van een verdragsluitende Staat hebben aangewezen voor de kennisneming van geschillen welke naar aanleiding van een bepaalde rechtsbetrekking zijn ontstaan of zullen ontstaan, is dit gerecht of zijn de gerechten van die Staat bij uitsluiting bevoegd.»

Moet deze bepaling aldus worden opgevat, dat zij een wederkerige bevoegdheidsverklaring uitsluit?

Het Hof besliste dat artikel 17, eerste alinea, Executieverdrag niet mag worden uitgelegd in die zin dat het een clausule in een overeenkomst uitsluit, op grond waarvan elk van de beide in verschillende Staten wonende partijen bij een koopcontract alleen voor de rechter van haar eigen Staat kan worden gedaagd.

De tweede vraag luidt of «een volgens artikel 17, eerste alinea, van het Executieverdrag geoorloofde overeenkomst van de in vraag 1 bedoelde inhoud dwingend elke compensatie uitsluit, die een contractpartij uit hoofde van een aan de overeenkomst onderworpen aanspraak tegenover de door de andere partij ingestelde vordering voor de inzake deze vordering bevoegde rechter wil invoeren.»

Het Hof besliste dat artikel 17, eerste alinea, niet aldus mag worden uitgelegd dat de mogelijkheid wordt uitgesloten dat de rechter, bij wie een geschil ter zake aanhangig wordt gemaakt, bij bevoegdheidsclausules als bedoeld in het antwoord op de eerste vraag een compensatie in verband met overdracht van het litigieuze recht in overweging kan nemen.

Uitspraak 1/78 — Ontwerpovereenkomst van de Internationale organisatie voor atoomenergie (IAEA) inzake de externe beveiliging van nucleaire stoffen, inrichtingen en transporten.

Voor het eerst is het Hof van Justitie een uitspraak gevraagd krachtens artikel 103, derde alinea, Euratomverdrag.

Het verzoek is gedaan door het Koninkrijk België dat als deelnemer aan de besprekingen over een ontwerpovereenkomst inzake de externe beveiliging van nucleaire stoffen, inrichtingen en transporten, op initiatief van de IAEA gehouden te Wenen in 1977, het Hof een uitspraak verzoekt over de vraag of, bij ontbreken van gelijktijdige deelneming van de Gemeenschap, het Koninkrijk België kan toetreden tot bedoelde overeenkomst.

Deze ontwerpovereenkomst bevat, gezien de ernstige gevaren, verbonden aan eventuele diefstal en verkeerd gebruik van nucleaire stoffen en gezien de noodzaak doeltreffende maatregelen te nemen om de externe beveiliging daarvan internationaal te waarborgen, een aantal maatregelen ten laste van de Staten die partij zijn bij de overeenkomst. Na analyse van deze maatregelen is de Commissie gebleken dat enkele daarvoor gestelde clausules weliswaar onder de bevoegdheid van de Lid-Staten vallen, doch dat andere betrekking

hebben op gebieden waarvoor de Gemeenschap rechtstreeks verantwoordelijk is.

De Belgische regering vraagt uit overwegingen van rechtszekerheid met gebruikmaking van de procedure van artikel 103, derde alinea, Euratomverdrag, het Hof van Justitie om een uitspraak over de verdeling der bevoegdheden tussen de Gemeenschap en de Lid-Staten.

Om de draagwijdte van het voorgelegde probleem nauwkeurig te omschrijven, ziet het Hof bij zijn beoordeling naar alle in casu relevante verdragsbepalingen, ongeacht of zij materiële dan wel bevoegdheids- of procedurevragen betreffen.

Waarin bestaat de ontwerpovereenkomst van de IAEA?

De overeenkomst heeft ten doel alle nodige maatregelen te nemen ter verzekering van de «externe beveiliging», om iedere mogelijkheid uit te sluiten dat zij worden gestolen, gesaboteerd, in verkeerde handen geraken etc., en bevat voorts de door partijen aangegane verplichtingen, zoals voorzorgsmaatregelen, verantwoordelijkheden van de nationale diensten etc.

De verhouding tussen de ontwerpovereenkomst en het Euratomverdrag

De overeenkomst heeft betrekking op stoffen en inrichtingen waarop de bepalingen van het Euratomverdrag op hun eigen gebied ten volle van toepassing zijn.

a) de voorzieningsregeling en de gemeenschappelijke markt op het gebied van de kernenergie

Bij analyse van de tekst van het Verdrag blijkt dat de verdragsauteurs zich hebben ingespannen nauwkeurig en dwingend het alleenrecht van de Gemeenschap op het gebied van de voorziening van nucleaire stoffen te regelen, zowel intracommunautair als in de externe betrekkingen.

De gemeenschappelijke markt is niets anders dan de toepassing, op een uiterst gespecialiseerd gebied, van rechtsbegrippen die ten grondslag liggen aan de structuur van de gemeenschappelijke markt in het algemeen. Binnen deze bevrijde ruimte hebben de Commissie en het agentschap namens de Gemeenschap hun exclusieve rechten uit te oefenen.

Duidelijk blijkt dus dat het voor de Gemeenschap niet mogelijk zou zijn een voorzieningsbeleid te ontwikkelen en de gemeenschappelijke markt op het gebied van kernenergie naar behoren te beheren, indien zij niet zelf, als partij bij de overeenkomst, kan beslissen welke verplichtingen zij ter zake van de externe beveiliging van nucleaire stoffen aangaat.

b) de veiligheidsregeling

Het is duidelijk dat het publiek zich thans meer bewust is van de gevaren die het werken met nucleaire stoffen meebrengt, dan bij de ondertekening van het Euratomverdrag in 1957.

Het is echter buiten kijf dat het begrip «veiligheidscontrole», zoals dit in het Verdrag is geregeld, ruim genoeg is om ook externe beveiligingsmaatregelen te omvatten. De uitsluiting van de Gemeenschap van de ontwerpovereenkomst zou er niet enkel toe leiden dat de goede werking van de veiligheidscontrole zoals deze in het Verdrag is geregeld, doch ook dat de verdere uitbouw van dit stelsel tot de dimensies welke de term veiligheidscontrole impliceert, in gevaar wordt gebracht.

c) de regeling van het eigendomsrecht

In tegenstelling tot het recht tot gebruik en verbruik, dat omwille van een economische exploitatie over een groot aantal verschillende personen is verspreid, is het eigendomsrecht op de splijtstoffen door het Verdrag geconcentreerd in de handen van een gemeenschappelijke overheid, namelijk de Gemeenschap.

Door het eigendomsrecht op de bijzondere splijtstoffen aan de Gemeenschap voor te behouden blijkt het Verdrag haar dus een sterke positie te hebben willen geven teneinde haar in staat te stellen haar taak ten behoeve van het algemeen belang ten volle te vervullen.

Conclusies betreffende de bevoegdheidsverdeling tussen de Gemeenschap en de Lid-Staten

De kern van de ontwerpovereenkomst wordt gevormd door de preventieve maatregelen en de organisatie van een doeltreffende externe beveiliging; juist op dit punt komt de overeenkomst rechtstreeks en in verschillende opzichten in aanraking met het toepassingsgebied van het Verdrag. Immers bij deze bepalingen valt een

duidelijke overlapping tussen de bevoegdheden van de Gemeenschap en die van de Lid-Staten te constateren.

Het door de overeenkomst ingerichte stelsel van externe beveiliging zal binnen het toepassingsgebied van het gemeenschapsrecht slechts doeltreffend kunnen werken, indien ook de Gemeenschap zelf verplicht is zich bij haar werkzaamheden daaraan te houden.

Waar echter ingevolge het Euratomverdrag bevoegdheden aan de Gemeenschap zijn toegekend, hebben de Lid-Staten — elk voor zich of gezamenlijk — niet meer het recht haar verplichtingen op te leggen waarmee zij rekening moet houden bij de uitoefening van de haar toegekende prerogatieven die dus aan de soevereine sfeer zijn onttrokken.

De door de IAEA voorgestelde overeenkomst kan ten aanzien van de Gemeenschap slechts in werking treden wanneer de Gemeenschap en de Lid-Staten tezamen optreden, zowel bij de onderhandelingen over en de sluiting van de overeenkomst als bij de uitvoering van de aangane verbintenissen.

Voor de vraag van de Belgische regering betreffende de uitvoering van de overeenkomst, dient te worden uitgegaan van artikel 115, tweede alinea, Euratomverdrag : de Raad neemt alle maatregelen ... teneinde het optreden van de Lid-Staten en van de Gemeenschap te coördineren.

Er moet samenhang bestaan tussen het internationale optreden van de Gemeenschap en de verdeling van de interne bevoegdheden (arrest 22/70, Commissie/Raad — AETR, van 31 maart 1971, Jurisprudentie 1971, blz. 263).

In antwoord op het verzoek van de Belgische regering krachtens artikel 103 Euratomverdrag, deed het Hof van Justitie volgende uitspraak :

1. De deelneming van de Lid-Staten aan een overeenkomst — zoals die waarover thans in het kader van de IAEA wordt onderhandeld — inzake de externe beveiliging van nucleaire stoffen, inrichtingen en transporten, is slechts verenigbaar met de bepalingen van het Euratomverdrag, indien de Gemeenschap als zodanig voor de gebieden waarop zij eigen bevoegdheden bezit, op dezelfde voet als de Statenpartij is bij die overeenkomst ;

2. De nakoming van de verplichtingen die ingevolge de overeenkomst zijn aangegaan, zelf vanwege de Gemeenschap worden verzekerd in het kader van het institutionele stelsel van het Euratomverdrag, overeenkomstig de bevoegdheidsverdeling tussen de Gemeenschap en de Lid-Staten.

Zaak 33/78 — Somafer S.A./ Saar-Ferogas A.G. (prejudiciële zaak) — 22 november 1978 — *Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken*

Het hoofdgeding geldt de terugbetaling van de kosten die de Duitse firma Saar-Ferogas heeft gemaakt ter bescherming van haar toebehorende gasleidingen tegen eventuele schade tengevolge van sloopwerkzaamheden door de Franse firma Somafer.

Volgens artikel 5, sub 5, van het Executieverdrag kan de verweerder die woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende staat, in een andere verdragsluitende staat ... worden opgevoerd ... «ten aanzien van een geschil betreffende de exploitatie van een filiaal, van een agentschap of enige andere vestiging : voor het gerecht van de plaats waar zij gelegen zijn.»

De Franse firma die gevestigd is op Frans grondgebied heeft op het grondgebied van de Bondsrepubliek Duitsland een kantoor of een contact dat zij op haar briefpapier aanduidt als «Vertretung für Deutschland».

Het onderhavig geding was voor het Oberlandesgericht Saarbrücken aanleiding het Hof een aantal vragen te stellen betreffende de uitlegging van het Executieverdrag. De eerste vraag luidt of de bevoegdheid betreffende de exploitatie van een filiaal, van een agentschap of enige andere vestiging dient te worden bepaald

- a) op grond van het recht van een staat welks rechterlijke macht wordt geadieerd,
- b) op grond van het recht van de betrokken staten,
- c) autonoom, dat wil zeggen op grond van de doelstelling en

systematiek van het Executieverdrag, alsook van de algemene beginselen welke in de gezamenlijke nationale rechtsorden zijn neergelegd ?

Het Hof verklaarde voor recht dat het streven de rechtszekerheid en de gelijkheid van de rechten en verplichtingen van partijen ten aanzien van de bevoegdheid af te wijken van de algemene bevoegdheidsregel van artikel 2 te waarborgen, ertoe noopt de in artikel 5, sub 5, van het Verdrag genoemde begrippen op autonome, en mitsdien voor alle verdragsluitende staten gelijke, wijze uit te leggen.

De overige vragen betreffende de uitleggingscriteria die moeten worden gehanteerd op de begrippen «filiaal» en «agentschap», met betrekking tot de vrijheid beslissingen te nemen (onder andere om zaken te doen) en de omvang der materiële voorzieningen.

Het Hof beantwoordde de tweede, derde en vierde vraag als volgt :

2. Het begrip filiaal, agentschap of enige andere vestiging impliceert een centrum van werkzaamheid, dat zich naar buiten duurzaam manifesteert als het verlengstuk van een moederbedrijf, met een eigen directie en materiële uitrusting, zodat het zaken met derden kan doen en wel dusdanig, dat dezen, ofschoon wetend dat eventueel een rechtsband zal ontstaan met het in het buitenland gevestigd moederbedrijf, zich niet rechtstreeks daartoe behoeven te wenden en zaken kunnen doen in bedoeld centrum dat het verlengstuk van het moederbedrijf vormt.

3. Het begrip «exploitatie» omvat :

— geschillen inzake de contractuele of niet-contractuele rechten en verplichtingen inzake het eigenlijke beheer van het agentschap, filiaal of de vestiging zelf, bijvoorbeeld verband houdende met de huur van het gebouw waarin zij zijn gevestigd of het ter plaatse aanstellen van aldaar werkzaam personeel ;

— geschillen inzake door het hierboven omschreven centrum van werkzaamheid namens het moederbedrijf aangane verplichtingen die moeten worden uitgevoerd in de verdragsluitende Lid-Staat waar dit centrum is gevestigd, alsmede geschillen inzake niet-contractuele verplichtingen die hun oorsprong vinden in werkzaamheden die het filiaal, agentschap of enige andere vestiging — in de hierboven omschreven zin — heeft verricht ter plaatse waar het voor rekening van het moederbedrijf is gevestigd.

4. Het staat aan de aangezochte rechter in elk afzonderlijk geval de elementen aan te wijzen aan de hand waarvan het daadwerkelijk bestaan van een centrum van werkzaamheid kan worden vastgesteld, en de litigieuze rechtsverhouding betrokken op het begrip «exploitatie» zoals hierboven uitgelegd, te kwalificeren.

Zaak 93/78 — Mattheus/Doego Fruchtimport, Dortmund — 22 november 1978 — *Toetreding van nieuwe Lid-Staten*

Het Amtsgericht Essen heeft het Hof prejudiciële vragen voorgelegd betreffende de uitlegging van artikel 237 EEG-Verdrag en met name de vraag of de toetreding van Spanje, Portugal en Griekenland tot de Europese Gemeenschappen om redenen van gemeenschapsrecht binnen afzienbare tijd onmogelijk is.

De vragen vinden hun oorsprong in een contract waarbij Mattheus zich verplichtte voor de firma Doego in Spanje en Portugal een systeem van marktobservatie op te zetten voor bepaalde landbouwproducten. Nadat de firma Doego het contract had opgezegd, daagde Mattheus haar voor het Amtsgericht Essen dat het Hof de volgende vragen voorlegde :

a) Dient artikel 237 EEG-Verdrag alleen of in samenhang met andere bepalingen van het EEG-Verdrag aldus te worden verstaan dat het buiten de formele in artikel 237 genoemde voorwaarden ook nog materieelrechtelijke grenzen voor een toetreding van derde staten tot de EEG bevat ?

b) Welke zijn die grenzen ?

c) Is bijgevolg de toetreding van Spanje, Portugal en Griekenland tot de Europese Gemeenschappen op gemeenschapsrechtelijke gronden binnen afzienbare tijd niet mogelijk.

Artikel 237 EEG-Verdrag bepaalt dat «elke Europese staat kan verzoeken lid te worden van de Gemeenschap».

Hij richt zijn verzoek tot de Raad, die, na advies van de Commissie te hebben ingewonnen, met eenparigheid van stemmen beslist.

Artikel 237 bevat een nauwkeurige en welbepaalde procedure voor de toelating van nieuwe Lid-Staten.

Het Hof verklaarde zich daarom onbevoegd om uitspraak te doen over de door de nationale rechter gestelde vragen.

Zaak 56/77 — Agence Européenne d'Interims S.A./ Commissie — 23 november 1978

Het door de Société européenne d'Interims (AEI) ingestelde beroep geldt nietigverklaring van het besluit van de Commissie van 1 maart 1977 tot afwijzing van verzoeksters aanbod betreffende de ter beschikkingstelling van interimpersoneel en veroordeling van de Commissie tot betaling van FB 26.600.000 ter vergoeding van de schade die aan verzoekster is opgekomen door genoemd besluit en door het optreden van een aantal ambtenaren van de Commissie.

Uit de stukken blijkt dat de Commissie na haar besluit het sinds 1970 bestaande contract met AEI te beëindigen, in december 1976 op de voorgeschreven wijze een uitnodiging tot inschrijving organiseerde, die leidde tot het sluiten van een contract voor de ter beschikkingstelling van interimpersoneel met de firma Randstad.

AEI voert verschillende middelen aan: schending van het financieel reglement en misbruik van bevoegdheid, welke beweringen door de Commissie worden betwist.

Het Hof heeft vastgesteld dat de procedure naar de vorm is verlopen, dat het financieel reglement en de uitvoeringsvoorschriften daarvan zijn nageleefd, en heeft het beroep en de vordering tot schadevergoeding verworpen.

Zaak 7/78 — Regina/ Thompson e.a. (prejudiciële zaak) — 23 november 1978 — *Uitlegging van de term «Kapitaal» in het EEG-Verdrag*

Drie Britse burgers (hierna te noemen verzoekers) hadden in de periode van april tot juni 1975 3.400 Zuidafrikaanse Krugerrands, afkomstig van een in de Bondsrepubliek Duitsland gevestigde firma, binnengebracht in het Verenigd Koninkrijk, en ten behoeve van deze zelfde Duitse firma 40,39 ton voor 1947 in het Verenigd Koninkrijk geslagen zilvermunten uitgevoerd, en wel sixpences, shillings, florins en half-crowns.

Verzoekers werden strafrechtelijk vervolgd en schuldig bevonden door het Crown Court te Canterbury wegens welbewuste en bedrieglijke ontduiking van het verbod tot invoer van goudstukken in het Verenigd Koninkrijk en tot uitvoer van voor 1947 in het Verenigd Koninkrijk geslagen zilvermunten.

De invoer van goedstukken in het Verenigd Koninkrijk is verboden krachtens de Import of Goods (Control) Order 1954 en de uitvoer van meer dan tien voor 1947 in het Verenigd Koninkrijk geslagen zilvermunten, die op de datum van uitvoer niet meer dan 100 jaar oud zijn, is verboden op grond van de Export of Goods (Control) Order 1970.

In hoger beroep stelden verdachten dat de Britse wettelijke voorschriften houdende verbod van de litigieuze in- en uitvoer in strijd waren met de artikelen 30 en 34 EEG-Verdrag, die iedere maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve beperking bij de in- en uitvoer tussen Lid-Staten verbieden.

Zij betoogden voorts dat de beperkende bepalingen in de Britse wetgeving niet gerechtvaardigd konden zijn op grond van artikel 36 EEG-Verdrag (redenen van openbare orde).

De Britse regering stelt dat de in- en uitgevoerde goederen «kapitaal» in de zin van artikel 67 en volgende EEG-Verdrag vormen en dat de artikelen 30 en 34 daaraan niet van toepassing zijn.

Doch zelfs wanneer de betrokken munten waren te beschouwen als «goederen», die vallen onder de artikelen 30 en volgende EEG-Verdrag, zouden de in- en uitvoerbeperkingen gerechtvaardigd zijn om redenen van openbare orde, want ten aanzien van de invoerbeperkingen heeft het verbod ten doel verliezen op de betalingsbalans te voorkomen en speculatie en oppotting met betrekking tot onproductieve vermogenswaarden te voorkomen, en met betrekking tot de uitvoerbeperking is het verbod gegeven

— om te zorgen dat er geen tekort is aan lopende munt ten gebuike van het publiek,

— om te zorgen dat het voordeel voortvloeiend uit een eventuele waardestijging van het metaalgehalte in de munt niet aan particulieren maar aan de Lid-Staat ten goede komt,

— om te voorkomen dat een vernietiging van deze munten, welke binnen Brits rechtsgebied een misdrijf oplevert — buiten Brits rechtsgebied plaats vindt.

Het Court of Appeal zag hierin aanleiding het Hof een aantal vragen te stellen die — hoewel in de formulering de nadruk wordt gelegd op de kwalificatie van bedoelde munten als «kapitaal» — ten doel hebben te vernemen of deze munten als goederen vallen onder de bepalingen 30-37 EEG-Verdrag, of als betaalmiddelen onder andere bepalingen.

Bij analyse van het algemene verdragsstelsel blijkt dat de bepalingen inzake het vrij verkeer van goederen (artikel 30 en volgende) niet slechts moeten worden gezien in het licht van de bijzondere bepalingen inzake overmaking van kapitaal, doch van alle verdragsbepalingen inzake overmaking van geld, welke kunnen geschieden voor de meest verschillende doeleinden en waarvan kapitaalovermakingen slechts een bijzondere categorie vormen.

Ofschoon de artikelen 67-73 EEG-Verdrag betreffende het liberaliseren van kapitaalbewegingen van bijzonder belang zijn voor een der in artikel 3 EEG-Verdrag genoemde doeleinden, namelijk de afschaffing van belemmeringen voor het vrij verkeer van kapitaal, moeten de artikelen 104 en 109, betreffende de betalingsbalans in haar geheel, fundamenteel worden geacht om te komen tot liberalisering van het verkeer van goederen, diensten en kapitalen, de bouwstenen van de gemeenschappelijke markt.

Met name artikel 106 heeft ten doel de nodige monetaire overmakingen te waarborgen *zowel* met het oog op de liberalisering van het kapitaalverkeer *als* voor het vrij verkeer van goederen, diensten en personen. Daaruit volgt dat in het stelsel van het Verdrag betaalmiddelen niet moeten worden beschouwd als goederen die vallen onder de artikelen 30-37 EEG-Verdrag.

Zilvermunten die wettig gangbaar zijn moeten worden beschouwd als betaalmiddel en, ook al kan met betrekking tot Krugerrands enige twijfel bestaan, moet toch worden vastgesteld dat ook deze op de geldmarkt van die Lid-Staten waar zij worden verhandeld, worden gelijkgesteld met munteenheden.

Het Hof verklaarde voor recht dat:

1. De artikelen 30-37 EEG-Verdrag niet van toepassing zijn op:
 - a) zilvermunten die wettig betaalmiddel zijn in een Lid-Staat,
 - b) goudstukken, zoals Krugerrands, die in een derde land zijn geslagen, doch vrij in omloop zijn in een Lid-Staat.

Op de vraag betreffende de bescherming tegen het vernietigen van bepaalde munten in een Lid-Staat antwoordde het Hof dat

2. Een uitvoerverbod van zilveren munten van een Lid-Staat, dat beoogt te verhinderen dat deze munten, die in die staat wettig betaalmiddel zijn geweest, toch niet meer gangbaar zijn en waarvan het smelten of het vernietigen op het nationale grondgebied is verboden, in een andere staat worden gesmolten of vernietigd, is gerechtvaardigd uit hoofde van de bescherming van de openbare orde in de zin van artikel 36 EEG-Verdrag.

WETGEVING

DE PENSIOENEN VAN DE OVERHEIDSSECTOR
EN DE «ANTI-CRISISWET»¹

«La caisse de retraite du département des finances a été mise dans cette situation déplorable, qui depuis plusieurs années ne lui permettait plus de couvrir ses charges qu'à l'aide des énormes subsides qu'elle obtenait de la munificence de la législation.»².

Voorafgaande beschouwingen

1. *Historisch overzicht* — De pensioenen ten laste van de schatkist zijn steeds een druk besproken materie geweest³.

De eerste wettelijke regeling ervan dateert uit de Franse revolutie (Wet van 3-22 augustus 1790). Deze regeling wilde zich afzetten tegen de misbruiken die tevoren in het Ancien Régime bestonden en die de schatkist steeds meer hadden bezwaard. De pensioenen uit die periode hadden het karakter van soms extravagante liberaliteiten die om allerlei redenen door de vorst aan zijn ambtenaren werden verstrekt. De regeling van 1790 wilde breken met die toestanden en voorzag in een pensioen voor iedere ambtenaar, op voorwaarde dat hij dertig jaar dienst had en vijftig jaar oud was, tenzij in geval van invaliditeit opgelopen tijdens de uitoefening van de dienst.

Het pensioen was gelijk aan een vierde van de laatst verdiende wedde. Elk jaar boven de dertig jaar dienst gaf recht op een progressieve verhoging van 1/20 van de resterende drie vierde van de bezoldiging, zodat men na vijftig jaar dienst een pensioen genoot gelijk aan de wedde. Twee pensioenen konden niet gecumuleerd worden, evenmin een pensioen en een wedde. Voorts was er nog de belangrijke beperking dat het pensioen niet werd uitgekeerd aan wie persoonlijk fortuin bezat. Deze personen kregen enkel eretekens. Te vermelden is ook nog dat in de besproken wet van 1790 het pensioen niet zozeer werd beschouwd als een recht maar wel als een niet-afdwingbare vergoeding.

We meenden deze tekst van 1790 even vanonder het stof te moeten halen omdat deze samen met de besluiten van 14 september 1814 en 29 mei 1892 — beide uit het Hollands tijdvak — de inspiratiebron vormde voor de eerste en nog geldende Belgische wet ter zake, de wet van 21 juli 1844 (Loi générale sur les pensions civiles et ecclésiastiques)⁴. Tevoren was in de Grondwet in art. 114 wel reeds bepaald dat geen pensioen, geen gratificatie ten laste van de staatskas kon worden toegekend dan krachtens een wet. Deze tekst had ook de bedoeling de vroegere misbruiken te bezweren⁵.

De pensioenen van de overheidssector hebben dus een langere traditie achter de rug dan die van de privé-sector. Rond die ene wet

van 1844 die ongeveer alleen voor de rijksambtenaren gold, zijn naderhand nog een hele reeks specifieke wetten ingevoerd voor de speciale korpsen (magistratuur, gerechtelijke politie, Raad van State, leger en rijkswacht, leden van het Rekenhof), alsook voor het personeel van het onderwijs, parastatalen, provincies, gemeenten...⁶.

De algemene regel van 1844 is nu zozeer aangepast aan de verschillende categorieën overheidspersoneel dat er nu ongeveer 345 verschillende systemen zijn om een overheidspensioen te vestigen. Van Laethem schreef in 1968 terecht dat men in de privé-sector vertrokken is van een versnippering gegroeid uit privaat initiatief om allengs over te gaan tot een uniforme regeling van dit luik van de sociale zekerheid (gerealiseerd in 1967). In de openbare sector was de grondidee van 1844, eenheid voor alle ambtenaren, doch daar is men geëvolueerd naar een grote versnippering waarvan de doelmatigheid en de billijkheid zeer sterk ter discussie gesteld kan worden⁷.

2. De jongste tijd stellen we een *harmonisatiebeweging* vast die de regimes uit de overheidssector dichter brengt bij het systeem van de privé-sector (de zogenaamde sociale pensioensector)⁸. Bepaalde wetten hadden al relaties doen ontstaan tussen de pensioenstelsels van de openbare en de privé-sector. Herinneren we in dit verband aan de wetten van 27 juli 1962⁹, 14 april 1965¹⁰, en 5 augustus 1968¹¹. De wet van 17 juli 1975¹² betreffende de pensioenleeftijd in sommige regimes van de publieke sector gaf nogmaals gestalte aan deze beweging. De wet van 5 januari 1976¹³ bevestigde de trend.

Deze «programmawet» legde aan diegenen die een rustpensioen ontvangen ten laste van de schatkist, als personeelslid van de Staat of van een openbare instelling, hetzelfde cumulatieve verbod op als aan de werknemers uit de privé-sector of om de woorden van de wettekst te gebruiken: het rustpensioen van een personeelslid van de openbare sector wordt geschorst wanneer deze een beroepsarbeid verricht die in de regeling voor werknemerspensioenen de schorsing van het rustpensioen tot gevolg heeft. Deze bepaling kon ingevolge de wet van 24 december 1976¹⁴ uitgebreid worden tot alle andere pensioenen ten laste van de schatkist en ook werd toen de leeftijd vanaf het ogenblik waarop deze cumulatieregel geldt verlaagd en gebracht op 55 jaar, dit voor de pensioenen met ingang van 1 januari 1977.

De anti-crisiswet van 5 augustus 1978¹⁵ bevat nogmaals een toenadering tussen de pensioenen van de openbare sector en de zogenaamde sociale pensioenen, weerom inzake de cumulatie van het

¹ Wet van 5 augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen, B.S., 17 augustus 1978 (bijvoegsel). Een eerste commentaar hierop vindt men bij P. BERCKX, «Wijzigingen aan de pensioenregelingen in de openbare sector door de 'anti-crisiswet' van 5 augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen», T.B.P., 1978, 325 e.v.

² Volksvertegenwoordiger HAUSSY in zijn rapport voor de bespreking van de wet van 21 juli 1844, *Pasin*, 1844, 145.

³ Voor een historische blik op de pensioenen van ambtenaren: M. LE DESCHAULT DE MONREDON, *Des pensions de retraite des fonctionnaires civils*, Thèse pour le doctorat de droit, Bordeaux, 1903, p. 38 e.v.; M. RAPHAEL, *Pensions and public servants. A study of the origins of the British System*, Parijs, 1964. Ook G. VAN LAETHEM «Vergelijking van het rustpensioenstelsel van de rijksambtenaar met dat van de arbeider», *Jura Falconis*, 1967-68, 5, p. 6-9.

⁴ *Bull. offic.*, n. XXXIX (1844). Deze wet werd herhaalde malen herzien.

⁵ J.J. THONISSEN, *La constitution belge*, Brussel, 1879, p. 357.

⁶ Voor een overzicht zie A. WILMART, *Esquisse de la législation sur les pensions des services publiques*, Brussel, 1976. Ook R. DILLEMANS e.a., *Bijzondere groepen en hun statuut in de sociale zekerheid*, Instituut voor sociaal zekerheidsrecht, nr. 6, Leuven, 1970; J. HAUBRECHTS, «Het pensioenstelsel ten laste van de schatkist», *Cepess-Documenten*, 1973, nr. 4, p. 66-90.

⁷ G. VAN LAETHEM, o.c., p. 11.

⁸ Voor een vergelijking van beide systemen: G. VAN LAETHEM, o.c.; R. MARTIN, «Vergelijkende studie van de pensioenregelingen», *Cepess-Documenten*, 1973, 4, p. 129-136; E. LONGFILS, «Vergelijkend onderzoek van de particuliere sector en van het Rijkspersoneel», B.T.S.Z., 1974, 61-84 en 314-346.

⁹ B.S., 22 augustus 1962.

¹⁰ B.S., 7 mei 1965.

¹¹ B.S., 24 augustus 1968.

¹² B.S., 31 juli 1975.

¹³ B.S., 6 januari 1976, artt. 140-143.

¹⁴ B.S., 28 december 1976, artt. 63-67.

¹⁵ B.S., 17 augustus 1978, art. 38-71.

genot van een pensioen met de uitoefening van een winstgevende activiteit. Ditmaal is de toenadering ook van psychologische aard. Immers, het invoeren van een absoluut plafond voor de pensioenen ten laste van de schatkist houdt in dat de spanning van de verschillende pensioenen t.o.v. elkaar zal worden verlaagd. Men stelde inderdaad onhoudbare verschillen vast tussen de brutobedragen van de toegekende pensioenen. In de magistratuur konden sommige bedragen 175.685 fr. per maand bereiken en in het universitair onderwijs 169.411 fr., waartegenover staat dat de pensioenen voor een bediende beperkt worden tot 19.073 fr. of 16.071 fr. naar gelang het gaat om een gezinsbedrag of een bedrag van alleenstaande en voor een arbeider respectievelijk 14.843 fr. of 11.878 fr. terwijl het forfaitair bedrag van het pensioen van een zelfstandige vastgesteld is op 10.458 fr. voor een gezin en 8.367 fr. voor een alleenstaande en het gewaarborgd inkomen voor bejaarden 10.147 fr. bedraagt voor een gezin en 7.500 fr. voor een alleenstaande¹⁶.

In ieder geval blijven er tussen beide grote systemen nog grote en fundamentele verschillen bestaan. Een harmonisatie doorvoeren of althans verdere stappen in die richting zijn maar mogelijk wanneer men over een ernstig basisdocument beschikt. Daarom werd bij de bespreking van de begroting van pensioenen 1978 aangedrongen op de noodzaak om zo vlug mogelijk de resultaten te kennen van de zogenaamde commissie-Fontaine die in november 1970 werd opgericht¹⁷. Vereenvoudigen is een dringende noodzaak en we zijn waarschijnlijk nog meer dan een eindweegs verwijderd van het zeer lezenswaardige voorstel dat in het ontwerp van wetboek sociale zekerheid¹⁸ werd geopperd, nl. om in de sociale zekerheid het onderscheid tussen werknemer, zelfstandige en ambtenaar niet langer te handhaven. Vereenvoudigingen dienen niet alleen te gebeuren op het gebied van de wetgeving maar ook qua organisatie: we hebben (of hadden) wel één minister van pensioenen¹⁹, maar toch bleven dertien andere ministers bevoegdheden ter zake behouden. Zo wordt natuurlijk een pensioenbeleid niet gemakkelijk.

3. We meenden even de historische component en de structurele context te moeten belichten alvorens over te gaan tot de bespreking van de pensioenbepalingen van de wet 5 augustus 1978 aan de hand van de parlementaire besprekingen.

Bespreking van de pensioenbepalingen

SECTIE I

1. Toepassingsgebied

Art. 38 van de wet van 5 augustus 1978 bepaalt de werkingssfeer van de nieuwe maximumgrenzen en cumulatieregelen van de pensioenen van de overheidssector. Er wordt ter zake een zeer ruim toepassingsgebied bestreken, dit om het mogelijk te maken dat de maatregelen een doeltreffend en rechtvaardig karakter hebben²⁰. Inderdaad, niet alleen de eigenlijke pensioenregelingen ten laste van de schatkist worden vermeld, maar ook die van provincies, gemeenten, agglomeraties en federaties van gemeenten, verenigingen van gemeenten en de cultuurcommissie, de door de Staat opgerichte regio's, de instellingen van openbaar nut beheerd door de wet van 16 maart 1954 en waarvan het pensioenstatuut ev. werd vastgelegd bij wet van 28 april 1958 ...

Ook de andere instellingen opgericht door de Staat, provincies en gemeenten met het openbaar nut als oogmerk zijn onderworpen ongeacht hun juridische vorm waaronder zij hun oogmerk verwezenlijken, evenals de openbare kredietinstellingen. De memorie van toelichting stelt ter zake dat het toepassingsgebied dus o.m. bevat: de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, de Nationale Kas voor Be-

roepskrediet, de Nationale DelcredereDienst, Sabena, de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid, het Herdisconterings- en Waarborginstituut, de Nationale Bank van België, Gemeentekrediet van België, enz.

De personeelsleden van de zoëven bedoelde instellingen zijn in principe onderworpen aan de pensioenregeling voor werknemers (privé-sector) doch genieten doorgaans pensioenaanvullende voordelen, ertoe strekkend het verschil tussen het sociaal zekerheids-pensioen en het pensioen voorzien door hun eigenlijke pensioenregeling (die veelal geïnspireerd is door de pensioenregeling voor de rijksambtenaren), te overbruggen²¹.

Verder vallen de «pensioenen» van de gewezen avoués onder het toepassingsgebied. Betoogd werd dat het hier niet om pensioenen ging, maar om een vergoeding of een rente wegens opheffing van het ambt²². Als motivering hiervoor werd de interpretatie van de toenmalige staatssecretaris aangedragen die in 1972 stelde dat de renten niet konden worden verhoogd omdat het geen pensioenen waren ... De minister antwoordde op deze opmerking alleen dat art. 38 toepasselijk is voor de pensioenen ten laste van de schatkist, waaronder ontegenzeggelijk de prestaties van de gewezen avoués vallen, al zijn deze van bijzondere aard²³.

De pensioenen van het gewezen beroepspersoneel van de kaders in Afrika worden eveneens beoogd.

Tenslotte zullen de maatregelen ook toegepast worden op de pensioenen van de politieke mandatarissen (leden van de Kamers, bestendige deputaties, burgemeesters en schepenen, O.C.M.W.-mandatarissen...). De aan deze personen verleende pensioenen maken inderdaad ook een vervangingsinkomen uit zodat er geen dwingende redenen waren om ten aanzien van deze categorie personen een uitzondering te maken op de pensioenbeperkende maatregelen²⁴.

De maatregelen zijn evenwel niet van toepassing op herstellingspensioenen²⁵ en wachtgeld²⁶. Dit zijn immers geen rust- of overlevingspensioenen maar invaliditeitsuitkeringen uit de openbare sector.

2. Maximumbedragen

Tot nog toe was het maximumpensioen per ambt beperkt tot drie vierde van de wedde die tot grondslag voor de uitkering ervan heeft gediend of tot een nominaal bedrag gelijk aan drie vierde van het maximum van de wedde van een secretaris-generaal van een ministerie²⁷. Dit onverminderd de toepassing van art. 8, § 3, van de wet van 29 juli 1926²⁸ waarbij tijdsbonificaties wegens oorlogsomstandigheden uitwerking konden hebben tot negen tiende van de basiswedde.

Deze maximumregel wordt nu ook toepasselijk op alle in art. 38 genoemde categorieën (art. 39, 1e lid). Dit *relatief plafond* geldt dus ook voor sommige categorieën die aanspraak kunnen maken op een emeritaat, nl. sommige universiteitsprofessoren²⁹, maar niet voor de magistraten (zie infra). Deze emeritaatspensioenen waren reeds voorwerp van een maatregel in de programmawet van december 1976³⁰. Toen werd bepaald dat een emeritaatspensioen niet hoger kan zijn dan het maximum van de weddeschaal verbonden aan de laatst uitgeoefende functie. Tevoren was het inderdaad mogelijk dat dit emeritaatspensioen hoger was dan de laatste wedde aangezien geen bijdragen meer werden gestort voor het Fonds van Overlevingspensioenen. De maatregel van eind 1976 bepaalde te dien einde dat de maximumwedde na pensioenleeftijd ook onderworpen blijft aan die afhoudingen net zoals de activiteitswedde zelf.

²¹ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 1, p. 53.

²² Parl. Doc. Senaat, 436, (1977-78), nr. 2, p. 116.

²³ Parl. Doc. Kamer, 458 (1977-78), nr. 23, p. 201.

²⁴ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 1, p. 53.

²⁵ Parl. Doc. Senaat, 436 (1977-78), nr. 2, p. 118.

²⁶ Parl. Doc. Senaat, 436 (1977-78), nr. 2, p. 122.

²⁷ Wet 21 juli 1844, art. 13.

²⁸ B.S., 4 augustus 1926.

²⁹ NL. degenen benoemd vóór 1 juli 1971. Wet van 27 juli 1971, B.S., 17 september 1971.

³⁰ Wet 24 december 1976 (B.S., 28 december 1976), art. 73.

¹⁶ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 23, p. 189.

¹⁷ Parl. Hand. Kamer, 21 december 1977, p. 733 en 735.

¹⁸ R. DILLEMANS, J. VAN LANGENDONCK en B. VAN BUGGENHOUT, *Ontwerp van wetboek sociale zekerheid*, Leuven, 1978, p. 101-102.

¹⁹ Zijn bevoegdheid was omschreven in volgende besluiten: K.B. 17 januari 1977 (B.S., 21 januari 1977); K.B. 11 februari 1977 (B.S., 19 februari 1977).

²⁰ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 1, p. 53.

Deze beperking mag echter de toekenning van het minimum-bedrag van de rijkspensioenen niet verhinderen. Het «gewaarborgd inkomen voor het rijkspersoneel» blijft dus gegarandeerd (art. 39, 1e lid). De toepassing van het relatief plafond mag ook niet tot gevolg hebben dat een volledig kerkelijk pensioen lager komt te liggen dan de wedde van een onderpastoor, dominee of officiant (art. 39, 4e lid)³¹.

Art. 39, 2e lid, stelt daarenboven een *absoluut plafond* vast voor de pensioenen opgesomd in art. 38. Deze mogen voortaan drie vierde van de maximumwedde van een secretaris-generaal van een ministerie niet overschrijden, met inbegrip van de bonificaties wegens oorlogsomstandigheden.

Voor de vaststelling van deze maximumbedragen worden de verschillende elementen van de pensioenen m.b.t. een zelfde loopbaan geglobaliseerd. Een aanvullend pensioen van een personeelslid van een openbare instelling zal m.a.w. gevoegd worden bij zijn wettelijk R.S.Z.-pensioen om na te gaan of het relatieve of absolute plafond niet werd overschreden. Van dit aanvullend pensioen wordt echter alleen dat deel in aanmerking genomen dat overeenstemt met de bijdragen waarvan de last werd gedragen door de werkgever. De persoonlijke bijdragen blijven eigendom van de belanghebbende en blijven dus geïmmuniseerd³². Worden de voordelen, toegekend door de werkgever, uitgekeerd in de vorm van een kapitaal, dan wordt de fictieve rente op basis waarvan het kapitaal werd berekend in aanmerking genomen (art. 41). In de senaatscommissie werd vruchteloos opgeworpen dat de bovenwettelijke pensioenen voortkomend van de bijdragen in een stelsel van groepsverzekering niet wettelijk kunnen worden geregeld om de volgende redenen :

a) Deze pensioenen komen niet ten laste van de schatkist. Hun vermindering betekent geen verlichting van de openbare uitgaven, integendeel, want zij worden over het algemeen belast, met als gevolg een vermindering der belastingontvangsten. Deze vermindering wordt niet volledig gecompenseerd door het feit dat de premies niet meer aftrekbaar zullen zijn, want het fiscaal abbatement voor deze premies is beperkt.

b) Die pensioenen vormen in werkelijkheid een uitgesteld loon, wanneer zij voortvloeien uit patronale bijdragen. In dit verband bestaat een vaste rechtspraak die het bovenwettelijk pensioen als een uitgesteld loon beschouwt.

c) De wetgever beëindigt het gebied van de contractvrijheid want hij beïnvloedt de toetredingsbeslissing, eigen aan elke formule van groepsverzekering.

d) Die pensioenen, waarvan de omvang niet mag worden overschat, dienen vaak als aanvulling voor bedienden wier rust- en overlevingspensioen thans geplafonneerd is³³.

De minister achtte deze redenen ongegrond aangezien, zoals reeds gezegd, het deel van het aanvullend pensioen dat met persoonlijke bijdragen werd gevestigd, buiten beschouwing blijft.

Er werd ook gevraagd wat met het gedeelte van het pensioen dat voortkomt uit de werkgeversbijdragen en dat de plafonds overschrijdt, zou gebeuren. Hierop werd door de regering geantwoord dat dit gedeelte zou terugvloeien naar diegenen die ze hebben betaald en dit om hun actiemiddelen te vergroten³⁴.

Art. 39, 3e lid, bepaalt op welke wijze de inktorting moet gebeuren wanneer de grensbedragen worden overschreden.

Maar hoeveel bedraagt nu dit maximumpensioen? De maximumwedde van een secretaris-generaal belooft thans 954.000 fr. per jaar tegen indexcijfer 114, 20 zodat het maximumpensioen $3/4 \times 954.000 = 715.000$ fr. per jaar zou bedragen. Tegen het sedert 1 januari 1978 van kracht zijnde indexcijfer 177,58 zal het maximumpensioen bijgevolg $715.000 \times 1,7758 = 1.270.584$ fr. per jaar of 105.882 fr. per maand bedragen.

Gegeven dat de bedrijfsvoorheffing wordt vastgesteld op basis van 1 persoon ten laste, zullen de betrokkenen het volgende *netto* bedrag

krijgen : 105.882 - 463 (afhouding voor gezondheidszorgen) - 529 (afhouding voor vergoeding, begrafeniskosten) - 37.757 (bedrijfsvoorheffing) = 67.133 fr. per maand³⁵.

Welk is het toepassingsgebied in de tijd? De maatregel gaat in op 1 januari 1979 (art. 50). De regel van het relatief plafond is niet van toepassing op de pensioenen die vóór 1 januari 1979 zijn ingegaan. Voor de pensioenen die ingaan na 31 december 1978) en vóór 1 januari 1983 wordt die regeling doorgevoerd overeenkomstig de door de Koning bepaalde modaliteiten door opeenvolgende jaarlijkse verminderingen derwijze dat het voorziene relatieve plafond integraal van toepassing wordt op 1 januari 1983. De regeling van het absoluut plafond gaat ook in op 1 januari 1979, maar is van toepassing op de op 31 december 1978 lopende pensioenen en op die welke na die datum zullen ingaan. Ook dit moet op 1 januari 1983 gerealiseerd zijn. De Koning bepaalt ook hier de modaliteiten van de verminderingen door opeenvolgende jaarlijkse schijven. Elk jaar zal waarschijnlijk dus een vijfde meer van het pensioengedeelte dat het plafond overschrijdt, worden afgetrokken. In het parlement werd betoogd dat deze laatste regeling het beginsel van de non-retroactiviteit van de wetten schendt. Aan de hand van de beginselen welke De Page in zijn *Traité élémentaire de droit civil* beschreef³⁶ werd tot het tegendeel besloten. De Page citeert vier regels :

a) Eerste regel : de nieuwe wet geldt niet voor toestanden ontstaan en definitief uitgedoofd onder de gelding van de oude wet.

b) Tweede regel : de nieuwe wet is daarentegen wel onmiddellijk van toepassing op alle toestanden die onder haar gelding zullen ontstaan, maar ook op de toekomstige gevolgen van toestanden ontstaan onder de gelding van de vroegere wet.

c) Derde regel : op deze tweede regel geldt evenwel een uitzondering voor de contracten. De toekomstige gevolgen van de contracten, ontstaan onder de gelding van de oude wet, blijven beheerst door die wet, zelfs indien de gevolgen doorwerken onder de gelding van de nieuwe wet.

d) Vierde regel : op de derde regel (handhaving van de oude wet) geldt nog een andere uitzondering indien de nieuwe wet van openbare orde is of indien zij uitdrukkelijk toepasselijk is verklaard op de bestaande toestanden.

De twee eerste regels zijn in deze materie de voornaamste. Het zijn zelfs de enige echte regels. De twee laatste zijn slechts uitzonderingen op de eerste regels en de vierde regel heeft als uitzondering op de derde regel geen andere zin dat wordt teruggekeerd tot het gemene recht van de tweede regel.

Hoe worden deze beginselen toegepast in de onderhavige wet? Het is duidelijk dat de wet de eerste regel niet schendt, aangezien de bedragen die verschuldigd zijn of reeds betaald moesten zijn, niet in het gedrang komen.

Het maakt toepassing van de tweede regel in die zin dat de wet toepasselijk zal zijn op de toekomstige gevolgen van de reeds bestaande toestanden. Dit is het geval wat betreft het absolute maximum dat geleidelijk zal worden toegepast op de pensioenen die op 31 december 1978 zijn ingegaan.

Wat betreft de ambtenaren van sommige instellingen die beweren dat hun pensioenstelsel deel uitmaakt van hun aanwervingscontract, moet onderstreept worden dat art. 38 van de wet bepaalt dat de maatregelen toepasselijk zijn, niettegenstaande elke andere contractuele bepaling.

Er mag derhalve worden gesteld dat de vierde regel toepasselijk is, welke regel de afwijkingen betreft op het beginsel van de handhaving van de oude wet met betrekking tot de gevolgen van de contracten³⁷.

Op wie heeft deze plafondmaatregel nu weerslag? Berckx citeert de magistraten, de luitenanten-generaal van het leger, de hogere officieren (o.w. de piloten) en universiteitsprofessoren³⁸. Het merendeel van het overheidspersoneel — op 30 juni 1976³⁹ 777.928 leden

³¹ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 15, p. 1; Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 23, p. 202.

³² Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 23, p. 195 en 197.

³³ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 23, p. 202.

³⁴ Parl. Doc. Senaat, 436 (1977-78), nr. 2, p. 122.

³⁵ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 23, p. 202.

³⁶ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil*, Brussel, 1962, deel I, p. 321 e.v.

³⁷ Parl. Doc. Senaat, 432 (1977-78), nr. 2, p. 131.

³⁸ P. BERCKX, o.c., p. 330.

³⁹ Parl. Doc. Kamer, 4 (1977-78), bijlage III, p. 163-165.

— wordt dus niet getroffen. Van de lopende pensioenen blijken er ook niet zo heel veel de absolute grens te overschrijden. Van de 100.543 staatsgepensioneerden genoten er op 1 juli 1977 3.125 een rustpensioen van meer dan 67.000 fr. per maand⁴⁰.

3. Cumulatie

De artt. 40-42 handelen over de cumulatie van pensioenen. Ter zake werden twee maatregelen genomen. Vooreerst mag de onderlinge cumulatie van de in art. 38 bedoelde rust- en overlevingspensioenen alsook de cumulatie van deze pensioenen met een rust- of overlevingspensioen als werknemer of zelfstandige drie vierde van de maximumwedde van een secretaris-generaal niet overschrijden. Ook hier worden de verschillende pensioenelementen getotaliseerd. De «private» extra-legale pensioenen, alsook het persoonlijk gedeelte van een «publiek» extra-legaal pensioen komen niet in aanmerking. De wijze waarop de verminderingen zullen worden toegepast, wordt bepaald door de Koning. Als tweede anti-cumulatieregeling geldt dat de cumulatie van een of meer van de in art. 38 vermelde overlevingspensioenen met een wedde, een bezoldiging of vergoeding ten laste van een van de daar vermelde machten of organismen of van een onderwijsinstelling die op enige grond door de staat wordt gesubsidieerd niet tot gevolg mag hebben dat het absoluut plafond wordt overschreden. Globalisering van de pensioenvoordelen vindt ook hier plaats. De vermindering wordt toegepast zonder de wedden, lonen of vergoedingen te treffen. Onder vergoedingen dienen te worden verstaan de in geld waardeerbare voordelen die als wedde gelden, o.a. de presentiegelden⁴¹. Wat het inwerkingtreden van deze bepalingen betreft, verwijzen we naar wat ter zake gezegd werd i.v.m. de regeling inzake het absolute plafond.

4. Toegelaten arbeid

Zoals reeds in de inleiding werd vermeld, werden de staatsgepensioneerden geleidelijk onderworpen aan de beperkingen inzake beroepsactiviteit die van toepassing zijn voor de werknemerspensioenen. Deze regeling krijgt nu algemene gelding (artt. 43-46). De bepalingen van de artt. 141 en 143 van de wet van 5 januari 1976⁴² worden nu immers uitgebreid tot alle pensioenen bedoeld in art. 38 van de anti-crisiswet. De personen die ingevolge art. 142 van de wet van 5 januari 1976 hun verworven rechten inzake cumuleerbare arbeid hadden behouden, worden nu ook onderworpen aan de werknemersregeling. M.a.w. iedere staatsgepensioneerde — weduwen uitgezonderd — zal in de toekomst niet meer mogen werken dan 180 uur per trimester onder een arbeidsovereenkomst of niet meer mogen verdienen dan 92.585 fr. (geïndexeerd bedrag) als zelfstandige, wil hij zijn rustpensioen niet geschorst zien. Er is evenwel één uitzondering, met name voor de rustpensioenen toegekend aan het gewezen beroepspersoneel van de kaders in Afrika. Hier zal de maatregel slechts van toepassing worden verklaard op de nieuw ontstane cumulaties. Er werd gespecificeerd dat de leden van het erkend lekenpersoneel van het vrij onderwijs in Belgisch Kongo geen deel uitmaken van het beroepspersoneel van de kaders in Afrika⁴³.

Inwerkingtreding van de maatregel. — De maatregel treedt in werking op 1 januari 1979 wat betreft de cumulaties ontstaan op die datum of nadien. Voor de bestaande cumulaties wordt de maatregel van kracht op 1 januari 1980. Deze aanpassingsperiode is ook uitdrukkelijk toepasselijk gemaakt voor de pensioenen die ingevolge art. 142 van de wet van 5 januari 1976 aan de oude cumulatiereregeling onderworpen gebleven waren.

Inzake toegelaten arbeid was tot nog toe geen enkele beperking opgelegd aan de weduwen van leden van het overheidspersoneel. Art. 43 heeft deze materie nu aangesneden. De personen die gerechtigd zijn op een overlevingspensioen zullen immers hun pensioen

teruggebracht zien tot 30 % van de basiswedde waarop het overlevingspensioen werd berekend, indien zij meer arbeid presteren dan toegelaten. De Koning zal hier het begrip toegelaten arbeid omschrijven. Ter zake zou wel naar een harmonisatie gestreefd worden met de regels zoals die bestaan in het stelsel van de werknemerspensioenen⁴⁴. Aangezien de ev. beperking gebaseerd is op de wedde die gebruikt werd voor de oorspronkelijke berekening van het pensioen en de niet-toegelaten arbeid slechts jaren later kan worden aangevat⁴⁵, bepaalt art. 43, 2e lid, dat de basiswedde van het gereduceerde overlevingspensioen in voorkomend geval verhoogd wordt rekening houdend met de perequaties die op het overlevingspensioen worden toegepast. De beperking tot 30 % is niet van toepassing op overlevingspensioenen waarvan het bedrag lager is dan het bij wet van 27 juli 1962 gewaarborgde minimumbedrag van de overlevingspensioenen. Belangrijk is dat deze maatregel inzake toegelaten arbeid slechts van toepassing is op de pensioenen die ingaan op 1 januari 1979.

5. Maatregel i.v.m. het minimumbedrag

De bepalingen inzake het gewaarborgd minimumpensioenbedrag voor personen die wegens definitieve lichamelijke ongeschiktheid op pensioen gesteld werden (wet van 27 juli 1962), konden tot gevolg hebben dat een pensioen werd toegekend waarvan het bedrag hoger was dan de activiteitswedde. Dit was inzonderheid het geval voor personeelsleden tewerkgesteld in een deeltijds ambt (onderwijssector bijvoorbeeld).

Gevolg gevend aan de ter zake gegrond bevonden opmerkingen van het Rekenhof bepaalt art. 47 dat de toepassing van het minimumbedrag nooit tot gevolg mag hebben het jaarlijks pensioenbedrag op te trekken tot een bedrag hoger dan de wedde die tot grondslag heeft gediend voor de berekening van het pensioen.

De Koning wordt de zorg toevertrouwd om het bedrag van die wedde in voorkomend geval te herwaarderden⁴⁶.

6. Magistraten

Art. 50, § 2, bepaalt dat in afwijking van de bepalingen inzake de maximumbedragen en cumulatiereregelingen (artt. 38-50) de Koning overgaat bij een in Ministerraad overlegd besluit getroffen voor 31 december 1976, tot de herziening van Deel II, Boek II, Titel IV van het Gerechtelijk Wetboek (artt. 383-397) houdende de regeling inzake de inruststelling, pensionering en emeritaat. Mede gelet op de grondwettelijke positie van de rechterlijke macht zal daartoe overleg gepleegd worden met de vertegenwoordigers van de gerechtelijke overheden⁴⁷. Het te treffen besluit kan overeenkomstig art. 89, § 2, slechts in werking treden na bekrachtiging van beide kamers. Een lid merkte in de Senaat op dat indien de Koning de maatregelen niet binnen de gestelde termijnen neemt en dus de mogelijkheid geboden door art. 50, § 2, niet benut, de pensioenen van de magistraten onder de gewone bepalingen van art. 38 e.v. zullen vallen aangezien zij deel uitmaken van de pensioenen ten laste van de schatkist⁴⁸.

Art. 50, § 2, geeft de regering niet alleen de mogelijkheid om het bedrag te regelen maar ook om de voorwaarden en leeftijd vast te leggen. Wat dit laatste betreft kan gewezen worden op enkele recente wetsvoorstellen in dat verband⁴⁹. Deze wetsvoorstellen beogen de pensioenleeftijd te verlagen tot 65 jaar.

Gaan we ook even in op de grondwettelijke aspecten van de emeritaatspensioenen waaraan tijdens de parlementaire werkzaam-

⁴⁰ Berekening op basis van *Parl. Doc. Kamer*, 4-III (1977-78), nr. 1, p. 54 e.v.

⁴¹ *Parl. Doc. Kamer*, 450 (1977-78), nr. 23, p. 203.

⁴² B.S., 6 januari 1976.

⁴³ *Parl. Doc. Senaat*, 436 (1977-78), nr. 2, p. 127.

⁴⁴ *Parl. Doc. Senaat*, 436 (1977-78), nr. 2, p. 126.

⁴⁵ *Parl. Doc. Kamer*, 450 (1977-78), nr. 1, p. 55.

⁴⁶ *Parl. Doc. Kamer*, 450 (1977-78), nr. 1, p. 56.

⁴⁷ *Parl. Doc. Kamer*, 450 (1977-78), nr. 1, p. 57.

⁴⁸ *Parl. Doc. Senaat*, 436, (1977-78), nr. 2, p. 132-133.

⁴⁹ *Parl. Doc. Senaat*, 216 (1971-72), nr. 1; *Parl. Doc. Senaat*, 624 (1974-75), nr. 1; *Parl. Doc. Kamer*, 158 (1977-78), nr. 1. Alle tot wijziging van art. 383 Ger. W. Zie ook E. VEROUGSTRAETE, «Vers un abaissement de la limite d'âge pour les magistrats», *J.T.*, 1975, 467.

heden nog even werd herinnerd⁵⁰. Sinds het cassatiearrest van 20 april 1950⁵¹ heeft men er zich zeer voor behoed niet aan deze pensioenen te raken. Dit te doen zou volgens het geciteerde arrest art. 100 Grondwet schenden. Volgens dit arrest vormt het emeritaat zoals het in de wet van 1867 is geregeld het vereiste voor de grondwettigheid van de verplichte opruststelling. De rechtsleer voegt er onmiddellijk aan toe dat dit emeritaat een pensioen is en geen doorlopende wedde⁵², dit omdat art. 102 Grondwet bepaalt dat de wedden van de magistraten door de wet dienen te worden vastgesteld en dus ev. kunnen worden aangepast.

Niettemin komt het ons voor dat het invoeren van een pensioen lager dan de laatst verdiende wedde niet noodzakelijk een schending van het onafhankelijkheidsbeginsel⁵³ neergelegd in art. 100 Grondwet inhoudt. De grondwettelijke regel van een benoeming voor het leven t.a.v. magistraten was ingegeven door de toestanden die vroeger bestonden tijdens de revolutie toen de rechters voor een bepaalde tijd werden verkozen, wat niet heilzaam was voor serene rechtsbedeling. Op deze situaties werd gewezen bij de bespreking van de emeritaatswet van 25 juli 1867 door senator-verslaggever Barbanson⁵⁴. Een benoeming voor het leven betekende dus dat de leden van de rechterlijke macht niet voor een bepaalde tijd kunnen worden benoemd.

Dat zij gedurende de uitoefening van hun ambt omgeven moet worden door waarborgen van onafhankelijkheid is inderdaad een evidentie. Maar art. 100 Grondwet lijkt mij geen boodschap in te houden voor de hoogte van het pensioen eens het ambt neergelegd. Dit is trouwens ook de weg die men in andere landen is ingeslagen. Daar ook wordt de onafhankelijkheid en onafzetbaarheid van de rechterlijke macht plechtig geproclameerd, maar heeft men er geen gevolgen meer aan verbonden eens het ambt neergelegd. De magistraten vallen in onze nabuurlanden inderdaad wat hun pensioen betreft onder de ambtenarenregeling met een maximum van 70 % (Nederland) tot 75 % (Duitsland, Frankrijk) van de laatst verdiende wedde⁵⁵.

7. Art. 48 bepaalt dat de Koning op voorstel van de minister tot wiens bevoegdheden de administratie der pensioenen behoort, alle maatregelen kan treffen die nodig zijn om de moeilijkheden op te lossen die bij de toepassing van de bepalingen van deze sectie kunnen rijzen. Het gaat hier om een bestuursrechtelijke bevoegdheid van de Koning op basis van art. 67 Grondwet⁵⁶. Ten slotte stelt art. 49 nog dat indien de rechthebbende op één of meerdere in deze sectie bedoelde prestaties, de administratieve verplichtingen die worden opgelegd niet heeft vervuld, administratieve sancties kunnen worden toegepast onder de voorwaarden, volgens de modaliteiten en door de autoriteit die de Koning bepaalt.

SECTIE II

Uitbreiding van de tabel der actieve diensten (artt. 51-53)

De tabel van ambtenaren en beampten vermeld onder art. 8 van de wet van 21 juli 1844 wordt uitgebreid tot sommige personeelsleden

⁵⁰ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 23, p. 205 e.v.

⁵¹ Pas., 1950, I, 560 e.v., in zake Waleffe.

⁵² A. MAST, *Overzicht van het Belgisch grondwettelijk recht*, Gent, 1975, p. 319.

⁵³ Over dit beginsel : J.-L. SPRIET, *L'indépendance de la magistrature*, Lille, 1943, inl. p. 57 e.v. ; D. SIMON, *Die Unabhängigkeit des Richters*, Darmstadt, 1975, p. 1-20 ; A. MAST, «L'indépendance des magistrats», *J.T.*, 1946, 181.

⁵⁴ *Pasin.*, 1869, 257.

⁵⁵ Nederland : art. 180 Grondwet en pensioenregeling krachtens Algemene Burgelijke Pensioenwet van 6 januari 1966 ; Frankrijk : art. 64 Grondwet en pensioenregeling krachtens le Code des pensions civiles et militaires des fonctionnaires de l'Etat (Loi 29 décembre 1964 en décret 28 octobre 1966) ; Duitsland : art. 97 Grondwet en pensioenregeling krachtens het Beamtenversorgungsgesetz 24 August 1976.

⁵⁶ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 23, p. 204-205.

van het Ministerie van Verkeerswezen die op effectieve en rechtstreekse wijze het luchtverkeer verzekeren (verkeersleiders). De lopende rustpensioenen van deze personen kunnen op hun verzoek worden herzien.

SECTIE III

Maatregelen tot uitvoering van de 6e collectieve overeenkomst van de overheidssector 1978-79 (artt. 54-70).

Het gaat in deze sectie in hoofdzaak om vier maatregelen, met name het uitgesteld pensioen, het vervroegd pensioen op de leeftijd van 60 jaar, de toekenning van een toelage voor de jaren 1978 en 1979 en toekenning van een aanvullende toeslag bij het vakantiegeld aan de gepensioneerden van de openbare diensten.

Het toepassingsgebied ter zake is niet hetzelfde als dat van sectie I. De eerste twee van de hierboven opgesomde maatregelen gelden voor de personen die recht hebben op een rustpensioen ten laste van de openbare schatkist, de instellingen waarop het koninklijk besluit nr. 117 van 27 februari 1935 tot vaststelling van het statuut der pensioenen van het personeel der zelfstandige openbare inrichtingen en der regieën ingesteld door de Staat, toepasselijk is, de Regie der Posterijen en de Regie voor Maritiem Transport, de instellingen waarop de wet van 28 april 1958 betreffende het pensioen van het personeel van zekere organismen van openbaar nut alsmede van hun rechthebbenden toepasselijk is verklaard.

Die maatregelen gelden dus niet voor het personeel van de N.M.B.S. en van de provincies en gemeenten. Het laat zich evenwel voorzien dat t.o.v. deze personen door hun overheden ook de vereiste maatregelen zullen worden getroffen om hun ook de voordelen van het vervroegd en uitgesteld rustpensioen te garanderen⁵⁷. De twee andere maatregelen hebben een meer algemene draagwijdte. Ter zake wordt verwezen naar het toepassingsgebied van de wet van 5 april 1978 betreffende de toekenning van een toelage aan de gepensioneerden van de openbare diensten⁵⁸. Deze bepalingen gelden naast de hierboven vermelde categorieën voor het personeel van provincies en gemeenten en de N.M.B.S., alsook voor de gerechtigden op een koloniaal pensioen.

1. Het uitgesteld rustpensioen (artt. 55-62)

Vroeger bracht het vrijwillig ontslag en de afdanking het verlies van het recht op een rustpensioen mee wanneer de voorwaarden tot het overstellen van het recht niet vervuld waren⁵⁵. Art. 55 stelt een nieuw principe in, volgens hetwelk de ontslagnemende ambtenaren, onder bepaalde voorwaarden, toch een pensioen kunnen krijgen, waarvan de betaling echter uitgesteld wordt tot de leeftijd van 60 jaar.

Om deze maatregel te kunnen genieten moeten de belanghebbenden op het ogenblik van hun ontslag minstens 20 pensioenaanspraak verlenende dienstjaren tellen. Voor de opening van dit recht kan geen rekening gehouden worden met de bonificaties voor studies en met andere periodes die gebonificeerd werden uit hoofde van diensten, die in aanmerking komen voor de vaststelling van de wedde. Bovendien mogen de belanghebbenden geen winstgevendende activiteit uitoefenen die door de Koning niet is toegelaten tussen de datum van hun ontslag en het ogenblik waarop zij de leeftijd van 60 jaar bereiken.

Art. 60 preciseert dat de uitoefening van een winstgevendende activiteit aangegeven moet worden bij het bestuur dat belast is met het toekennen van het pensioen, daar zij het verlies van het recht op het uitgesteld pensioen meebrengt. Om het recht op het uitgesteld pensioen te verkrijgen moet de ontslagnemer een aanvraag doen bij de administratie waarvan hij afhangt en dit terzelfder tijd als hij om ontslag uit zijn functie verzoekt (art. 56). Het pensioen wordt vanaf

⁵⁷ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 1, p. 58.

⁵⁸ B.S., 20 mei 1978.

dit ogenblik toegekend, maar is slechts voor uitbetaling vatbaar vanaf het ogenblik dat de betrokkene 60 jaar oud wordt en zelf om de uitbetaling verzoekt (artt. 57-58).

Met betrekking tot de wetgeving inzake weduwen- en wezenpensioenen vloeit hieruit voort dat de betrokkene niet als ontslag-nemend zal worden beschouwd maar dat hij in alle opzichten zal worden beschouwd als een ambtenaar die op de datum van zijn ontslag op pensioen is gesteld.

Het uitgesteld pensioen wordt berekend overeenkomstig de regels die normaal inzake de vaststelling van het rustpensioen van toepassing zijn. Er wordt hier dus wel rekening gehouden met de tijdsbonificaties waarin de geldende wetgeving voorziet. Gelet echter op het feit dat sommige stelsels de regels inzake de berekening slechts vaststellen voor het geval van een vertrek wegens het bereiken van de leeftijdsgrens of wegens ziekte, werd het noodzakelijk geacht te verduidelijken dat het uitgesteld pensioen wordt vastgesteld overeenkomstig de berekeningswijze van toepassing in geval van definitieve lichamelijke ongeschiktheid. Anderzijds, daar het vrijwillig ingekorte loopbaan betreft, werd besloten dat het maximumbedrag van het pensioen moet worden beperkt tot drie vierde van de wedde, die als grondslag voor de berekening heeft gediend, zonder afbreuk te doen aan de weerslag van de bonificaties wegens oorlogsdiensten en ermee gelijkgestelde diensten (art. 59) en dat de gewaarborgde minimumbedragen, die door de wet van 27 juli 1962 bepaald zijn, niet mogen worden toegekend (art. 61).

De maatregel treedt in werking op 1 september 1978 (art. 62).

2. Vervroegd pensioen op de leeftijd van 60 jaar (art. 63-66)

Een wet van 17 juli 1975 heeft de vrouwelijke personeelsleden alsook de rechthebbenden op een statuut van nationale erkentelijkheid reeds de mogelijkheid geboden om hun oppensioenstelling vanaf de leeftijd van 60 jaar te vragen, op voorwaarde dat zij minstens 30 pensioenaanspraak verlenende dienstjaren tellen. De anticrisiswet voorziet in de veralgemening van de mogelijkheid om het pensioen vanaf de leeftijd van 60 jaar te verkrijgen voor alle ambtenaren van de openbare sector terwijl het minimum aantal vereiste dienstjaar tot twintig verlaagd wordt (art. 63).

Het voordeel van het vervroegd pensioen is onderworpen aan het indienen van een aanvraag minstens zes maanden vóór de datum waarop de belanghebbende op pensioen gesteld wenst te worden ; dit om te verhinderen dat hij geen inkomsten zou hebben tijdens de periode die het de administratie mogelijk moet maken om tot de uitbetaling van het pensioen over te gaan. Deze termijn geldt echter niet voor de personen die reeds de leeftijd van 60 jaar bereikt hebben op het ogenblik van de publikatie van deze wet, dit om hen in staat te stellen het genot van deze maatregel van 1 januari 1979 af te verkrijgen (art. 64).

Zoals inzake uitgesteld pensioen, wordt geen rekening gehouden met de tijdsbonificaties voor de vaststelling van dit minimum, maar deze komen wel in aanmerking bij de berekening van het pensioenbedrag. Het pensioen zal eveneens berekend worden als een pensioen wegens lichamelijke ongeschiktheid, zonder dat drie vierde van de wedde die als grondslag voor de berekening heeft gediend, kan worden overschreden, behoudens de weerslag van bonificaties wegens oorlogsdiensten en ermee gelijkgestelde diensten (art. 65).

Deze bepalingen worden van kracht op 1 september 1978 (art. 66).

In de praktijk zullen de eerste vervroegde pensioenen pas ingaan op 1 januari 1979.

Terecht stelt Berckx dat de maatregel bedoeld bij art. 65 veel restrictiever is dan die getroffen voor het uitgesteld rustpensioen. Hij is inderdaad alleen van toepassing op de personeelsleden die, ingevolge de pensioenreglementering waaronder zij vallen, geen pensioen mochten aanvragen alvorens de leeftijd van 65 jaar te hebben bereikt (algemene besturen en parastatalen).

Er wordt niets gewijzigd aan de bijzondere stelsels van bepaalde instellingen, zoals bijvoorbeeld die van onderwijs en leger, waar het personeel reeds eerder de mogelijkheid had pensioen aan te vragen vóór de leeftijd van 65 jaar⁵⁹.

3. Aanpassingsregel

De wet van 14 april 1965 biedt de mogelijkheid een enig pensioen toe te kennen aan de personen die opeenvolgende diensten gepresteerd hebben bij verschillende openbare machten en organismen, dit op voorwaarde dat de totale duur van de diensten dertig jaar bereikt.

Het behoud van deze voorwaarde zou tot gevolg hebben, dat de personen, die een gemengde loopbaan in de openbare sector van meer dan twintig jaar maar van minder dan dertig jaar hebben vervuld, uitgesloten zouden worden van het voordeel van het uitgesteld pensioen of van het vervroegd pensioen op 60 jaar.

Ten einde elke discriminatie te vermijden tussen deze ambtenaren en degenen die hun loopbaan in dienst van één enkele openbare werkgever hebben vervuld, brengt art. 69 de gezamenlijke duur van de diensten, die door de wet van 14 april 1965 vereist worden, op twintig jaar.

4. Toekenning van een toelage aan de gepensioneerden van de openbare diensten voor de jaren 1978 en 1979

Art. 67 realiseert voor de jaren 1978 en 1979 de hernieuwing van de toelage, die door de wet van 5 april 1978 voor het jaar 1977 werd toegekend. De forfaitaire bedragen van 800 fr. (rustpensioen) en 600 fr. (overlevingspensioen) worden echter tot respectievelijk 1.000 fr. en 800 fr. voor het jaar 1978 en tot 1.200 fr. en 1.000 fr. voor het jaar 1979 opgevoerd.

Deze toelagen zullen uitbetaald worden aan de personen die effectief een rust- of overlevingspensioen genieten op 1 december van het desbetreffende jaar.

5. Toekenning van een aanvullend vakantiegeld voor de gepensioneerden van de openbare diensten

Art. 68 breidt het voordeel van de aanvullende toeslag bij het vakantiegeld uit tot de gepensioneerden van de openbare sector, zoals hij aan de rechthebbenden van een werknemerspensioen werd toegekend door art. 22bis, § 1, dat door de wet van 22 december 1977 in het K.B. nr. 50 van 24 oktober 1967 werd ingelast.

Overeenkomstig de bepalingen van de collectieve overeenkomst wordt dit nieuwe voordeel slechts toegekend aan de personen, die de gewaarborgde minimumpensioenen genieten, bepaald door de artt. 2 en 3 van de wet van 27 juli 1962.

De praktische modaliteiten voor de verwezenlijking van deze uitbreiding zullen bij koninklijk besluit worden bepaald.

SECTIE IV

Toekenning van zekere bevoegdheden aan de Koning met het oog op het wijzigen of aanvullen van zekere wettelijke bepalingen inzake pensioenen van de openbare sector (art. 71)

Art. 71 geeft aan de Koning de mogelijkheid om bij in Ministerraad overlegde K.B.'s een aantal bepalingen van de wetgeving met betrekking tot de pensioenen van de openbare sector te wijzigen of aan te vullen.

De nagestreefde bedoelingen worden gepreciseerd in de tekst zelf van het artikel. Sommige daarvan zijn evenwel op een algemene wijze geformuleerd, zodat zij een nadere uitleg vereisen ten einde de wetgever in staat te stellen ze beter te kunnen beoordelen. Zo machtigt art. 71, 6°, de Koning onder meer om alle moeilijkheden op te lossen inzake pensioenen, die zich bij de toepassing van de wet van 27 juli 1971 op de financiering en de controle van de universitaire instellingen hebben voorgedaan. Zo zal onder meer gepreciseerd worden dat, wegens de toekenning van een pensioen ten laste van de staatskas aan de professoren van de vrije universiteiten, deze instellingen ontslagen zijn van iedere toekomstige verplichting ten aanzien

⁵⁹ P. BERCKX, o.c., p. 339.

van de gewezen leden van hun onderwijzend personeel en hun recht-hebbenden. Bovendien treedt de Belgische Staat, indien de bedoelde instellingen hun toevlucht hebben genomen tot een groepsverzeke-ringscontract, in de rechten die daaruit voortvloeien voor het ge-deelte dat beantwoordt aan de bijdrage waarvan de last door de universitaire instellingen werd gedragen. Er zal eveneens worden bepaald dat de na 1 juli 1971 benoemde professoren op pensioen gesteld worden op de leeftijd van 65 jaar, tenzij de academische overheden het om pedagogische redenen nodig oordelen hen in dienst te behouden tot het einde van het academiejaar, en dat aan de vóór die datum benoemde professoren, wier pensioenleeftijd vast-gesteld is op 70 jaar, de mogelijkheid zal worden geboden hun oppensioenstelling aan te vragen vanaf de leeftijd van 65 jaar.

Anderzijds zal op expliciete wijze worden vastgesteld dat de pro-fessoren van de vrije universiteiten, inzake overlevingspensioen, on-derworpen zijn aan de regeling voor de rijksambtenaren en dat de vóór 1 juli 1971 bewezen academiediensten geacht worden geldig te zijn gemaakt ten aanzien van die wetgeving.

De Koning zal de zorg toevertrouwd worden om alle latere moei-lijkheden en anomalieën op te lossen die zouden rijzen bij de toepas-sing van de aldus gewijzigde wet op bijzondere gevallen.

Art. 71, 7°, biedt de mogelijkheid om de maatregelen inzake pensioenen te verwezenlijken die het voorwerp uitmaken van het protocolakkoord dat op 28 november 1975 gesloten werd tussen de regering en de vakverenigingen voor de onderwijssector. Het gaat er hoofdzakelijk om, de personeelsleden van het kleuter-, lager, bijzon-der, middelbaar, normaal, technisch, kunst- en zeevaartonderwijs, die in aanmerking komen om een rustpensioen ten laste van de openbare schatkist te verkrijgen, toe te laten voor de vaststelling van het minimum aantal dienstjaren dat vereist is voor de toekenning van het recht op pensioen te doen meetellen :

a) de koloniale diensten opgesomd in artikel 22 van de wet van 2 augustus 1955 houdende perequatie van de rust- en overlevingspen-sioenen ;

b) alle diensten die in aanmerking komen voor de vaststelling van hun wedde, binnen de voorwaarden en de grenzen vastgesteld door het geldelijk statuut dat op hen van toepassing is.

Indien de betrokkenen krachtens een vaste of een daarmee gelijk-gestelde benoeming, diensten bewezen hebben in het kleuter-, of het lager onderwijs of in het met deze onderwijsniveaus overeenstem-mend bijzonder onderwijs, mogen zij bovendien voor de berekening van hun pensioen, alle diensten doen meetellen die in aanmerking komen voor de vaststelling van de wedden van de personeelsleden van het kleuter- of lager onderwijs of van het met die onderwijs-niveau's overeenstemmende bijzonder onderwijs⁶⁰.

*Johan De Cock
Assistent K.U.Leuven
Medewerker aan het Instituut
voor Sociaal Recht*

⁶⁰ Parl. Doc. Kamer, 450 (1977-78), nr. 1, p. 61-62.

MEDEDELINGEN

Aanpassing van de wettelijke rente in Nederland

De wettelijke rente wordt in Nederland verhoogd van 8 naar 10 % per jaar. Die verhoging geldt vanaf 1 januari 1979. Aldus is bepaald in het Koninklijk besluit van 12 januari 1979, gepubliceerd in Staatsblad nr. 1 van 17 januari 1979.

De wettelijke rente lag vroeger vast in de wet en heeft lang op 5 %

gestaan. Sinds 1 maart 1971 kan die rente bij algemene maatregel van bestuur worden aangepast als de rentestand daartoe aanleiding geeft. Dat gebeurt aan de hand van criteria als het promessendis-conto van de Nederlandsche Bank en de rekening-courantrente die grote banken in rekening brengen aan goede debiteuren.

Aldus werd de rente per 1 maart 1971 vastgesteld op 9 %. Per 1 november 1972 werd het 8 %. Per 1 mei 1974 ging de wettelijke rente omhoog naar 10 %. Met ingang van 1 april 1976 werd de rente verlaagd van 10 naar 8 %. De aanpassing per 1 januari 1979 betekent weer een verhoging tot 10 %.

Nieuwe ontspanningstoestellen

De minister van Financiën heeft in een circulaire van 26 december 1978 de aandacht gevestigd op een reeks nieuwe modellen van automatische ontspanningstoestellen die een T.V.-spel, een kaart- of dobbelsteenspel nabootsen. Er bestaan verschillende versies : recht-opstaande modellen, cocktailtafels of wandapparaten en ze dragen o.m. benamingen als 21-spel, Black-Jack, Craps, Poker, e.d. Bij sommige van deze toestellen is een teller of een uitstortingsme-chanisme ingebouwd.

Deze apparaten vertonen de kenmerken van een kansspel in de zin van de wet van 24 oktober 1902 op het spel. Bij gebreke van inschrij-ving op de lijst van de speelapparaten waarvan de exploitatie toege-laten is (zie o.m. de lijst gepubliceerd in het *Staatsblad* van 14 januari 1975, pp. 388-392), valt het opstellen van deze toestellen onder de toepassing van de strafwet.

BERICHTEN

Fondation Internationale pour l'Enseignement du Droit des Affaires

De «Fondation Internationale pour l'Enseignement du Droit des Affaires (FIEDA)» is een vereniging voor personen die belangstelling hebben voor het onderwijs in het recht van het bedrijfs- of zaken-leven («le droit des affaires») : zij richt zich tot universiteitsprofesso-ren, bedrijfsjuristen, magistraten en advocaten.

De persoonlijke contacten onder de leden moeten het onder meer mogelijk maken :

- vormingsprogramma's in deze tak van het recht, aangepast aan de noden van de praktijk, tot stand te brengen en uit te werken ;
- onderzoekswerk op nationaal en internationaal vlak uit te lokken en te coördineren door het organiseren van colloquia, het uitschrijven van een prijs voor een verhandeling, het publiceren van werken enz. ;
- het inschakelen van studenten in het actieve beroepsleven te vergemakkelijken (organiseren van stages, zoeken van betrekking, enz.).

De FIEDA staat open voor fysieke personen en rechtspersonen. Opgericht in 1977, groepeerde zij reeds meer dan honderd leden in Frankrijk, België, Duitsland, Nederland, U.S.A., Zwitserland, Ca-nada enz.

De Franse leden die de vereniging hebben opgericht zijn de profes-soren Guyon, Louit, Oppetit, Bonassies, Fontaneau, Lamarque, E. du Pontavice en mr. Tandeau de Marsac.

De Belgische afdeling omvat onder meer de professoren Hors-mans, Simont, Witterwulghen en Wymeersch.

Voor inlichtingen en toetreden tot de vereniging kan men zich wenden hetzij tot de zetel van de FIEDA, Université d'Aix, 3, avenue Robert Schuman — 13621 Aix-en-Provence, hetzij in België, Mes-sidorlaan, 206, (bus 14), 1180 Brussel ter attentie van mr. L. Simont.

TIJDSCHRIFTEN

Advocatenblad

ig. 58, sept. 1978, nr. 7.
Prae-stagiaire opleiding: axioma van de Cie-De Brauw—E.G.M. Roolvink, In memoriam—A.V.M. Leesberg, In memoriam.

ig. 58, okt. 1978, nr. 8.
In necessariis unitas—Breda, de ordevergadering tussen jazzfestival en carnaval—Enige Haagse advocaten...

Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht

ig. 26, nr. 9-10, (sept-okt.)
K.J. Ehbets, De beschermende maatregelen van artikel 115 EEG-verdrag en het vrij verkeer van goederen—Jurisprudentie.

ig. 26, nr. 11, november 1978.
Y. Scholten, Medezeggenschap van werknemers en structuur van de vennootschap in Europees verband—M.R. Mok, 20 jaar WEM—J. Steenberg, Perspectieven voor het beheer met bijstand in België—J.A.M. Smulders, Voorontwerp voor een nieuwe Warenwet: weinig revolutionair—Jurisprudentie.

De Gerechtsdeurwaarder

ig. 88, sept. 1978, nr. 7.
M. Teekens, Rechtzetting—K.V. van der Mije Pzn., Vijftig jaar Nederlandse vereniging van rechtskundige adviseurs—J.T. Kuipers, Verzet tegen een bevelschrift tot tenuitvoerlegging van advocaten-declaratie—M. Teekens, In kort bestek—M.M.J. de Graaf, Artikel 2 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering—W.L.H. van Bremen, Van het hoofdbestuur—P.A. Neve, Uit het Staatsblad.

ig. 88, okt. 1978, nr. 8.
P.A. Neve, De Union 25 jaar—P.A. Neve, Commentaar op eindverslag deurwaardersopleiding—P.A. Neve, Nieuwe Wetgeving—H.G.B. Kemper, In Memoriam B. Douma.

ig. 88, nov. 1978, nr. 9.
M. Teekens, Waarom nog geen gerechtsdeurwaarders-wet—H. de Man, De burgemeester en de aan hem uitgereikte deurwaarders-exploiten—M. Teekens, Uit de oude doos—J. van der Heide, Betekeningen in en voor het buitenland—S. Prins, Na zestig jaren—P.A. Neve, Uit het Staatsblad—C. Nieuwenhuis—Nieuw verschenen, C. Nieuwenhuis, Van de deurwaarders.

Ondernemingsrecht

ig. 21, sept. 1978, nr. 9.
P. Sanders, De VN-commissie inzake transnationale ondernemingen—Th. W. Vogelaar, Multinationale ondernemingen in drie stromingen—Th. F. Crijns, Het sociaal vestigingsstatuut—Actualiteiten—Rechtspraak.

ig. 21, okt. 1978, nr. 10.
C.W.A. Timmermans, Europees Vennootschapsrecht - een tussenbalans—A.K.P. Jongsma, Justitie, Financiën en de voorperiode—F. Molenaar, De Nederlandse Hartpatiënten Vereniging en het begrip «lid»—Actualiteiten—Rechtspraak.

ig. 21, nov. 1978, nr. 11.
H.W. Heyman, Nieuwe kapitaalbeschermende bepalingen voor de oprichting van naamloze vennootschappen—J.P. van der Stap, Tweede EEG-richtlijn en de nieuwe wetgeving inzake emissie, verwerving van eigen aandelen en kapitaalvermindering bij nv's—C.W.A. Timmermans, Europees Vennootschapsrecht - een tussenbalans—L. Timmerman, De nieuwe ondernemingsraad: veranderingen in inspraak?—Actualiteiten—Rechtspraak.

Data Juridica

ig. 6, aug-sept 1978, nr. 8-9.
Documentatie van juridische literatuur.

ig. 6, okt. 1978, nr. 10.
Documentatie van juridische literatuur.

ig. 6, nov. 1978, nr. 11.
Documentatie van juridische literatuur.

Familie- en Jeugdrecht

ig. okt. 1978, nr. 0
J. de Ruiter, Woord vooraf—G.P. Hoefnagels, Scheiden als proces—W.M. Kleijn en J.A. Nota, Wettelijke regeling van de gezinswoning—Wetgeving—Jurisprudentie.

Journal des Tribunaux

ig. 93, 30 sept. 1978, nr. 5051.
Fernand de Visscher, Les récents développements de la protection internationale des inventions—Willem Deswarte, La libération conditionnelle—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 93, 7 octobre 1978, nr. 5052.
Jean Van Ryn, Une législation maladroite—Fernand de Visscher, Les récents développements de la protection internationale des inventions—Jurisprudence—Chronique Judiciaire.

ig. 93, 14 oct. 1978, nr. 5053.
Philippe Godding, La Faculté de droit de l'Université de Louvain—Pierre Rouard, L'auditeur du travail et la probation—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 93, 21 oct. 1978, nr. 5054.
Hermann Bekaert, Les grincements de la cour d'assises—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 93, 28 oct. 1978, nr. 5055.
Robert Legros, La preuve légale en droit pénal—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 93, 4 nov. 1978, nr. 5056.
M. Th. Meulders-Klein, La violence au sein du couple, ébauches de réponses juridiques en droit continental—Jurisprudence—Notes de jurisprudences—Chronique judiciaire.

ig. 93, 11 nov. 1978, nr. 5057.
Béatrice vander Linden-Poupard et Jean-Marie Poupard, La modification des conventions matrimoniales et le pouvoir d'appréciation du juge—M. Th. Meulders-Klein, La violence au sein du couple, ébauches de réponses juridiques en droit continental—Jurisprudence—Chroniques judiciaires.

ig. 93, 18 nov. 1978, nr. 5058.
Marc Fallon, Les heures sombres du facteur de la nationalité en droit international privé belge—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 93, 25 nov. 1978, nr. 5059.
Jacques Salmon, A propos des affaires courantes: état de la question—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 93, 2 dec. 1978, nr. 5060.
Raymond Ledoux, L'arbitrage en matière de concession de vente—Robert-Charles Goffin, Proposition de directive du Conseil concernant le rapprochement des législations des Etats membres relative à la protection des travailleurs en cas d'insolvabilité de l'employeur—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

Revue Critique de Jurisprudence Belge

ig. 32, 1978.
Séparations de biens, avec note critique par Claude Renard—Assurances avec note critique par Simon Fredericq—Sociétés commerciales—société en participation avec note critique par John Kirkpatrick—Impôts sur les revenus—société en participation avec note critique par John Kirkpatrick—Lois et Arrêts—Interprétation avec note critique par John Kirkpatrick—Convention avec note critique par Michel Coipel—Donations et testaments avec note critique par Michel Coipel.

Revue du Notariat Belge

ig. 104, sept. 1978.
R. De Valkeneer, Droit international privé—Textes législatifs et réglementaires étrangers, intéressant le notariat—Jean-François Taymans et Guillaume Roberti de Winghe, La cession de droits indivis et l'article 324 du Code des impôts sur les revenus—Législation—Jurisprudence.

ig. 104, okt. 1978.
Guy van der Beek, L'Europe testamentaire—Législation—Jurisprudence.